

33

Народна библиотека „Данило Киш” Врбас

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Магдолна Увалин

Главни и одговорни уредник

Небојша Деветак

Оперативни уредник

Бранислав Зубовић

Уредништво

Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Слободан Елезовић,
Емсура Хамзић, Никола Шанта, Павле Орбовић и
Светислав Шљукић

Адреса

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

21460 Врбас, Маршала Тита 87

Тел/факс +381 (21) 707-566

e-mail: casopistrag@sbb.rs

www.biblvrbas.org.rs

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

350 примерака

Рукописе слати у електронској форми

Илустрације

Душан Ерић

*Часопис се финансира из буџета општине Врбас, Покрајинског
секретаријата за културу и Министарства културе РС*

САДРЖАЈ

пѐраї њоезије

Бранислав ВЕЉКОВИЋ.....	5
Данило ЈОКАНОВИЋ.....	10
Гордана ЂИЛАС.....	14
Милош ЈАНКОВИЋ.....	17
Димитрије НИКОЛАЈЕВИЋ.....	21
Биљана Миловановић ЖИВАК.....	24

пѐраї њрозе

Ђорђе ПИСАРЕВ.....	26
Александар СТАМЕНКОВИЋ.....	31
Верица ТАДИЋ.....	46
Милан МИЦИЋ.....	55

пѐраї на пѐраїу

Душан СТОЈКОВИЋ.....	59
Љубомир ЗУКОВИЋ.....	71
Мирослав РАДИВОЈЕВИЋ.....	76

пѐраї дрџиџ

Олег КОМКОВ.....	83
Сесар ВАЉЕХО.....	89
Пјер МЕЈЛАК.....	91
Ингебор БАХМАН.....	94

пѐраї д'оје

Соња ЖУЛОВИЋ.....	97
-------------------	----

пїраї ищчїїавања

Стојан БЕРБЕР.....	100
Мирко ВУКОВИЋ.....	109
Ђорђе НЕШИЋ.....	115
Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло.....	120
Момчило ГОЛИЈАНИН.....	123
Анђелко АНУШИЋ.....	126
Емсура ХАМЗИЋ.....	129
Јана АЛЕКСИЋ.....	131
Чедо НЕДЕЉКОВИЋ.....	139
Миливоје Р. ЈОВАНОВИЋ.....	143

пїраї наелеђа

Павле Б. ОРБОВИЋ.....	147
-----------------------	-----

Бранислав ВЕЉКОВИЋ

СТИЖЕ

Расута у вечном станишту,
изнова расутошћу сакупљена,
стиже да означи дане који ће у бојама
њених мисли да обитавају.
У овом времену упорног рашћења
једног упорног невремена – стиже
додирима у ужурбану свакодневицу,
додир душе да додирне.
Стиже широким осмехом да би приближила
широки осмех таме, да би широким осмехом,
широки осмех неба, са неба скинула.
Уколико стиже прелетом птица
које су већ родиле друге птице,
нека мене роди као птицу.
Нека сам тама у смртној мисли птице.
Нека сам тама у смртној мисли таме.
Стиже.
Стиже, тама-њено лице.
Тама жар њених усана.
Тама испод коре дрвета.
Тама испод коже.
Тама испод таме – и, нека сам тама,
у долазећем спокоју таме.

ОНО ШТО ПЛАШИ

Борави између воде и маховине,
 у стварност лишћа, у мирисном
 доказу постојања.
 Тихим струјањем отвара врата, тихо
 излази из прикривеног затварања.
 У ваздуху нови је дан широко крило Анђела.
 У ваздуху разголићује лице од лишћа.
 Река лагано отиче у њене снове.
 Сновима воде тихо трепери.
 Стишана прошлост воде мирује тамо
 где прљаво је сећање празнине.
 У празнини ниче нешто што није у дану.
 Одједном, долази оно, што плаши.
 У оку лака и лепа, не види да оно,
 дужином стиска устију,
 врата њена отвара.

Оком, боравим у њеном оку.
 Вечерас видим између воде и маховине
 - оно, тихо врата затвара.
 Дахом испуњавам уста и уста,
 у устима кружим као боја.
 Трагам за бојама њеног тела.
 Тело њено у мени да отворим,
 у заокружени спокој тачке
 да се увучем.
 Тачка си (моја) непобедива,
 смрти.

ПОКРЕНУТА

У тврдој семенки сећања,
 одмара се у лику што налик је ветру.
 Благост заметка увећава је – растаче,
 у висинама свакодневних сеоба.
 Тајанственим смислом постојања,
 шири ка отвору сенку плода који је дотад
 ћућорио у унутрашњости њених покрета.
 Из свог средишта (сама) истином олистала
 испод истинитих звезда,
 иста испод истих облака,
 толико пута расла је у некој другој
 истинитости дана.
 Једино, њена, ја сам тама,
 у покренутој смртности таме.

Себи, нисам више стран, у средишту
покренуте истине, док расте
у равницама жамора – већа,
све већа, где ни смрт,
њен велики осмех,
не зауставља.

РЕЧ У ЗЕМЉУ НЕКА ЈЕ ВРАЋЕНА

1.
Одлази тамо где једна је обала,
где једнако-исте пролазе године.
Тамо! У хоризонтالي немилосрдног
непостојања наших ужурбаних дана,
опружена утока, будна можда у птици,
птичји можда будни сан.
Будна у сећању сувог корита реке на кораке
који су доносили гласове, у којима се радост
у радости лица воде огледала.
Реч њеног одласка потребна је мом лицу,
у излогу стаклене свакодневице,
одлазак да бих изложио.
Само је мирис текућине из које је отишла.
Само је боравак у продирућем мирису светлости.
Само је привиђење воћњака у погледима берача.

Значиће, и црта кад постанем,
подвучена испод ногу.
Испод црте, још само звук речи
вијуга испод раста брзих трава.
Умире у истом језику,
у истом мирису земље.
Нека је реч,
у земљу враћена.

2.
Није прошла кроз врата од лишћа.
У гласовима годишњих доба,
док откуцавају откуцајима сатова,
не налазим је распету између очију.
Из самотних жила земљиног лика,
добро заоране није препознала пролазе.
Иако замишља само будућност
не оставља ништа иза себе
што би личило на покренуто.
Раздирућим пољупцима нестаје
у пламену пустош раздирућих светлости.

Добро скривен, добро вољен,
налазим себе иза потиљка,
расутог у старом огледалу.
Док се огледам, хоризонти неба
(увек) у истој даљини,
још само су искуство погледа.
Из огледала у огледало,
не уем, без искуства, њеног.

3.
Стварност (и са леве и са десне стране,
од свега већа) одједном је у мени.
Од удахнутог ваздуха дошла је свакодневна,
(дисањем свакодневним) удахнута празнина.
Једино још њу по страху сопственом препознајем.
Уколико срце није непогода, страх је стварност
да његова присутност реч не постане већа
од нечег што није у изразу лица.
У бојама лишћа, сама, слива се низ падине.
Свукла је са себе јесење, моје мирисе.
Сутрашњи, са јучерашњом тежином,
у неколико недовршених реченица,
свануће нови дан – сместиће се у неспокој
неразмештене постељине.

Приспео у ужарену празнину жеља,
долазећа сам пукотина
подељена у мом и њеном гласу.
У вратима која не куцају,
боравим у њиховим (чеканим) отварањима,
у дану из којег нисам изашао.

БЕЛИ ОДЛАЗАК

Између чаше и усана,
док нешто клизи низ зидове,
док нешто помиче подове,
док се нешто смеје у брдима од ваздуха,
док моји проласци заподевају разговор
са њеним већ ишчезлим додирима
- где је у овоземаљским жилама,
у множари испод анђеоских сенки крила
у којој не желим буђење – а, она
већ је у гласовима који се буде,
на уобичајеним местима,
у исцрпљујућем звону зоре.
Са свих страна, потребно је (одједном)
у мојим борама на челу да се појави.
Тамо, где унутрашњости су изложене.
Тамо, где белим дахом расте у мојим устима.
Тамо, где смрт одувек сања.
Само тада видећу јасно, бело, бело
- белим дахом видећу,
бели одлазак.

Данило ЈОКАНОВИЋ

ТРОШИО САМ НЕМИЛИЦЕ

Душку Трифуновићу

Трошио сам немилице
крупне речи на ситнице

улаго у вечна дела
не би л душа узлетела

на све ме је наводила
заблуда да имам крила

приче су ме сустизале
с мало лажи с мало хвале

верујућ у праве ствари
људи су ме подржали

а када сам потом пао
нико није притрчао

СЛОБОДА

Ма колико да је истинска и велика
слобода је само излишна патетика.

Филозофима је бивала покриће,
а песницима занос и духовно пиће.

Пре мене су је имали слободнији и јачи
па ни њима ништа беше не значи

Увек ми је била више тамница него дом –
и кад сам је имао нисам знао шта ћу с њом.

РУЖА

Ружи која не мирише не треба трње –
на њу једва да се неко и осврне.

Сред ружичњака – међ ружама,
а сама...

Покушавао сам на латицама да запишем
стих о ружи која не мирише.

Покушавао сам да певам о ружама
и о трњу у нама.

ЛИМЕНИ ПЕТЛОВИ

На крововима
у лименим петловима
кошава спава.

Кад год се пробуди
петао је шкрипом оглашава

и прамичцима дима
јавља
да под крововима
некога има.

ПОЉУПЦИ ЈУДИНИ

Можда се и теби учини
да су пољупци једини аршини

а мера света да су сребрњаци –
страдања први кораци и знаци

или ти се можда учини
да свет почива на истини

тајна вечера да траје
док светина броји залогаје

сви свети и мученици
занемели као на слици

стрепећ од горег почетка и краја
сити после првог залогаја

и сви се чуде чуду –
прсту што показује на Јуду

па ти се све више чини
док базаш по прашини

да су за љубав једини аршини
пољупци Јудини

У ИМЕ ОЦА И СИНА

Човек, божје биће, и уз страх од Бога,
разапео му је сина јединога.

А син, понижен и прогнан у други свет,
оставио нам је крст, на ком је распет...

И, ми би, овакви, од крви и меса,
да с њега крочимо, грешни, у небеса.

МОЛИТВА

Учини Господе да ове речи нађу пут
до твоје милости да слово по слово

реч по реч сочиним молитву која би
и мисли моје лакше теби приводила

и душу моју заблуделу лутања поштедела
молитву ову моју Господе учини крепкијом

и светлијом у мраку из кога се
покушавам к теби избавити

И КОСОВО И МЕТОХИЈА

Све што имам и што знам
стало је у овај плам

што гори на рукама,
на уснама и песмама.

Подижем мач, реч и слово
и спремам се на Косово.

У недрима носим змију
и походим Метохију –

носим неке старе ране
да положим у Дечане.

Нека нас свети ратници
окупе опет на Ситници,

па мачеви и реч моју
сасекли у првом боју.

ГРАЧАНИЦА

Каквим да те стихом зидам Грачанице
да ми ову песму мију радоснице

да са сваког стуба са свакога зида
кроз моје речи прогледа Симонида

и да нам помогну сви Срби свети
како би те собом узмогли понети

да сваки од нас по свету има
и по једну Грачаницу у грудима

Гордана ЂИЛАС

ЗА ДАЛЕКИМ СЕВЕРОМ

Тугујем за далеким Севером
 Довољно удаљеним од ритмова града да
 Расте као преливен млаким млеком
 Збир сам свих догађаја
 Незасити сакупљач прошлих тренутака
 Ја сам непремостива препрека
 Између оног што се збило
 И оног што се воли
 Гледам се стога, како му прилазим,
 Ево ме, стижем,
 Ал, залуд, као и увек,
 Ништа није као да сам ту некада била,
 Док трагам за слутњом присуства
 И кога то тражим док погледом испраћам
 Огромно јато узнемираних птица
 И где је сада онај првотни усхит,
 Где су оне чудесне гесте природе која ме је
 Некада, испотиха наговарала на живот

КАМИЛИЦА

Сама сам на северу Баната
 Разливена у безбројним отисцима
 Дубоко заораних бразди
 Ничија и нишчија истовремено
 Ни поглед одозго, ако би се и
 Сетио да ме погледа, заслепљен
 Светлошћу што нескривена
 Избија одасвуд, ни поглед
 Нема за шта да се ухвати
 Ја бдијем над непремостивом

Препреком од једног великог корака
Који би ме могао увести у
Бескрајни простор испуњен
Празнином. Али, испред мене је
Читава ливада самоникле камилице
Која се њише на усплахиреном ветру
Однекуд са далеких Карпата
Допире сећање на брижан зов пастира
и устрептале сенке ваздуха
над прошлогодишњим снегом
А затим наступа тишина

ТРАМПА

Навући ћеш јутром изглед неугледног лица
Биваћеш у свима помало
Тако је међу инима најбоље
Разлике, к'о оштри прелети Севера
У свим крајевима света једнако боле
Ал' хладноћа је одавно постала
Саставни део твога бића
И само ти се причињава
Да би је могао трампити
За нешто примереније

АВГУСТ У ЗАВИЧАЈУ

Август је звездано небо у очима
Препуштање налетима месечине

Он је блага успаванка рекама,
Удаљен шум морским таласима
Прижељкивани залазак сунца
Презрела и осунчана ливада
Лубеница на старом путу за завичај

Плаветнило које се у одсуству
Било какве мисли спрема да нам подари
Још један сунчан дан

Онеспokoјавајућа трака светлости
Која се, неким својим путевима
Одвози у још увек далеку јесен

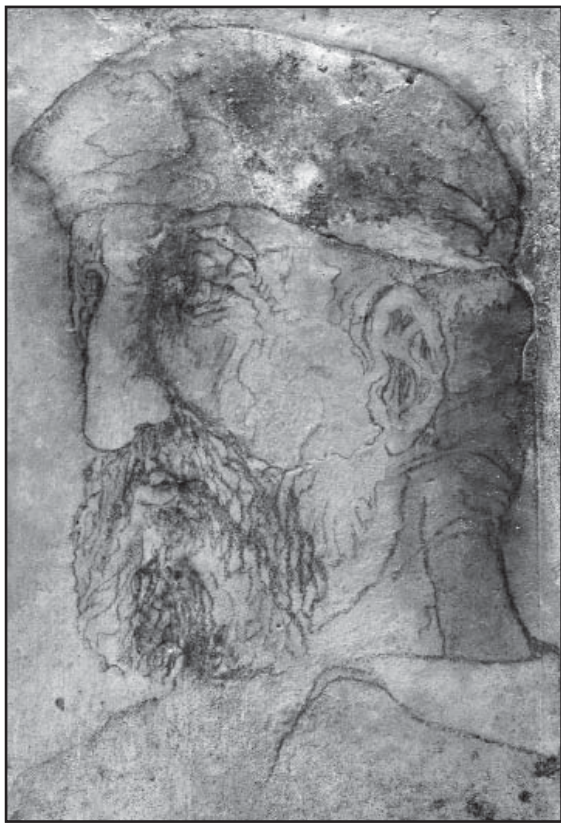
Стога он откида комад ноћи и
као облог га полаже на наше слепоочнице

ДОБИ И ЗАШТИТИ МОЈ ДОМ

Сигурно је залутала
једног поподнева та
велика, непозната птица
у наше мало двориште
препуно ижђикале зелене траве.
У априлски сумрак који
памти дуге зимске сутоне
и хладноћу која долази одасвуд
а највише од загубљеног срца

замало да се сурва

Лепота и снага њене појаве
завидила нас је и затекла
И све на трен постаје
Тренутак озарења и наде.

Милош ЈАНКОВИЋ

ПРОМЕНА АГРЕГАТНОГ СТАЊА

Слеже се у мени глува празнина,
постајем привид, титрава опсена,
збирка јалових, узалудних истина,
трула маховина на образу камена.

Мисао ми посрће, реч ми храмље,
песма, чим се роди, саму себе мрви,
у мени моје ја постаје све самље,
свеједно је јесам ли, и у чему, први.

У мени се очај безнађем стостручи,
а жеља за опростом све ређе зајечи,
ничег да ме страху поново подучи,
никог да ме убије, или ме излечи.

Коте се ћутње под кором лобање,
корачам све брже ка рубу понора,
прелазим у течно агрегатно стање,
капљем из вена, липтим из пора.

СВАКОДНЕВНА МУКА

Није ми лако да будем ја,
мада све ређе то и покушавам,
све слабије у мени моје сија,
све брже се круним и урушавам.

Црна паучина душу премрежава,
горка су ми уста, беспослене руке,
хуји зјап у мени, мук се одроњава,
док слажем у један све своје јауке.

Затирем сам себе, душу упарчавам,
краставе авети из мене се кезе,
страхујем од себе чак и кад спавам,
живим из ината, од гнева и језе.

КОЛЕНОПРЕКЛОЊЕНИЈЕ

Господе, спаси ме!
Патњом украси ме.

Помени ми име.
Оснажи, било чиме.

Господе, спаси ме!
Јуродивим прогласи ме.

Расточи, спепели.
Од мене ме одели.

Господе, спаси ме!
Жртвом угаси ме.

Казни ме, искушај.
Кајање ми саслушај.

Господе, спаси ме!
Тобом огласи ме.

СВЕ О СВЕМУ

Све самљи и све немљи,
све луђи, а све тиши,
све више налик земљи,
све мање од ње виши.

Све ређе иком битан,
све грђи и све гневнији,
све чешће душом ситан,
све ружнији, озверенији,

Све краће друге слушам,
све слабије себе видим,
све јачим се болом кушам,
све дуже се себе стидим.

Све даљи сваком смислу,
све туђији од себе самог,
све бих дао за реч сувислу,
којом ме мени опрашта Бог.

НАД БОЛНИЧКОМ ПОСТЕЉОМ МАЈКЕ

Уста су ми пуста.
Уво глуво.
Око разроко.

Њен поглед – све дубљи лед.

Не чујем да тугујем.
Не осећам да предосећам.

Сели се, од себе дели се.
Пристаје. Нестаје.

Свака ноћ – нова немоћ.
Плућа – све крућа. Све даља сванућа.
Дан – кошмаран сан.

Уздах, издах. Између – страх.

Душа – увела оскоруша.
Из срца очај врца.
Насред усне ропец се гусне.

Мајка чека гошћу из далека.

1. јануар 2013.

НАД МРТВОМ МАЈКОМ

Гошћа је стигла.
Није каснила.
Ништа није рекла, а све је објаснила.

Црна пелерина
Црна марама.
Испод пелерине, под марамом – тама.

Остадосмо жељни једно другог, мама.

7. јануар 2013.

НАД МАЈЧИНОМ РАКОМ

Пола кубика земље.
Од мене немље.

Рупа – зинула.
Ти се винула.

Грумен у шаци.
За спомен мајци.

10. јануар 2013.

Димитрије НИКОЛАЈЕВИЋ

НАГЛЕДАЈ СЕ СВЕТА

Нагледај се васколиког света,
Код очију не буди слеп.

И слушај како узревају лета
Док бучи извор и река тече,
Ал' при том и опази
Кад с крова пада цреп.

И успут имај на уму
Змије што не звече
И да си на склиској стази,
Не по страни –
Вођен глађу
Што ће да те храни
У пролазу кроз шуму.

Ону, какве другде не постоје,
Из које
Многи не изађу.

МИРИМ СЕ, АЛИ...

Мирим се са стварима, к'о успавани див,
С којима сам до јуче био непомирљив.

Јуришао на ветрењаче и химере,
За дане беле разгонио црне ноћи,
Од снова диз'о дворе љубави и вере
Па рађаван се тешио: И то ће проћи!

Иза мене лом копаља, мачева, стрела,
А где палих ватре – ни жара ни пепела!

Добијене битке предале се згубљеним
 Док лешинари храброст растржу и кљују;
 Али ћу се упркос носити са свим тим
 Што нико не види – својим путем путују.

Не жалим. Хтео сам више и што се не сме,
 Јер се једино тако долази до песме.

Осим ње, све на крају буде само плева
 И опет бих да се нешто родим поново
 Уз помоћ срџбе, непристајања и гнева,
 По Златно руно ал' и христолико слово.

И кад ме небо узме, ко пробуђени див
 Ни смрти тој признати нећу да нисам жив.

КАД УМРЕ ЧОВЕК

Зар могуће то: Умре човек, више га нема!
 До јуче био са нама, на њега и са њим
 Сви смо рачунали. А остала тек дилема:
 Можемо ли и како се помирити са тим?

Хеј, није то било ко и макар шта, већ човек
 Од мисли, речи и дела, онај иза кога
 За један живот свак' сиромашнији остаје,
 А са њим к'о и себе да имасмо на претек!
 Зар никад да не пружи руку, крочи му нога;
 Ил' се то с победама дослухују издаје?

Да, знамо, све се мења и ништа вечно није,
 Ал' кад умре човек засузи чак и камен,
 А тек душа? Сви губимо, само бестрагије
 Ништавилу принесу још један згасли пламен.

ДОГОДИЛА СЕ

за Т. С.

Догодила ми се, а није узвратила
 Јер сам за њену младост старији од ње.
 Али ме подсетила на Лазу Костића и Ленку Дунђерску
 И њихову љубав чедну,
 Небеску.
 Дакако, разумем све
 И ја моју не могу и нећу да кривим

Ништа мање вредну.
Уместо ње, баш зато,
Топлу ми је руку пружила,
Пријатељску
И тиме ме још више задужила
Да два живота, сна и јаве, живим
Удивљен што открих злато
Које ме обасјало
Са своје даљине.
А ни то
Није мало –
Знају моје пустолине
И побрђа.
Догодиле ми се усред јесени,
к'о пролећне воде
И оно што не зарђа
И ништа не може да замени,
Јер се забраву отима
Кад лађа оде
Да плови са облацима.

НА ПОЗИТИВНОЈ НУЛИ

Они што су отишли
све ми оставили што имаху,
па и мене. А ови придошли
све ми то узеше
јер ми од свега тога
ни драм не треба,
чак ни себи нисам потребит,
себи у сувишку. И шта сам
добрио, шта изгубио
од одласка једних
и доласка других,
на позитивној нули. Дакле,
ништа ми се боље
ни горе
није
могло десити.

Биљана Миловановић ЖИВАК

НЕЋУ ДА БУДЕМ ПЕСНИК

Трују те речи прочитаних књига,
 Мама те и изазивачки заводе непрочитане,
 Ти једеш реч по реч, страницу по страницу,
 Отров се шири по твојем телу, твојом крвљу
 Дотиче у твој мозак и пумпа твоје срце.
 Тај отров потом сипаш на папир,
 Настављаш незаустављиви процес,
 Инфициран си неизлечивим вирусом
 И трујеш даље невинне и неискусне.

Зашто да робујеш томе, зашто стиховима
 А не рецимо алкохолу, дроги, сексу, новцу,
 Зашто да јутром мучно покушаваш да се сетиш
 Стиха који ти је умакао пред сан
 Као да ти од тога зависи живот,
 Уместо да лепо укључиш ТВ,
 Завалиш се у фотељу и гледаш серију...
 Зашто да идеш пешице куд сви остали возе,
 Зашто да пливаш куд остали плове бродом,
 Зашто да сам летиш куд сви остали авионом,
 Зашто кроз блато кад можеш сувом стазом
 Коју су давно други утабали?

Не крвари узалуд, све већ речено је
 Што је имало смисла да изречено буде.
 Као да је некоме важан твој начин побуне!
 Зар мислиш да си посебан само зато
 Што умеш да ходаш, пливаш, летиш
 И што не устукнеш пред живим блатом?
 На крају, зар баш мораш писати о љубави и смрти,
 Паметовати, узносити се и заносити, ламентирати
 Над несрећном судбином свих песника на свету!
 Као да те је неко терао да то будеш,
 Као да си ти једини на свету који пати.

Бити песник је као имати богиње,
Стид те је да излазиш међу људе
Док не оздравиш или док ти бар
Не отпадну красте и не избледе ожиљци
Да би макар споља био налик другим људима.

Ако пак улазиш у нечије друштво
Чак и такав, у крастама, мислећи да би требало
Поносно да наздравиш свима
који се инфицираше пре тебе,
онда са тобом нешто озбиљно није у реду.
Не завањај се, не лажи себе како си то морао,
како ништа против тога ниси могао,
као да баш заиста на овом свету
ничим другим ниси могао да се бавиш.
Има толико поштених послова
које си могао да радиш.

Истина је да си баш то желео
И ништа друго ниси хтео,
Већ само то што волиш, а волети је привилегија.
Са којим правом ти ту привилегију, такорећи луксуз,
Узимаш за себе?
Као да не видиш да ће ти се на другој страни
Због тога двоструко одузети!
Ти песниче, будало,
Па све и да си се такав родио,
Могао си на време то да исправиш,
Да идеш на физикалне и психотерапије,
Да вежбаш јогу, бавиш се науком или спортом,
Градиш политичку каријеру, зидаш, куваш,
Плетеш, поправљаш обућу,
Да се замонашиш,
Па и ако ништа не помогне,
Да пијеш лекове, лекови увек помажу,
А ако и лекови не помогну
Да једноставно умреш,
Јер све је боље него бити песник.

Ја никада себи не бих дозволио да будем песник.
Радије ћу умрети
смрћу достојном човека.

НАЛИЧЈЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Окретах се, о Господе,
окретах у кругу бескрајном

завртањ малени
у точку машинерије

Усудих се да искочим
сам свој точак да вртим

Мишљах да могу сам
са сличним завртњима

без рђе и прљавштине
најлепше песме да творим

Али ме брзо згазише,
точкови тешки ме самлеше

Оно што за мном остаде
растопише у казану

да праве нове завртње.

ДОБИТНИК НАГРАДЕ

Морала бих
да усиљено климам главом
и смешкам се
старицама

али и оним млађима
а важнима

Да призивам Марса
уместо Афродиту

Да смишљам јунацима
чудна и непостојећа имена
да их китим коластим аздјама
и научном фантастиком

Да их бацам у канџе лавова
у живо благо
низ водопаде

Да их рањавам
пушкама
стрелама
топовима
да им крв цури из размрсканих лобања

ако би живели у прошлости

Или би неминовно
били политички активисти
усправног хода и бистрог чела

или сиромашни уметници
несхваћени од средине
у којој силом прилика живе
а које се гаде

Жудели би за велеградом
у коме би се развијали црвени теписи
пред њихов наступ

Морали би бити предводници
Као Тито
као Чегевара
Као Бик који седи

моји јунаци

Морала бих да пишео о рату
уместо да ратујем

у поезији
у животу

Морала бих да будем мушко
а то не могу.

Ђорђе ПИСАРЕВ

С ДОЗОМ КРИВИЦЕ

Из Новог Сада, датума вама, претпостављам, небитног

Високопоштовани господине професоре докторе Невен,

Пишем Вам, савесно и од срца, иако сам свестан да одговор не могу добити. Како би то било могуће, када Ви, сигурно, дефинитивно и неопозиво не постојите? Али, узимајући у обзир сва чудеса видљива и невидљива која су нам на располагању у свим могућим световима у којима егзистирамо, допуштам да су и чуда, попут Вашег више него жељеног одговора - могућа!

Дакле, уколико, против свих природних и физичких закона ипак читате ове редове, имајте на уму да је добробит нашег заједничког пацијента, врло нервозног Граба, код мене увек на првом месту. Ето, као прво и врло важно, имајте на уму да му ја, и поред свих његових сложених психичких проблема који захтевају велики ангажман свих мојих умних и спознајних способности, још никада нисам наплатио нити једног јединог божијег динара. А можете само претпоставити шта све морам да чујем, видим, и колико времена трошим на њега. Додуше, признајем, с дозом кривице, имам на уму да случај пацијента Граба искористим за опсежан рад “Различито поимање стварности у два различита света: различита перцепција и различит приступ”, за који се надам да ће на следећој годишњој скупштини Новосадског психоаналитичког удружења изазвати заслужену пажњу.

Дакле, ето користи за нас, психоаналитичке пацове што у скромним кабинетима слабашног осветљења цедимо психу наших пацијената, преузимајући, успут, сва брда њихових невоља као сопствени баласт.

Ваш одани колега, др Бор

PS

Не могу да верујем да се у Вашем савршеном, тако интензивном, разноликом и осебујном свету не полаже баш никаква пажња храни. Не могу да верујем да никада нисте окусили, на пример,

пиротске уштипке! А јело се тако једноставно припрема...

Потребно је за четири особе:

- 600 грама млевеног меса (пола свињског, пола јунеће)
- 60 грама свињског меса од бута
- 60 грама пиротског овчијег качкаваља
- 1 главица црног лука
- 1 струк празилука
- 1 главица туцане црвене паприке
- 1 кашика пројиног брашна

Прилог:

- 500 грама млинаца
- 4 равне кашике ајвара

Замеси се посолоњено млевено месо, ситно сецкана сува свињетина, може и благо димљена, туцана паприка (љута или блага, већ према укусу) на коцкице исечен сир и што ситније исечкан лук и празилук. Додаје се пројино брашно, па још замеси. Праве се уштипци, не превисе велики, па прже у уљу. Служи се уз млинце, измешано са ајваром.

Парк, време апсолутно небитно

Драги колега, уважени професоре докторе Бор,

Као што видите, а читање овог писма је довољан доказ, ту сам и наш свет постоји, ма шта Ви о томе мислили. Заправо, дискретно ћу Вам скренути пажњу да је, можда, време да помислите како Ваш свет, то јест Ваша стварност, не постоји, па тако нема ни Вас. Ипак, добри манири налажу пристojност, па тако очекујте од мене само добру вољу, здрушну сарадњу и помоћ, тамо где Вам већ затреба...

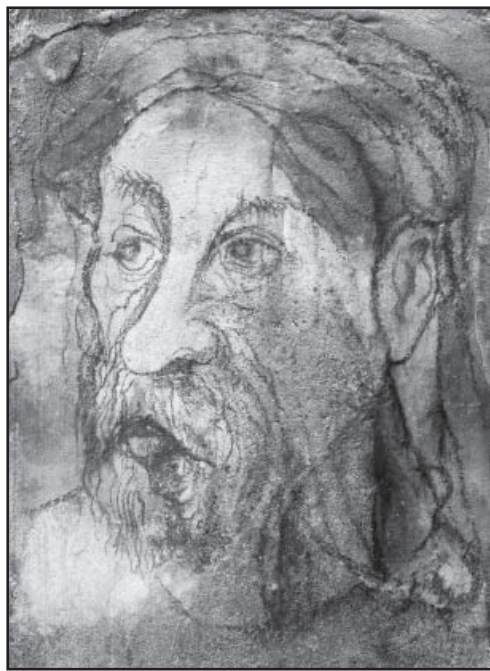
Дакле, наш драги Граб (заједнички пацијент?) је лагодно зашао у сферу класичне ситуације раздвојене личности, схизофренија у лагашном, бескрајно креативном виду, а основни узрок је, веровали или не, једноставно – љубав! Дакле, приликом једне од посета инстант загонетном острву Галапагос, Граб је открио загонетни цртеж на зиду једне од светлуцавих пећина. Сачинио је вештим потезима угљена верну скицу и већ неко време овај цртеж виси на зиду у најдражем кутку његове радне собе која је прекривена полицама с књигама. Светлост пада право на цртеж, а вечерње сунце га обасјава, премда само кратко, са западне стране. Тај цртеж приказује отприлике троструко умањену у односу на природну величину женску прилику у ходу, још увек младу, али не више у детињем добу, но која још увек не беше жена него девица која је тек закорачила у двадесете године. Била је високог и витког стаса, косе благо таласасте и скоро целе обухваћене повезом наборане мараме за косу. Њене фино извајане црте изражавале су спокојну равнодушност за оно што се збивало око ње, а око које је гледало мирно напред говорило је о одличном и нетакнутом виду, као и о смиреној задубљености у мисли. Та млада жена нипошто није пленила изразитом лепотом облика, али је имала

једноставну и праву природну девојачку чар, драж која је надахњивала сам њен живот. То је зацело највише долазило од покрета у којем је приказана. Једва нешто погнуте главе, придржавала је левом руком скут своје богато наборане хаљине која јој је падала од потиљка до чланка, тек толико подигнут да су се видела стопала у сандалама. Лево је ступало напред целом дужином на тлу, док је десно, пристајући за левим, додиривало још само врховима прстију тле, тако да се пета и табан дижу скоро усправно. Тај покрет је остављао двоструки утисак надасве чиле лакоће у ходу и самопоуздања у себе. То му је давало неку својеврсну драж у којој су се преплитали застали лет и чврсти корак...

Уф, доста за овај час, већ осећам мирис пиротских уштипака које покушавам да направим по Вашем рецепту а моји гости, који управо весело испијају пенушава пића на вртној забави коју сам организовао, врло су нестрпљиви да их пробају. Иако ми није јасно шта значи то “пиротски”, а и са “млинцима” сам имао проблема док ми Граб није објаснио да је у питању, једноставно, тесто!

Врло срдачна поздрав, др Невен

(Из рукописа романа „У Парку добре наде”)

Александар СТАМЕНКОВИЋ

ПАР ГОДИНА ЗА НАС

Милоша Гвозденовића упознао сам оне спарне септембарске вечери, када су нас довезли „дајцом”, са још двадесетак регрута под цирадом товарног сандука камиона, у земунску “Коњичку” касарну, на пријаву, вечеру, преноћиште и, сутрадан, доручак, купање, облачење и зашивање врећа са цивилном одећом, које су послали возом на наше адресе.

Запао ми је за око још у камиону, међу двадесетак безличних мумија. У црној кожној јакни – „рокерици”, са марамом око врата, у излизаним фармеркама и дубоким „најкама”, деловао је као неко ко је до тог поподнева био рок музичар, што ће за наредних годину дана, да не помињем са каквом муком, да заборави. Упадљивим кошчатим лицем, косе високо подбријане, тако да је од ње остала само јака смеђа четка на темену, невероватно је подсећао на Милана Младеновића из групе „Екатарина Велика”, као да му је млађи брат, или близак рођак. Још те прве ноћи, не показујући жељу да са било ким комуницира, на спратном кревету до мог, као да око њега баш никог нема, загладан у строп, пустио би снажан грлени глас:

- На улици, на улици, буди сам!

Након станке, дуже од оне коју је Младеновић правио у истој песми, наставио би:

- Буди сам! Буди сам! Буди сааааам!

И сутрадан, док нас је исти „дајц” возио према сремском селу Јакову, нашој одредишној ВП, као да једноликих мумија у прашинарским, ником по мери скројеним униформама, око њега нема:

- Ти си сав мој бол! Ти си сав мој бол! Ти си сав! Мој! Бол!

Не желећи да се намећем, упитао сам га, дискретно, да ли се, можда, бавио музиком. Осмехнуо се, а у његовом погледу прочитах, како ми се учинило, да је једино са мном спреман на ма какву комуникацију. Беспрекорним београдским акцентом одговорио је:

- Не, не бавим се музиком. Не свирам баш ништа. Видиш – поћутао је, у недоумици да ли да каже било шта још, онда ипак наставио – уписао сам филозофију.

То је било све. Склесао је лице у гримасу недодирљивости.

Гвозденовић је од првог дана био готово непрестано за нешто кажњаван, вечити прекоредни пожарни, исијавао је ходник зогером, рибао клозет, пајао спаваоницу, кревет и касету рушили су му до бесвести. Њега то као да није занимало. Неприлагођен, терао је своје. Ишао би пистом за постројавање и тек тако, из чистог мира, раздрао се на сав глас:

- У празној соби нема врата! Трагови зуба на прстима!

Или ујутро, на бријању, пред огледалима умиваоника:

- Пустићу глас из грлааааа!

Врле десетарчине из околине Цазина излуђивао је таквим наступима.

На његово драње одговарали су својим:

- Ћуј, болан, хајвана! Шта се дереш, матере ти?

И не зна се колико је пута трчао до „крематоријума”, миришљавог месташца, на ком се спаљивало ђубре, око два километра од писте. (Јаково нија била касарна, него војна база и чинило ми се, тих првих дана, да се са мном догађа управо што и са Клодом Буковским у филму „Коса”.)

Мислим да је Милан Младеновић могао мирне душе да му на концерту препусти микрофон и да се разлика не би осетила. Када сам га, ипак, питао, како то да није постао рок музичар, одговорио је исклесаним осмехом:

- Никада нисам осетио потребу за стварањем било какве врсте...

Његов култивисани начин говора био је савршено контролисан, ничег сувишног, ни зареза. Готово све што би рекао, имало је некако пуну тежину, као да се између редова подразумева порука да неко попут њега и не помишља да би могао другачије, приземније, да се изражава. Рекох, кажњавали су га, како већ бива са таквим профилима у срединама попут бивше ЈНА, кажњавали и за оно што није, нити би смело да подлеже санкционисању. Рецимо, њега, једино њега из целе јаковске, боље да кажем ПВО-базе, него касарне, нису пустили у град на дан заклетве. Разлог је била његова подбријана глава. Таква фризура није била по ПС-у и сматрали су је намерном провокацијом и увредом часне обавезе.

Милош Гвозденовић заблистао је једном, на часу политичке наставе. Десетар Сабахудин Хадровић, коме је готово био спорт да непрекидно дрибла Гвозденовића, нашао се паметан да га прозове и приупита о дијалектици друштвених односа. Гвозденовић је устао и достојанствен, својим однегованим акцентом, течно изложио оно што је, намучен марксистичким брошурама за потребе политичке наставе у ЈНА, осуђен на њих чином десетара, за који се, како смо чули, током своје обуке грабио као да је у питању Свети Грал, сиромаш Сабахудин Хадровић једва срицао. Притом, Гвозденовић му је рафинираним начином демонстрирао колика је будала и ординарни магарац.

Иако га никада нисам питао одакле долази, било ми је јасно, по његовом говору и антропологији, да је однекуд из централне Србије.

А онда је Гвозденовић нестао.

Није био у питању одређени скандал, никакав нарочити догађај. Тек, једном се вратисмо са ручка из импровизоване трпезарије у тенковском хангару, ручка на ком Гвозденић није присуствовао, а њега више није

било међу нама.

Међу војском се проносило да је отпуштен са дијагнозом. Али, нико није знао због чега ни са каквом дијагнозом.

Пар месеци касније, како су ми руке попуцале на мразу, а пропуклине дохватио „дрнч” – пушчано уље у војничком жаргону, те су се надуле као болне модре крофне, добио сам упут из „Новоградске” за ВМА. Враћајући се са језивог хирушког третмана у касарну, приуштио сам себи да мало процуњам центром Београда. У групи око паркираних мотоцикала испред кафеа на Тргу републике, поред Народног музеја, спазих Милоша Гвозденовића. Био је у истом издању као и када смо приспели на прво преноћиште у ЈНА. Кожна рокерска јакна, марама око врата, избледеле фармерке, али како је било зимско доба, уместо пругасте мајице некакав памучни дукс, а на ногама чизме од крокодилске коже. Стајлинг, дакле, беспрекоран. Коса му само беше нешто подрасла, али исто култивисано лице исклесане недодирљивости. Група у којој се налазио изгледала је попут њега.

Помислих да он, слободан, свој и неукротив, нема зашто да препозна мене, у оној грдној униформи, са шакама у завоју, те похитах, направивши се да га нисам видео, али он викну за мноштво моје име.

Окренух се. Гвозденовић се издвојио из групе и пошао према мени, са осмехом.

Нисам социофобичан, али нека мера опреза натера ме да потражим у његовом осмеху иронију, презир, цинизам...

Поразих самог себе, не откривши ни сенку њихову.

Искрено обрадован, Гвозденовић ми пружи руку, али угледавши завоје на мојим шакама, промени покрет и потапша ме по рамену.

- Па, где си, човече? Шта је са тобом?

Испричах му да сам у прекоманди, у земунској „Коњичкој”, као и шта представљају ови завоји на мојим рукама.

Гвозденовић упита за остале. Испричах му.

Погледавао сам преко његовог рамена, на друштво тамо код мотора. У недоумици, благо ишчуђени, гледали су у нас, као да се питају откуда да Гвозденовић познаје неког попут мене?

Но, он на то није обраћао пажњу.

- Гвоздени – рекох – нисмо се, човече, честито ни испричали. Не стигох да ти кажем да сам и ја уписао филозофију...

- Сјајно, јебо те! Бићемо заједно на групи. У ствари, нећемо – поћута намрштен, зането се загледа у плочник, онда у мене, поново осмехнут – Ухватио сам воз за ову годину. Ја сам већ кренуо...

- Па, како је?

- Видећеш. У почетку нисам знао где да се окренем. Сад је већ океј. Хватај залет, немој да губиш време. Спреми се за Адорна, узми „Филозофску терминологију” док си још тамо.

- Имамо библиотеку у Земуну, али не знам има ли таквих књига?

- У ствари – поново се зането загледа у плочник, онда продужи – Опустите мозак док си тамо. Шта те чека, чека те. И онако ће ти срушити трошну кулу знања. Избиће ти тло на ком стојиш, неминовно. Али, добро је ако се осмислиш. Добро је ако се нешто уради промишљено...

Гвозденовић ме још једном дотаче по рамену и рече да поздравим кога од „наших”.

Окренуо се и вратио свом друштву, а ја продужио својим путем.

Скинуо сам се из војске и пошао на факултет. Тражио сам погледом Гвозденовића по ходницима Филозофског факултета, било је могуће да ухвати почетак семестра прошле јесени, јер са нама није био, чини ми се, ни пуних месец дана. Али нисам га угледао. Ни касније, током пролећа, ни наредног семестра, када сам већ био на другој години. Чуо бих ту и тамо по нешто о њему, а то није било баш за похвалу. Говорили су, они који су га познавали, да га виђају у неком сачувајбожекаквом друштву, са одроњеним креатурама, наркоманима, одваљеним рибама, да је факултет готово баталио, да се не трезни, да му је свака цигарета „посољена”...

Да ли под утиском таквих прича, те зиме када сам га видео на концерту „Хаустора” у СКЦ-у, готово да сам се најежио у препуној, загушљивој и спарној дворани. У бљеску бинске расвете, учинио ми се као авет. Стајао је свега пар метара од мене, у црној мајици без рукава, белим фармеркама и „фри” чизмама, са марамом око врата, дакле у свом препознатљивом издању, али то више није био исти човек. Нестало је његове подбријане, четкасте фризуре, уместо ње носио је дугу косу везану у реп и широке зулуфе, до самих вилица, што је његовом, рекох упадљиво кошчатом лицу, давало управо грозан израз. Опазих некакве језиве црне подочњаке под, како ми се учинило, водњикавим погледом. Иначе мршав, сада је представљао издање анорексичара, руке као истегнути прутеви, дрхтале су у неком грчу, како је приносио цигарету уснама и енергично повлачио дим, укочено загладан у бину. Каиш резбарене шнале која је представљала нешто попут развијених крила, тако га је предвајао у струку, као да ће га прекинути. Није ме опазео, тих неколико секунди моје загладаности нису му скренуле пажњу. Онда се талас збијених тела сручио према бини, и када је „стадо” ухватило равнотежу, више га нисам видео.

Ипак, негде почетком пролећа, срели смо се на факултету. Седео сам на клупи поред бетонске пиксле и листао некакву скрипту, када ми приђе тип у белој кошуљи, тексас јакни, косе пуштене на рамена и дотаче ме шпицем „фри” чизме по нози. Кошчато, али сада испијено, модро лице стакластог погледа развуче се у осмех, једнако исклесан као и раније. Међутим, његове усне подрхтавале су, као и рамена и, чинило ми се, цела његова појава.

- Шта је, штреберу? – препознах тај мелодични, култивисани глас (који се није руинирао са оним што је преостало од њега) – Стипу више те метафизичке небулозе! Гвирни мало околу, какве цаве пролазе факсом! Па где си, јебо те?

Устао сам да се поздравим, а када га ударих по рамену, учини ми се да јакна и кошуља висе на нечем готово бестелесном. Левис-кошуља, као и фармерице, бели „петстокец”, и онај каиш крилате шнале, све то као да беше око нечег, на нечему што ишчежава, испарава, ногавице као да нису обумљивале садржај од криви, мяса и костију.

- Гвоздени! Човече? Шта је са тобом? Тражио сам те овде, ево већ

годину и по, као да си у земљу пропао?

Не одговори на то. Смешећи се, упита ме:

- Па, како је? Јеси ли се навикао?

- Ма јесам, наравно, на шта се човек све не навикне...

- Право кажеш! Дао си прву?

- Јесам, без проблема. Ти?

Искористио сам овај заокрет разговора, да га ма од куда начнем питањима. Али самоконтролисаност Гвозденог није се колебала:

- Чуј! Гиbam ја, имам нека посла горе. Видимо се!

Где горе? Не рече. Ни каква посла. Било је то на трећем, нашем, „филозофском” спрату.

Но, осмехнут, исклесано, али видно у неком грчу, под заводњеним стаклестим погледом, Гвозденовић се опрости од мене и гипким кораком, несташе низ велике, главне ходничке степенице.

Јунски испитни рок тог семестра ближио се својим последњим терминима, чекао сам на индекс пред канцеларијом Јасне Шакоте, где су она и Слободан Жуњић већали о учинку кандидата на управо одржаном испиту из другог дела историје филозофије. Било ми је прилично свеједно хоће ли ми и за колико покварити просек, свестан да нисам блистао. Стало ми је једино до тога да се оконча ово бесомучно чекање, да се испитни инквизитори коначно појаве, поделе нам индексе, па да зајмем у „Коларац” и поштено се развалим од алкохола.

Колегиница за коју сам знао да је зову Медина и да је једна од оних „одваљених риба”, какве су тих година врвеле по нашем факултету, приђе ми, прилично згодна у тесним фармеркама, припијеном летњем духу, са лаганим мантилом преко руке, у којој је држала штос неких фасцикли и свезака, заправо симпатична црнка косе повезане марамом и упита ме:

- Извини, ти си познавао Милоша Гвозденовића из Краљева?

Глас јој се преливао неким женствено течним металом.

- Из Краљева? Претпостављао сам да је однекуд из нашег краја. Били смо у војсци заједно. Звали смо га „Гвоздени”. Кажеш „познавао”?

Шта је са њим?

Њене кестенасте очи севнуше неодређено. Обори мало главу, онда подиже нејасан поглед на мене.

- Није више међу нама. Умро је. Или се убио...

- Како? Шта причаш?

Уздахнула је, прибавивши руку са мантилом и фасциклама под груди, онда се окрете околу, као да осматра. Погледа ме поново и предложи:

- Знаш како? Хајдемо негде, сада кад нам поделе индексе. Хоћеш?

Хтедох да јој кажем: слушај, лутко, ја идем сада да пијем, али схватих да ми је, можда, боље да пијем у друштву лепе колегинице, јасно спремне на такву екскурзију. Наравно, и да сазнам о Гвозденовићу, у чију смрт готово инстинктивно нисам хтео да поверујем.

- Важи – рекох – Чим нам дају индексе.

Обоје смо положили испит. Са Медининог лица нисам могао да прочитам да ли је задовољна оценом, ја свакако нисам био, али, рекох,

једнако ни сопственим одговором. Како год, ослободио сам се море још једног испитног рока и очистивши годину, лакше дисао пред вратима треће, одсудне године филозофских студија.

Медина је замишљено корачала поред мене тротоаром Кнез Михаилове, која у то доба још није била пешачка зона. Још увек смо ћутали и по прећутном договору куписмо две флаше вотке од по „нула седам” у последњем маркету до Калемегдана.

Тек када поседасмо на остатак тврђавског зида, код опсерваторије и деспотове куле, куда се силази за манастир Свете Петке и цркву Ружицу, почесмо и разговор.

Заклали смо прву флашу и кадећи грлено сврдло етил алкохола првим цигаретама, загледили преко ушћа у далеку силуету земунске Гардош куле, Медина подиже уству и потече женствени метал њеног гласа:

- Био ми је дечко. Нећеш веровати, целе две године... Заправо, још негде од друге или треће недеље како је претпрошле године кренуо факс и стартовала наша група. Јебо те, глуварили смо те прве године, као бескућници. Код својих готово да нисам ни одлазила. Он је мењао гајбе, тавани, подруми, код својих ортака, онда, како ви провинцијалци кажете, илегалисао по домовима, не знам „Студењак”, „Лола”, „Рифат”, „Пенезић”... Е, јебо те, научила сам за годину дана све домове по Београду. Нећеш веровати, био је најбољи на групи. Појма немам кад је учио. Додуше, тада је још долазио на предавања. Мислим да је једини прочитао сву обавезну литературу, све по чему смо радили, још много пре испитног рока. Како је већ знао немачки, за шест месеци научио је енглески, овде, да ли ми верујеш? Мислим на „Коларцу” или тако негде. А на факсу старогрчки, и ту је био најбољи. Притом, имала сам утисак да се не трезни. Пио је као камионџија – Медина прасну у кратак смех, чинило ми се више хистерично грцање него смех – То је мени говорио, то је његова фора. Говорио је да изгледам као наставница математике, а пијем као камионџија. И – Медина ме погледа прљаво, готово изазивачки – да се јебем као курва камењарка! Јесте! Тако је он мене третирао...

Медина поћута, доврши цигарету, али пре него што је згњечи о тврђавски зид, на њеном жару упали нову. Повуче снажан дим и једнако загледила преко река у Панонију, настави од вотке дезинфикованим гласом:

- Не знам одакле му је стизала кинта. Кући није ишао никада, нити му је ко оданде ишта слао. Имао је мотор, али га је продао. Углавном, није било викенда да не запалимо у Загреб, или најмање у Нови Сад. Ишли смо и до Ријеке, Сарајева – ту поново прасну у оно хистерично грцање – Тамо, у Сарајеву, умало да добијемо батине. Имао је већ дужу косу и у једном кафићу забаци је са лица покретом главе, кад један од оних њихових шабана приђе и упита га: „Јелде, овдије си дош’о истресат вашке?” А Гвоздени њему: „Е, обрезани, ево ти ова моја Туркиња, а ја гиbam одавде” Како смо збрисали одатле, више се и не сећам. Али океј је било у Сарајеву. Пита ме да ли осећам нешто кад видим толике џамије, минарете. Ма, боли ме уво, ја сам рођена Београђанка, шта имам са тим? А он пева, урла на сред улице, оно од оних смрадова, „Екавеа”, нешто, ваљда: „Сарајево, кристал од сећања! Сарајево, од

блата и снега! Скини ми иње са очију и чела!” Е, пробио ми мозак са тим...

Медина је заиста отпевала део песме „Сарајево” од ЕКВ, чак не тако лоше. Али, могао сам да замислим како је то ишло Гвозденовићу...

- Били смо и на мору, Хвар, Јелса, онда Сплит, Трогир. У Трогиру смо се вукли по старом граду, нећеш веровати, целих шеснаест дана, спавали где би стигли, најчешће на доковима поред тврђаве... Шверцовали смо се у возу од Сплита до Београда, Гвоздени је обожавао такве аранжмане. А, кажем ти, мозак ми сврдлао са његовим крицима, све једно исто, „Екаве”, „Екаве”, „Екаве”... Увек сам више волела „Дисциплину кичме” и „Партибрејкерс”. Видиш, почело је све да се мења од јесени. Он се снашао у гајби на Булбулдеру, у Цвијићевој. То му је била последња адреса у Београду. Последња адреса на овом свету... Становао је са оним уметником Видановићем из Крагујевца, тај је, ваљда, некакав графички дизајнер, радио је опрему за „Беораму” и омоте за плоче у ПГП-у. Та гајба, па не можеш да замислиш каква је била! Не могу да верујем! Да те неко осуди на тако нешто, па, оно, ‘ајде! Нека назидина, јебо те, полуспрат, полунезнамшта, клоња им је била пољак и то у подруму. Не! То је немогуће описати! Уско двориште, около склепане назидине, исто некакви полуспратови, полуово, полуоно, и наравно, по томе, у томе, све некакви полуљуди, полусвет. О, има тога у Београду колико хоћеш, нарочито уз Булевар, Цвијићеву или доле по Душановцу, Коњарнику... А код њих у тој гајби, оно није видело чишћење деценијама, устајала прашинчина, разваљени каучи, сто, столице, полице, све сама црвоточина, тепих, ако станеш, остаје ти ђон залепљен. Кирију нису ни плаћали. Њихов газда, Рубинов манекен, пола га нема, сакат, стаклено око, вештачка нога, протеза, сав зборан и ољуштен од опекотина, оставила га жена, то и ‘ајде, али, замисли, оставила га и мајка. ‘Еј, мајка! Не могу да верујем! Вуче са собом ретардираног клинца, мали је полуслеп и патолошки дебео, то му је, ваљда, син са том женом. Клинац се не одваја од ротвајлера, великог као медвед и црног као безнађе. Овај, газда, не трезни се, не вади цоинт из уста и само понавља: „Нисам ја ђаво! Нисам ја ђаво!” Уњка неким искрзаним гласом и шушкеће, јер нема ни зубе. Ова двојица, Видановић и Гвоздени, како се разбуде око два поподне, па док око поноћи не клисну на „Академију”, с њим пију, дувају и... То, наравно, није све – Медина обори на час главу, онда се поново окрете према Срему – Није стало на томе. Можеш да претпоставиш... Наравно, факс скоро да је баталио. А тај његов цимер, Видановић, исто недовршени студент, напустио Примењену и тезгари тако овде, онде, од тога и живи, сналази се. Одакле су Гвозденом била средства за живот, то ми ни данас није јасно. Ипак, покушавао је да се врати у нормалу, пролетос, почео као да учи, долазио на факс, али још брже дигао руке.

Медина је ћутала неко време. Почело је да се смркава и Земун је светлуцао у плавкастом сивилу даљине, а шума Ратног острва под њим, под нама, све гушће непрозирна, губила се у магли и смогу сутона. Светлуцава линија Новог Београда развлачила се дуж супротне обале Саве.

Стрпљиво сам чекао да Медина настави.

- Нисам више могла са њим. Постао је немогућ – поћута – Почео је да ме злоставља. Тукао ме. Једном... Рекла сам нешто, тврдила нешто, што је он погрешно схватио... Тада се изменио, ужасно изменио... Није ни пре тога био сладак, али после, то више није био исти човек... Медина прасну у неконтролисани, више не хистерични, већ пијани смех. Гвинт закркла у њеној крхкој шаци. Држећи другу флашу у наручју, отварала је, загледана у реку водњикаво и укочено. Накрете флашу и отпи, Боже мој!, цуг који би мене, имао сам утисак, послао на испирање. Но, она спусти флашу, као да је управо чесмену воду отпила и пружи ми, гледајући закрвављено. Њен осмех испуни се цинизмом, беспотребним изазивачким цинизмом.

- Када сам му рекла да сам лезбејка, био је одушевљен. Терао ме да нађем девојку, па оно, знаш, тројка, као... Карали смо се где би стигли. Чак и на факсу... Горе, у последњим клупама амфитеатра. 'Еј, током предавања, јебо те... Терао ме да му лижем курац, ту на предавању – заклибери се, одвратно и пијано – Тражио је да нађем љубавника, да ме још неко поред њега кара, да би имао за шта да ме кажњава. Волео је да му причам како сам се, је ли, са другим... Онда би ме тукао...

Отпијао сам полако, слушајући је, уздрхтао и напет. Под утицајем вотке њена ми је прича звучала, па ако не сасвим нормално, али готово обично. Изустих, без везе:

- Како тукао?

- Тако, нареди ми да се скинем до пола, веже ме за радијатор и шиба каишем, једном чак и каблом од дека... На једној журци истукао ме пред свима, бацио ме на под и терао да му лижем чизму...

- И ти си то све радила? Добровољно?

- Аха! – климну главом бестидно и исцери се, сијајући на мене заводњеним погледом – Уживам да ме мушкарац понижава. То је због тате – закикота се и обори главу, онда се усправи према рекама – Мој тата не живи са нама. Он је... Шта те боли курац! Зато ја и имам девојку...

Медина је поново ћутала неко време. Онда се нагло уозбиљи, поглед јој се разбистри, мада још помало закрвављен. Прочишћеним гласом настави разложније:

- Побегла сам од скота! Шта друго? Јебо те, ко би то све истрпео? Али, видиш, пре једно можда мање од месец дана, већ дуго нисмо били заједно, сетим се и дође ми да га потражим, да видим шта ради, шта је са њим. Боље да нисам... Затекла сам га у оној гајби на Булбулдеру олешеног. Лежао је на кревету као без свести, без разума сигурно. Авет божија. Није јео ништа пет дана, лешио се од водке и некакве ракичине коју је његов газда набављао на пијаци. Онај Видановић навалио се код неке маторке, распуштенице, на гајбу, одмаглио, нема га нигде. Гвоздени остао сам. Као, газда га чува. Који газда? Онај ни себе не може да чува. Тај је живео у неком сутерену на другој страни дворишта и када сам ушла доле, умало нисам пала у несвест од дима и смрада. Онај пас, црни ротвајлер, срао по целом дворишту и по кући, по поду доле у газдиној јазбини. Пун тепих скорелих псећих гована. А овај већ не зна где је, пиша у некакву кофу у углу собе. Клинац побегао

од њега, онако ретардиран. Овај каже отишао код оне курветине од његове мајке. Нуди ме „шитом”. Каже набавио му неки тип, неки Мића Шамаја, ту са Булбулдера, првокласан „Авганистанац”. Замолим га да ми исприча шта је са Гвозденим, а он каже не брини, секо, ја га чувам. Чуваш ти мој курац! Попнем се горе, у гајбу, освестим Гвозденог, кажем му да ме чека, да не мрда, склоним флашу, стајала му поред кауча, он лежи обучен, у чизмама. Ко зна кад се последњи пут прао, сав се укиселио, смрди на ракију, увоњао се на зној. Рекох му да ћу да одем горе до Цветкове пијаце, да набавим нешто за клопу. Хтела сам да му, јебо те, скувам нешто, макар виршле... Одем горе, купим јаја, кечап, хлеб, виршле, јогурт, свеж парадајз, ротквице, краставац, све то лепо спакујем у кесе, да и киселу воду, кокаколу, сок од јабуке, да га гасим. Вратим се доле...

Медина застаде и пружи руку. Дадох јој вотку и она је поново жестоко отцепи. Врати ми флашу, кратко се закашља и рече:

- Реци ми, јебо те, да ли си некад видео како човек рикне од инфаркта? Знаш ли како то изгледа? Е, па овако. Када сам ушла, лежи Гвоздени онако како сам га оставила, непомичан, а из уста, па низ врат и груди и свуд по њему бела пена. Као из ватрогасног апарата...

- Какво неумесно поређење!

- Не сери! Јебо те, баш тако. Као из ватрогасног... Нема везе! Одмах сам знала шта је. Бацим оне ствари са пијаце, приђем, пипнем га, он леден, крут и леден. Одмах отрчим до телефона, замисли да су имали телефон у тој гајуби, позовем „хитну”. Стрчим доле да позовем газду, кажем шта је, а овај уз „шит” цепа ракичину и само проли по поду за његову душу. Фуј! Видим, немам шта ту да тражим, вратим се горе. Не знам шта ћу. Али ови из „хитне” створише се, такорећи, одмах. Није прошло ни десет минута. Наравно, констатоваше смрт. Питају ме ко сам му ја? Шта да им кажем? Замолим да га одвезу негде, ваљда у болницу, у просектуру. Кажу, не баве се они тиме, али послаће болничка кола. Одоше, јебо те, ја сама са њим. Кога да зовем? Коме да јавим? Али убрзо дођоше та болничка кола и купише га. Ја са њима у клинички центар. Дијагноза мождани инфаркт. Он код себе није имао никаквих докумената. Одем на факс, кажем доле на шалтерима таква ствар. Пронађоше ми адресу. Краљевачког батаљона, није важно... Телефон. Окренем, јави се жена. Представим се. Његова кева. Како да јој саопштим? Јеби га! Кажем да је у болници, да је лоше, јако лоше и ако неко може да дође у клинички центар. Ова удари у кукњаву, како лоше?, шта лоше?, зашто?, од чега? Шта сам могла? Спустим слушалицу.

- И?

- Шта и?

- Па јел неко дошао, јесу ли га сахранили?

- Па, шта мислиш? Дошли су исте вечери. Кева, та са којом сам разговарала, брат, млађи, ни налик њему, сестра, старија, директор неке школе тамо у Краљеву. Тале му, ваљда, није ни жив. Срели смо се на пријемном у клиничком центру. Сутрадан га сахранише у Краљеву.

- Била си на сахрани?

Медина одмахну главом.

Ћутали смо.

Било се сасвим смркло. Спарна јунска ноћ, замућени мрак без звезда над ушћем, светлуцањем Новог Београда, баналном стакленом кулом тадашњег Це Ка, са антенским стубом на врху. Земун се, тамо преко острва, није више ни назирао. Допирала је музика од зоолошког врта, из летње „Фузије”. Наша вотка била је при крају. Сахранисмо убрзо и другу флашу.

- Шта ћемо сад? – упита Медина.

- Немам појма. Хајдемо тамо – одмахнух главом према „Фузији”.

- Имаш кинту?

- Довољно – рекох и скочих са тврђавског зида.

Пружих руке према њој. Медина склизну са зида у моје наручје, припијајући под грудима свеске и мантил преко њих.

- Имам и ја нешто – рече, одвајајући се од мене.

Пођосмо парковским стазама према „Фузији”.

У задашченој дискотеци била је несносна гужва и спарина која од ноћи није попуштала, чинило се нимало. Да, дашчани зидови и црно небо које зева над њиховим квадратом, то је та летња „Фузија”, за коју не знам да ли још увек постоји. У то доба представљала је андерграунд макар другог реда, не баш авангардно, али средњекласно пучко окупљалиште. Заправо, даскама ограђени простор уза зид тврђаве, преко којег је у ноћи смрдео и повремено поспан рикао зоолошки врт. Уколико се добро сећам, јер сам, по свој прилици, ствари побркао. Како год, ту не да није било, рецимо, ни пристојног WC-а, него некакве кофе, на питање у коју се чекао ред од двадесетак људи у сваком тренутку. Све ми се ту чинило прљаво и јадно, нарочито пластичне чаше у које су точили нимало јевтино пиће, чаше као на парастосу, или, можда, претерујем? Али, музика коју су пуштали са громогласног озвучења, била је „врх”! Како данас кажу, за места на каквима ди-џеј пробија расплаћену масу мозга високодецибелном фреквенцијом, коју, ваљда, зову „техно”, „психо опн”, „лајн ап” или како већ?

Дочекао нас је AC/DC, пакленим звонима, што је учинило да одмах живнем. Медина ме зачуђено погледала, као да ми треба помоћ. Популација нашег факултета углавном је презирала хевиметал, који сам ја, пак, обожавао, а те ноћи у „Фузији” као да су знали да долазим... Одмах сам одскакутао до пулта за пиће и вратио се са две пуне велике пластичњаче вотке. Медина је радосно засијала погледом и избор музике, какав је сматрала укусом неандерталца, више је није дотицао.

У једном тренутку, спустивши свеске и мантил на крила, седели смо на некаквом бетонском испусту, Медина ми наслони главу на раме и обгрли око струка. Онда почесмо да се љубимо. Померила је мокри цвет усана са мојих и облизавши ми ушну шкољку, прошаптала клизаво:

- Хоћеш ли и теби да лижем курац? Овде, пред свима? Савићу се, а ти се само откопчај...

Не могу да кажем да ми се предлог није допао. Уздрхтах, ђаволски заголицан изнутра.

Али у тај час са звучника одјекну, или, пак, ја тек тада тога постадох свестан:

- Воли ме како никад ниси волела!

Енергични риф „Пар година за нас” поче да мрви нешто у мени. Благо одмакнух Медину од себе.

Схвативши, насмејала се и погледала ме сажаљиво. Потом опросно. На крају пријатељски. Накрете чашу и проли мало вотке.

- У праву си – рече – Њему за душу...

Учиних и ја тако.

Пред зору свратили смо у „Бели град”, да нешто поједемо, ако је могуће. Није било ничег другог, до скорелог парчета пите од кромпира у шанку. Узех то Медини, а сам одлучих да гладујем. Барем док се не отворе хотдог црвене пластичне трафике. Међутим, „Бели град” је врвео од пијанаца, клошара, подводача, продаваца лоза, џепароша, несхваћених сликар-песник-и-вајара, заправо замаскираних олићалих педера који лове припите младе наивчине из провинције. Ни једног женског створа, не рачунајући бркату келнерицу длакавих ногу у боросанама. Тај скуп је лармао, надерњавао се, „дом лордова” из неког ћошка разуларено је призивао капетана Кочу, војводу Степу и Карађорђа, док му је други са супротног одговарао ђенерал Дражиним стражама од Тополе све до Равне Горе. Одједном, нашем столу приђе дугокоса сподоба у прљавом мантилу, вршњак превирања цибре у свом бурагу и рече крезубо мени:

- Ако је волиш, орле, води је одавде!

Притом махну главом на Медину.

- Разуме се, фараоне! – одговорих и дадох јој знак да се усковитламо одатле попут подневне прашине с плочника.

Имали смо среће. Јутарњи аутобуси брундали су и кијали са полазних места на „Зелењаку”.

Разданило се већ, мада без сунца, када застадосмо пред улазом у Мединину зграду, у не знам ком блоку Новог Београда. Обукла беше онај мантил и држала је свеске припијене загрљајем уз груди.

- Штета – рече – Можда би ми са тобом било много боље – хукну изненада као буљина, онда извади нешто из штоса свезака – А можда би тако и за њега било много боље. Сад, јеби га! Можда сам га баш ја и докрајчила...

- Шта сереш, мајке ти? Како си га ти докрајчила?

- Ево, то је овде - и даде ми укоричену свеску А4 формата, добро се сећам сивозелених корица – Он је то написао. Нашла сам тамо, у оној „гајби”. Прочитај, молим те. Видећеш – поћута, гледајући ме заводњено, али мени се та заводњеност учини као набујале сузе и мислим да нисам грешио – Волела бих да те грлим и љубим...

Загрлих је и пољубих у вреле, влажне очи. Она једвачујно прошапта:

- Селам!

Сломљен, иструган, вратио сам се на своју мансарду у Добрачиној. Како је Дорћол окренут истоку, тамо се јара већ пела уз ољуштене француске фасаде и баналне бетонске вертикале. Спарина је већ зацвркулала из крошњи над тролама. Савио сам главу и врат под ледени млаз Чукур чесме. Потом се, појевши бурек код „Два јелена” у Скадарлији, вратих у Добрачину и прогута ме непроветрени хаустор моје јеврејске зграде на углу са улицом Страхињића бана.

У касно поподне разбудих се под косином крова, жедан као проклетник. Однео сам неопране судове, у масној пени лавора, до вешернице ту у подкровљу, где беше и једина чесма, без топле воде, наравно. Ту сам их и оставио, учинивши, ето, макар један корак ка довођењу ствари у ред. Умивши се, оправши зубе чак и у јунско предвечерје леденом водом, напунио сам цезву и вратио се у собу. На кафу сам имао да чекам још двадесетак минута, пропорционално снази једине исправне рингле на шпорету. За то време локао сам ледену чесмењачу из флаше и гледао сивозелене корице свеске коју ми је дала Медина, не отклапајући је. Чекао сам да се приберем и стимулисан кофеином, погледам шта је Гвоздени завештао.

Када се то напокон догодило, отворио сам свеску. Гвозденовићев рукопис био је читак и прибран. Почех да читам:

МЕДИНА, ИЛИ РАСПРАВА О СРЕЋИ.

(Текст преносим од речи до речи.)

И у тај зао час, уђе у „Три костура”, проклета као куга, припита и седе за мој сто, иако је нисам звао. Лубарда, са којим бејаш, частио ме пивом и частио сам га пивом. И частећи се, напунисмо сто празним флашама. Међутим, били смо још увек наштимовани, без грешке.

Медина је седела и ћутала. Слушала је Лубарду. Слушао сам Лубарду. Слушали смо га, а боље, можда, да нисмо. Тек што сам изразио одушевљење Џоном Локом и гносеологијом као таквом, Лубарда поче о некаквој мрежи појмова, коју набацујемо преко ствари. Мрежа пуца и ствари измичу као неуловљене рибе...

Убедљив беше Лубарда, тако морбидно убедљив, да Медина и ја ћутасмо када он заврши, а тај мук одужи се. Мучан, колико непријатан. Онда се Лубарда изговори да мора, сместа, на свој ватерполо тренинг... (После толико пива, нарочито!) Поздрави се и покупи.

И тако остадосмо Медина и ја. Сами за столом.

ЈА: Видиш, као да ми треба некакво оправдање за то да бих, једноставно, био срећан. То је као кад бих промишљао следећу ствар: да ли кад ме сврби треба да се почешем?

МЕДИНА: То је зато што студираш филозофију.

ЈА: Разуме се. У чему би била апсолутна амбиција филозофског мишљења, када се не би за све питало? Али, видиш, то су животне тривијалности, које су саме собом разрешене...

МЕДИНА: Ето видиш, већ се, не само питаш, него и одговараш. Чим почну питања, самим тим већ наступа промишљање. Сама запитаност већ јесте промишљање.

ЈА: Видиш, једноставно сматрам да би човек требало да буде срећан!

МЕДИНА: А, не! Човек би требало да буде несрећан!

Загледах се у њен профил. Пресекла ме као ножем, прецвикала преко пола. Треснуо сам однекуд негде дубоко доле, разбио се о чврсто, смртоносно. Схватио сам да ћу погибелност овог пада тек имати да осетим у њеној пуној суновратној и погубној мери.

Данима потом расправљао сам са њом о томе, али ње не беше крај мене. Мој опонент била је авет коју сам створио у машти. На све моје разлоге одмахивала је главом, тврдећи да сви моји аргументи наступају тек у колико је ствар већ одлучена у корист среће, али пре него што се тако одлучи, уопште не изгледа тако!

Још истог поподнева, после нашег разговора у „Костуру”, нож унутрашње руке парао ме наскроз. Та рука повремено га је одлагала, да би пустила канце и њима ме изнутра пробадала, шта год да бих наумио. Из дана у дан бивало ми је све горе. На какву год радост да сам помислио, канце су ме шчепавале, нож цепао унутрашњим шапатом: А шта, ако је Медина у праву?

Да, шта уколико је Медина у праву? Осетивши ма какву радост, макар баналну пријатност од дима цигарете или воде којом гасим жеђ, било је као да сам већ одлучио, као да је исход расправе унапред познат. Међутим, ако грешим? Нисам ли дужан да тежим болу и несрећи? Нисам ли обавезан да себе уводим, без остатка и одлагања, у низ непријатности? Било које природе, од моралног срзавања, психичке патње, до физичког бола?

Покушао сам да рационализујем њен став, да његово евентуално порекло пронађем у литератури. Како сам знао да се напаја на изворима постструктурализма, превртао сам Бодријара, Батаја, Барта, Фукоа, Лакана. И? Па, као да сам проналазио управо оправдања за њен уврнути став. Не кажем да је одиста тако, али што беше најгоре, убрзо нисам више био у стању да пратим литературу, јер је и уживање у тексту пријатност, дакле срећа, а нисам ли, можда, ипак дужан да будем несрећан? Самим читањем, ја сам се већ унапред определио за исход расправе...

Утеху потражих код Канта, потом и код логичких емпириста. У почетку дочеках озарен Кантов став да је човек чак дужан да унапређује сопствену срећу, као и срећу других, који год да то коначан смисао има код њега. Разлагао сам Мединин став методама логичке анализе језика Рудолфа Карнапа, доказујући његову бесмисленост. Смејао сам се, заједно са Раслом и Видгенштајном, лупетању, које не завређује да се о њему проговори. Ипак...

Црв који ми је убацила, да ме изнутра једе, није губио ни време ни компас: и ово је било као и са читањем постструктуралиста, дакле као да је главно питање унапред већ одлучено.

И то поче тако да ме излуђује, да себе више нисам могао да поднесем ни једног тренутка. Да утекнем у алкохол, ни то нисам могао. Алкохол је, како већ бива, само појачавао постојеће стање и бивало је још горе. Тек сутрадан... Будале које мисле да ће нешто решити „цветићем”, када би доживеле пола од овога... Но, коме да говорим?

Једини, словима једини одушак била је еротска машта, у којој сам

бесомучно малтретирао Медину. А ње ни за лек, као да је ишчезла са овог света. Физички. Њена авет боравила је у мени, запосела моју машту, моју мисао, осећања, све...

Напокон, сретох је... Као сам нечастиви да је режирао, поново на истом месту, за оним истим столом. Предложих јој да је бичујем до смрти, или док не призна да није у праву.

МЕДИНА: У чему у праву?

ЈА: Како у чему? Рекла си да човек треба да буде несрећан!

МЕДИНА: А, не! Рекла сам само уколико је генетски предодређен да буде несрећан. Ниси ме пажљиво слушао...

Громада олакшања.

Волим те, рекох јој. Хтедох ту на месту да јој искажем такву љубав...

Али, она се отела и хтела да бежи.

ЈА: Замисли, Медина, а ја сам помишљао, чак, и да те убијем! Јесте, да те искасапим ножем!

МЕДИНА: Да ме убијеш?

Уздрхтала је и онда стварно побегла.

Више је нисам видео. Камењарка!

Видановићу сам се пео на главу са овим. Тражио сам да ми потврди оно што сам себи сам говорио. Видановић се смејао колико га грло носи, скот! Онда ми је озбиљан рекао да он са Медином о таквим стварима не би никада говорио. Признао ми је да је опалио, једне ноћи кад нисам био ту, а она дошла да ме тражи па набасала на њега. Каже, када га је ујутро питала хоће ли сада да јој буде момак, одговорио је да му не пада на памет. Смејали смо се.

Ипак, како ме црв глодао, како је рио непрестано, наставио сам да му се пењем на главу. Пошто ми је не знам колико пута поновио оно што је и идиотима јасно, отерао ме у пизду материну и одмаглио код неке своје маторе курве.

Када остадох сам, нисам више имао од кога да тражим потврду исправности свог става. Од нашег газде на то нисам смео ни да помишљам. Дobar стојим да би не трепнувши стао на Мединину страну.

Тешио сам се тиме: па, уосталом, Медина и не мисли тако! Ето, сама каже да је нисам пажљиво слушао, и да тврди да човек треба да буде несрећан само уколико је генетски на то предодређен.

Но, јесам ли ја, можда, генетски предодређен на то? Шта ако, управо, јесам?

И краја нема.

Очајан, разорен, исписујем ово. Канца ме кида изнутра, нож цепа. Можда тако и треба. Можда је Медина у праву...

Дрхтећи, заклопих свеску. Тресао сам се. Чинило ми се у том тренутку као да сам сам то написао.

Да ли је могуће? Гвозденовић?

Или, зашто да ли је могуће? Шта ми једни о другима, заиста, знамо?

Побегао сам са своје мансарде. Њена загушљива спарина, пустина прашњавог поткровља и смрад који су за собом оставили у вешерницу однети судови, била је само одличан мизансцен за оно што сам

прочитао. И нећу да кријем, страх, ужасан страх наједном ме спопао, да више ни часа ту нисам смео да боравим.

На улицама схватих да сам, заправо, од своје самоће побегао. Овде, међу толиким људима врелог предвечерја, било ми је лакше, много лакше.

Тако и одох тамо где их је било највише. На Калемегдан. И због погледа који преко река пуца над Панонијом. Ширина, спасоносна ширина.

Међутим, док сам ишао према парку и за све време док сам тамо стајао, гледајући плавкасту измаглицу над ушћем и светлуцање Новог Београда на другој обали, унутрашњим слухом одјекивала ми је песма ЕКВ-а „Пар година за нас”. Паде ми на памет да је могао и Гвозденовић да је напише. Можда и Медина. Младеновић као да је о њима говорио.

Много касније разумећу шта значи демонска опседнутост. Те ноћи, смиривши се на Калемегдану, вратио сам се на своју мансарду и некако заспао. Сутрадан, опорављен сном, сео сам на аутобус и отишао кући, да проведем распуст у свом родном граду.

Током Божићног поста 2012.

траг прозе - Александар СТАМЕНКОВИЋ

Верица ТАДИЋ

ФАТАЛНА ЗАМЕНА

Не знам тачно кад сам се срела са собом и како је тај сусрет изгледао. Затамнили су га други догађаји. То, сигурно, није било у тренутку када сам, непозвана, ушла у (амфи)т е а т а р рођених. Тада сам, откинувши се са пупчане врпце, као метак прозвиждала кроз катакомбе мајчине утробе. На опште запрепашћење присутних атерирала сам главом. Модри и пихтијасти деминутив, људског облика, који се закопрцао по поду, толико је уплашио моје родитеље, да им и данас дрхте кости.

* * *

Будући да сам, стално, истрчавала из себе, као из туђег дворишта, да бих се срела са путницима, који су иза себе остављали љуштину телесног облика, како би лакше плутали кроз етар времена, није ни чудо што више памтим њих него сусрете са собом.

У роси зеница још чувам азур једног погледа, који се у водопадима преливао у мене. Галебови моје душе, опет, лете тамо. Гледам их како се провлаче кроз замршене нити разговора, у који се сад уплела и жена Маска. После сваког замаха крилима, у ваздуху засветле варнице. Десет покрета крилима у једној секунди ни поглед не може да прати, па је сасвим разумљиво што се ваздух при таквој брзини, превише загрева и варничи. Скоро да не примећују европски део Средоземног мора. На таквом лету позавидео би им и марабу из Кеније, чији распон крила од четири метра не би био довољан да их надмаши.

* * *

Сећања су ми тако свежа, као да сам само пре неколико сати, а не пре толико година, шетала са Исмаилом стрмим улицама, које су нас водиле до камених ртова и јахтинг - луке.

Увече смо седели на скверу, слушали андалузијску музику и гледали како се спаја небеско и морско плаветнило и разлива низ

озарену белину луксузних кућа и кафеа. Сенке тиркизноплавих жалузина, урешених чипкама од кованог гвожђа, мазно су скакутале по фасадама и бацале се у загрљај витким чемпресима. Улазна врата – та велика уста кућа – при сваком отварању откривала су бајковиту раскош одаја.

* * *

Мистерије су занимљиве све док не уђу у наш живот. Тада је већ касно да се изборимо са њима. Не само да нас вуку за нос, већ као вешти мајстори хаоса и пометње раде са нама што им је воља.

Ево како је мене збунио човек са сенком:

-Your palm, madam...

О каквој је палми реч?

Високи Арапин дахом је исписивао неке хијероглифе у ваздуху.

Моје неизговорено питање зурило је у мршаву сенку, коју је са лакоћом додирнуо челом, при дубоком наклону. Сенка се придигла, мљацнула устима, и сочно га пољубила. Када се усправио, лице му је букнуло као булка. Упирао је кажипрст десне руке у леви длан.

... Палмистру... дестину...

Букнуло је и моје лице. Од стида. Палма је само једно значење. Како се нисам сетила другог? У магновењу пружила сам руку...

Та реакција пробудила је, тек уснулу свест. Поспана и подбула, од сталног бдења, трапаво је истрчала на сцену и повукла руку. Загледала сам се у њене подочњаке, тако да ми је промакло оно најважније.

Шта је изазвало пригушени крик?

Када сам се окренула, Тунижанин је још држао шаку на устима. Не знам шта је видео на мом длану. Отишао је без иједне речи, чак и без поздрава наклоном.

* * *

Сиди Бу Саид заиста личи на царство плаветнила и магије. Зато уметници из целог света долазе у то, мало сеоце. Нарочито сликари. Не само због надахнућа и инспирације. Много више због уверења да овде снови директно утичу на јаву.

Када је Антонио Ривас овамо дошао из Шпаније, није више ни помислио да се врати. Није се много двоумио између два изазова. Трговина ће му бити главно занимање, а сликарство хоби. Знатно брже него што је очекивао резултати су били видљиви. У свој почетни капитал, за две године, укњижио је два чамца и један брод. Можда би се тиме и задовољио да га, посесивна, избраница - трговина, својом шкорпијском глађу за успехом није увукла у дубље воде.

Понекад му је било жао људи, који су због њега осиромашили „али га то није, превише, оптерећивало. Мучило га је нешто друго. Један туђи сан. Улез, који се увукао у његове снове. Тога је постао свестан тек када се пробудио једног петка поподне. Ретко кад би заспао после ручка. Није чак ни у Шпанији спавао за време сиесте. Тог петка заспао

је у фотељи. Све што је после тога уследило личило је на сновидни филм.

Најпре су у кадар ушли непознати флуидни ликови. Лако су мењали физички облик. Могли су да се смање или повећају по потреби. Јурили су се око неког стола и протрчавали једни кроз друге. Падали ничице и дизали се до облака.

Уследило је кратко затамњење, после кога је кроз лепезу светлости могао, додуше са великим напрезањем, да види нешто јасније слике. Видно изненађен, препознао је себе, заправо, свог двојника. Прилазио је том истом столу, за којим су седели и бучно разговарали, тек приспели путници.

Боже, како су му бркови смешни! Никад јасније није видео свој профил. Нос му је већи и дебљи. А тек уши! Зар су толико клемпаве?

Тек када је сео, погледали су се директно. Face to face. Накашљао се да скрене пажњу на себе, али га двојник није чуо. Наздрављао је дами преко пута. Док су се још гледали, намигнуо му је два пута. Опет ништа.

Неочекивано, филм се прекида. После тог кратког прекида, врпца се лагано покренула. Уследили су секвенце са разводњеним и неповезаним сликама: кроз маглу промиче нека глава са густом, коврцавом косом... претвара се у балон... око ње се умножавају флуидне авети... цео хоризонт је црвен...

Трака се опет зауставила. Пауза је, овог пута, била дужа. Као да је неко у том часу, после премотавања траке изоштравао слику. Следећа секвенца је сасвим јасна. Олујни таласи односе део обале... Вода гута све... Потоп без Нојеве барке! Део по део копна нестаје.

– Нема ми спаса – шапуће, једва чујно, и крсти се. Сам је у кући.

Вратио би сад и базар, у којем се куповала најбоља кожа, и плантажу мандарина, да је бивши власник жив. Добио их је за једно вече на коцки, али на превару.

Бог све види. Све зна.

Платио је његовом суседу велику суму новца, да му у пиће сипа неки опојни наркотик...

Све што сад има ништа не вреди. Више вреди онај кактус без бодља у Хамамету, у близини његове плантаже.

Колико је љубави било у том сиремаху који га је однеговао! Сваки дан је разговарао са својом биљком.

У почетку сви су се смејали. Сад сви долазе да га виде. Не могу да се начуде. Кактус је поверовао човеку! Престао је да лучи супстанцу која производи бодље. Научници су утврдили да је у генетском коду, потпуно, избрисана порука која емитује опасност...

Помирен са судбином, мрмљао је неку молитву, којом се вероватно опраштао од свега, кад је снажан ветар из супротног правца зауставио таласе и вратио их назад, преко дворишне ограде. Вода се, нагло, повукла, јењавала је и олуја, али изненађење га је сачекало пред вратима. Само што их је отворио, на првом степенику, препознао је тело без главе...

* * *

Поново сам прочитала део приче, писан пре неколико месеци.

Последња празна кутија зевала је немарно и гледала радознано како листам папире. Чини ми се да је и она волела да сачувам неке рукописе. Бацала сам их приликом сваке селидбе. Не знам где су их сахранили. У мени су остале само њихове празне хумке.

Одједном, збуњено је задрхтала. Задрхтала су и недочитана слова на папиру. Не без разлога. Оштар звук зарио се у плућа тишине. У истом тренутку одшкринула су се врата.

– Да погледају собе – зацврктала је власница стана кроз полуотворена врата.

Вештим и уиграним гримасама покривала је лукав израз лица, претварајући га у збуњену невиност. Свеже маске нису могле да сакрију бајати осмех. Као плесниво и прекисло тесто кипео је низ напућене усне и лепо се по бради и врату. Понекад би вештина затајила и на ко(лажним) маскама могао се уочити огољени видик ч(истине). Биолошки коректор брисао је наслаге мутних боја, испод којих се откривала реална слика њеног карактера. Мада је жена *Маска* кратко задржала прст на тастеру за звонце, у ушима ми је још дуго одјекивало несносно звр... звррр... зв. р.. р... р.... р.

– У реду, ево...

Мрмљала сам, а нисам се померала ни корак.

– Брзо ћемо... Саше још нема?

Окрнула се према двојници младића који су, неодлучно, стајали иза ње, и позвала их љубазно:

– Извол' те, уђите!

* * *

Још само неколико ситница и књига није било спаковано. Прикупљала сам их неспретно. Вероватно их је моја грубост изненадила. Неке су то поднеле мирно. Оне најјогунастије отргле су се и пале на тепих.

Дебело искуство подстанара није ме заштитило од вешто обрађених мамаца. Наивно бих се упецала на галантну понуду на почетку.

– Као да сте у својој кући... нисмо ми неки чудаци па да нам сметају посете... таман посла! Све што Вам затреба, слободно, тражите...

Понекад би само после месец- два сваки договор био изневерен. Како су ти, неумољиви, зеленаши газили преко лешева својих обећања, безболно и лако, а да им, притом, ни ђонови не засузе. Све што сам могла и овог пута је да се, по ко зна који пут, уверим да је новац најсуровији владар. Својим поданицима одузима и душу и разум.

Оба младића су покушала да ми помогну. Некако, у исти мах, сво троје дохватили смо албум. Он се гицнуо, одважно и смело, и исклизнуо из шатора руку. Нисмо стигли ни прсте да раздвојимо, а он је, сав разлистан, лежао на леђима, после стрмоглавог лупинга.

– Ис... маил?

Климнула сам главом. Бар тако ми се чинило. Или је то био неки други покрет? У сваком случају, била је то нека несвесна реакција.

Подсвест је као акумулационо језеро. Непрекидно се пуни и празни, али мутни талог, увек, задржава на свом дну. И наједном, кад се најмање надамо, на површину свести израњају гњурци. У, тешким, ранцима носе остатке грешне прошлости.

И питања и одговори слили су се у један, немушти, знак, речитији од говора, а који може бити преведен овако: лаж није место за скривање, истина ће нас, увек, пронаћи.

Будући студент стоматологије, у Југославији, тражио је стан, а нашао мене – изгубљену епизоду из животне сторије свога брата, без које не би решио енигму његовог нестанка.

* * *

На путовањима сам била слободна и своја, а то значи изаћи из себе и сретати се са душама, које чисте и наге лебде у етру времена. Та, величанствена, сеанса само је сублимација ранијих познанстава и сусрета, којих, свакако, нисмо свесни. Ко зна где су се и кад наше душе среле и упознале да би се, коначно, додирнуле кроз тела.

Језик душе је једини језик који се не може научити. Јединствен је и непоновљив. Створен само за узвишени говор осећања. Сви остали углавном зато и постоје да га, бар делимично објасне.

Тела су релеји за успостављање везе и медији за емитовање тог узвишеног говора кроз вибрације и таласе.

На једном таквом путовању упознала сам Исмаила.

Не пропустите залазак сунца у Сиди Бу Саиду! Никад га нећете заборавити.

Овај позив, са бројних паноа у близини аеродрома, био је довољан да одустанем од излета за Керуан и Набел. Осим тога, ово познато излетиште близу Картагине, није много удаљено ни од Туниса, главног града истоимене државе, тако да је, евентуална, досада лако могла бити избегнута. У току једног дана, ко је желео, могао је бити на сва три места.

Дан сам провела у шетњи и купању. На крстарење сам закаснила.

Ма колико да сам заволела неко место, нисам могла дуго остати у њему. Носталгија би ме снажно повукла назад и ја сам јој, као захвално куче, лизала прсте, срећна што се враћам.

Израњајући кроз пену таласа, обухватала сам погледом егзотичну и чаробну лепоту Сиди Бу Саида. Пожелела сам да ту останем заувек. И баш у том тренутку, зажарио се ваздух...

Човек - птица, тако је мени изгледао скакач са високе стене, полетео је према мени. Подигла сам главу још више. Све се умирило. Сунце је застало. И птице у лету. Ветар је цупкао у месту, благо подижући таласе... и ја и летач зауставили смо дах. Из његових зеница у мене се преливао водопад неба, са сребрним звездама...

Све друго не умам да опишем. Не верујем да је то могао и Исмаил.

* * *

Заиста, чудни су путеви Господњи!

На једном ходочашћу Исмаилова породица се спријатељила са неким муслиманима из Сарајева. Повремено су се посећивали. Чињеница да је већ неколико пута био у Југославији знатно нам је олакшала споразумевање. Због неких Срба, које је тада упознао, и који су му били драги, почео је да учи и наш језик. Једно време био је и туристички водич, за туристе из наше земље.

Те исте вечери отишли смо на јахту *Антонио Ривас*. Пили смо, углавном иста пића, мени непознате коктеле са цином, кампаријем, соковима од ананаса и нара и ко зна чега још. Највише су ми се допадали мали кишобрани од лимунова и цветова азалеја, на пластичним дршкама, пободени у чаше. Изнад нас су пловили “облаци у пубертету”. Штипкали су звезде и зацењивали се од смеха.

Гости су поручивали рибље специјалитете, ракове, шкољке и друге морске плодове, гарниране са разноврсним и разнобојним додацима плодова са копна. Димљено месо од хоботнице и француска вина конзумирали су, са највећим уживањем Италијани, који су са мношћом тог јутра допутовали. Изазване тим ужитком, водене чезње желудаца, гостију и конобара, у слаповима, су се обрушавале низ уста...

Мени је код другог залагаја рибља кост застала у грлу. Загрцнула сам се, осећајући се толико непријатно да сам пожелела да побегнем без трага. То би, већ, било и превише. Ионако су сви буљили у мене. Брисала сам парчиће несажвакане хране, који су се из мог ждрела расули по беспрекорно чистом столњаку са извезеним ружама, а сузе су се као перле скотрљале у Исмаилову отворену шаку.

Другом руком махнуо је конобару.

– Да смо у Бразилу, купио бих лептире.

Нисам разумела шта покушава да ми каже.

– Не знаш зашто?

И даље сам ћутала.

– Гледао сам амазонске лептире како пију сузе.

Он је, у ствари, покушавао да ме извуче из непријатне ситуације.

– Ништа не измишљам. Стварно је тако. Да... да... због соли... али боље је да их сачувам.

И, пре него што је конобар стигао, биле су у чаши. Из чаше су прешле у малу стаклену посуду, са херметичким затварачем, коју је, успут, купио.

* * *

После Хабиба Бургибе, бившег председника Туниса, који овде има сасвим мали летњиковац, најзвучније је име Антониа Риваса.

Недавно је свом, немалом, иметку додао и део обале. Но, једна, необична појединост многе је заинтригирала. Већ месец дана није долазио у ресторане на обали ни на јахту. Какво је тек изненађење изазвала вест о продаји свих некретнина, и то по непојмљиво ниским ценама.

Причу о Антониу Ривасу пожелела сам да напишем, већ после неколико месеци, када су, после његове смрти, пронашли белешке, које је уредно водио.

Ни говора да је ту нешто било о имовини и интими!

Писао је о неком ко му је улазио у снове и прогонио га. Никако није могао да му утврди идентитет, а задао му је толико страха, јер се потера настављала из ноћи у ноћ, тако да више није смео ни крочити у воду, а камоли пливати или ронити. Узалуд је смишљао начине како да доскочи непознатом посетиоцу. Сатима га је чекао, будан, у заседи. У зору би био толико исцрпљен, па би само трен опуштања био довољан да се очи склопе. Увежбао је чак и буђење у другој фази сна, што му је било и најтеже, јер тада долази до успављивања и најупорнијих, али му ни то није помогло. Увек постоји неко ко више може и зна, па самим тим и довољно дуго да чека свој тренутак, а то је непознати, несумљиво,

Све је урадио како треба. Чак се и пробудио брже него што је планирао.

– Е, сад ми нећеш умаћи – поручио је бегунцу (јер је сад он јурио прогонитеља).

Можда и не би да се није протегало и зевнуо. И ето прилике да се сналажљиви узурпатор, хитрим преметом, пребаци на жељено место – у РЕМ - стадиум, у којем све видиш и све знаш, а ништа не можеш. Знаш да сањаш и шта сањаш. Пулс је убрзан. Испод склоплених капака померају се очне јабучице, али мишићи су троми и млохави, ни покрет да направе.

* * *

Причу, наравно, никад нисам завршила, а није ни Антонио Ривас спасао главу, када се одселио. Отишао је на излет са породицом и пријатељима. Потајно је желео да се и сам провоза глисером, да осети миловање мора, као некад, и да рони у његове дубине. Готово цео живот провео је уз море. Море је био и сам, и сва платна, која је насликао, одједи су “рапсодије у плавом”.

Шетао је обалом, приметно сетан, мислећи о томе како ће се једног дана осмелити и са жаром неустрашивог морепловца опет отиснути низ пучину, кад се део копна, подлокан водом, просто откинуо...

Чак и да није ударио главом у шиљати врх стене, ко зна да ли би од страха и покушао да плива.

Не знам шта је било са Исмаилом. Писао ми је о Ривасу и о свом доласку у Југославију. Нисам отишла да га сачекам. Вероватно је из Београда отишао у Сарајево.

Нисам заборавила ниједан трен, који смо провели заједно. Ни боју његовог гласа. Ни еротску лаву мишића, што је куљала кроз врелу бронзу његове коже и палила бакље пожуде у ваздуху.

И сад ми се чини да видим великог лептира, који ће нас однети у пределе где речи цветају и додири певају. Можда га и нисмо измислили. Можда негде и постоји.

Нисмо се растали кад сам отишла, мада се нешто чудно догађало са медитеранском егзотиком. Боје су, нагло, бледеле и губиле живописни пигмент афричког поднебља. Опојни мириси цвећа и јужног воћа расплињавали су се и нису више допирали до мојих ноздрва.

Али, нажалост, јесмо када сам у новинама прочитала застрашујуће вести о трговини белим робљем и видела како на сурчинском аеродрому посебно проверавају групу муслиманских ходочасника. Сви од реда, клечали су на малим простиркама и клањали се Алаху. Том чину присуствовали су, њихови интимни пријатељи (ако их тако могу назвати) – посуде за личну хигијену. Оне су послушно и добродушно чекале да се молитва заврши, па да, опет, заједно са својим власницима пођу у предворје малобројних и по правилу заузетих тоалетних просторија. Чекали су и полицајци, мада им се, прилично, журило. Видело се то по нервозном цупкању ногу и скупљању шака у песнице.

Од тада никако нисам могла да се ослободим пројекција, које су снимале скривене камере мојих претпоставки, рођених у мутној визији слутње.

Понекад сам залазила у Исмаилову, бројну, породицу. Они ме, наравно, нису видели. Мушкарци су пушили наргилу. Буљук деце тискао се око њих. Нека су можда његова? Чупкају им замршене браде и задижу галабије (дуге беле хаљине).

Негде у мени одјекивао је радосни врисак и звонки смех деце. Радост им је надимала обрашнице кад би у само неколико потеза одмотала турбане са глава мушкараца. Потом би отчала до кухиње да од мајки, тетака или бака, зависно од тога ко је био задужен за спремање хране, узму парче бурека, баклаву или неки други колач.

Рука ми је пожелела да их штипне за буцмасте крофне обрашница у трену, кад су ти љупки враголани, приљубљени уз ноге насмејаних жена, удисали мирисе пролећног цвећа са дугих, широких димија. У њихове прѣасте носиће увлачио се дах пољског цвећа са димија и облагао свилу ноздрва, нагрижену жестокиим воњом никотина.

Лојна испарења упијала су у себе све кухињске паре и кондезовала се у покретну завесу, кроз коју се провлачио никотин и све те ароме упијао и разносио по одајама.

Други пут сам видела Исмаила како женама спушта фереџе до пола врата пре него што изађу на улицу. Тада би ласте његових пољубаца слетале на њихова рамена да им пожеле срећан пут и брз

повратак на југ породичног континента.

Све ми је то било симпатично и драго, док се није појавила прва фатална слутња: да ли се у лику једног тако нежног, романтичног и отменог бића крије грамзиви трговац? Хладнокрвни и окрутни трговац људским животима.

* * *

Никако да разлучим шта је истина од онога што ми је Антонио Ривас рекао, када сам га, ОВДЕ, срела. Ако сам добро разумела, он је сада другима улазио у снове. Ко сам то ја, питао ме подругљиво, па да пишем о њему.

Док сам била жива, мисли су ми биле незаштићене тајном шифром. Није било потребно да их чита. Сама сам писала свој досије, јер сам говорећи онако како мислим, заправо, оно што мислим, наивно, одавала себе.

– Исмаил је пре тебе стигао овамо, али га више никад нећеш срести.

– Зашто? !

– Питај Сашу. И он је те године био у Сарајеву.

Сетила сам се да је Саша једне ноћи премотавао траку са моје скривене камере. Зујање ме и пробудило.

Да ли је он у свом трагању за чувеним трговцем белим робљем залутао и стигао на погрешну адресу или је ловио правог човека? !

Заиста не знам, али ме гризе савест. Као ајкула свој плен. Болно слушам хрскави јаук меса између њених зуба.

Биће ми лакше кад останем без тела...

Милан МИЦИЋ

СМРТ У МИРГОРОДУ

Било је то пролеће када су јеке вода бујале, када су девојке цвет дивље калине у коси носиле и када је барка година пловила споро по реци времена. То је било још оно време давно, време молитава напупелих, када су људи из крчага снова очи појили, кад печалних свирача није било и када је чокот живота и чокот смрти у једном чокоту постојао.

Било је то лето Господње 1788. Година пуна као праскозорја чаша. Лето када је цела планета вашариште била препуна шатри, веселих ноћишта и пчела безвремених. Баш те године, када су воздизаји душе меки били, на фресци нестајања, у туђини, зачала се једна смрт банатска.

У шумама руским, које су као падалиште јаве служиле, у колибама у којима је тмина оклоп била, брадати мужици тог пролећа приче су причали да у далеком Миргороду, у зданијима прозрачним и светлим, силни фелдмаршал, Србин, Петар Текелија умире. Али, говорили су мужици то обично умирање није било и одежду чудну је имало. Фелдмаршал стари, на литургијама, које су бројаницима на руци сличиле, само цркве препуне ридања је помињао, и воде споре и дубоке, и имена безбројна људи и села који су у његовој далекој земљи постојали. Чувени војсковођа, којег је глава често од ране задобијене сабљом пруског драгонера болела, у осами, како се причало, књигу сребром оковану је имао, а у њој календар дуга које су се, некада, у животу његовом појављивале. Стара, дебела служавка господара Текелије, која је у очима раширену трпезу држала и која му је у младости љубавница била, пред слугама другим, шапатам, као молитвом се клела, да је календар дуга господарев видеа и да после фелдмаршалове двадесете године ниједна дуга у њему није била записана. Такође, стара служавка је тврдила да су све дуге писменима непознатим описане, да су та слова руским слична, само да дрвене точкове и дебеле завежљаје на нејаким плећима носе.

Дебелу књигу у сребро оковану и календар дуга седи, изборани старац није отварао често. Календар дуга био је календар његових живљења и утрнућа, његових разгора који су га у бесамртије воздизали

и ледника који су после тога наилазили занавек његов јастук живота у кострет непомичности окивајући. Све је у животу фелдмаршаловом била младост његова, исткана од пребистрих жаркости и озарења, од крхких горчина и бујне лозе живота. Сав живот моћног и великог старца, гледан са брега његове старости, падење је једно било и то од трена када је младост његова низ стрмину времена кренула, а када се дошљак из Аустрије у степама руским почео војничким занатом уздизати. Зато Петар Текелија календар дуга није отварао често. Сваки повратак у светилник његовог детињства и младости повратак у безмерну бол је био, у пелен као путовођу, у гркост као весло, којима се у гвоздености јаве није стизало далеко. Зато је уморни старац календар дуга разгледао само када у њему хармоничество влада, кад туга пристаниште има и када лествица озарења у његовој души спокојно спава недајући мразним ридањима да се горе, у мозак, попну.

Све своје дуге стари фелдмаршал у младости, у Банату, је видео. Ниједну није видео на сајмовима крви, при звекету сабаља, у бојевима у којима се славом овенчао. Ниједну у степама није приметио док се са косооким Татарима тукао или док је дивље Запорожце у царску милост приводио. Па ни онда над Берлином није је видео у којег је као победник ујахивао после гнојних пејсажа које је иза себе остављао. После битака, док је свита лешева око њега лежала, огрезли војсковођа жудео је да у том трену нека дуга са неба сиђе, да њега победника обасја, да му озарење да и да га из кала извади у којег га је тврда твар и јава гурнула.

Изнурени и давно рањени старац у хладовини своје палате у Миргороду тог лета Господњег осећао је како му се кочија смрти немилосрдно приближава, како га својим хладним железом стеже и како он сам све више улази у бестрашћа нека у којима јасно сагледава крхке сасуде живота и гојност смрти које све више постаје прибежиште, и мост, и мир. Стари фелдмаршал руски, пореклом из Баната, све више је упловљавао у она стања када ништа у души и телу не боли и када су јављења јасна. То су били први знаци његове смрти, први знаци сопственог нестајања, тишине у којима му земаљска твар више није могла наудити и где је могао с миром да се врати под дугу детињства и младости која га је у Банату, на обалама његових река, обасјавала.

Све чешће, са приближавањем коња смрти, Петар Текелија је стару дебелу књигу, у сребро оковану, отварао. И чинило му се тада као да дурбином у своје детињство гледа. Видео је тада јасно стари фелдмаршал небо безмерно, велико, банатско, и безбројне дуге на њему како се се у спорим и дубоким водама банатским преливају, како са дуговратим ждраловима и дивљим гускама васионом банатском плове и како се у прстење људи банатских увлаче. Како почивају на торњевима цркава арадских и темишварских. Видео је тада јасно изнурени старац на промаји времена хиљаде дуга како се расцветавају великим и прозрачним небом банатским, небом које решетке нема, и сливају се на гране белих дудова, на поља житна и зелене утрине, на макове и црвене булке, на шубаре и шешире људи, на бунаре и обале

река, и на сву ону дневну месечину банатску на којој се тако дивно снева. Са дугама својим из младости запамћеним пловио је тада исцрпљени старац земљом банатском препуном озарења и макова, земљом у којој је у башту живота крочио и која му се сада, из далеке Русије, светиљком на небесима чинила. У блаженства нека, само у детињству раном сањана, улазио је тада стари фелдмаршал загњурен у расцветале молитве на литургијама, у црквама миргородским, помињао оно чега нема, а што су слуге његове слушале: непознате цркве и непознате вароши, реке далеке, лица људска која је у детињству и младости у родном Банату видео. Мрмљао је тада погурени старац обасјан светлошћу свећа товаре имена која су му некад давно огртач била, помињао жамор давно у њему похрањен, а заборављен давно, притиснут бременом крвавих битака и освајања, и непознатих предела и земаља које су деценијама потом дошли.

У дугим руским ноћима, док су мразеви страшни Миргород окивали, стари фелдмаршал се у оне осаме повлачио у којима су се капље прошлости као оркани чули и у којима су дуге банатске попут васионе светлеле. У таквим осамама, које су на време пре рођења подсећале, стари војник дворца од дуга банатских је правио решен да у њему, а без сведока умре. Свечарства рађања и умирања Петру Текелији одавно су страна била и он желео није да добошари са појила земаљских присуствују његовом најинтимнијем трену. Зато је старац миргородски желео да се сав тај сев баш ноћу деси, у потпуној осами, кад и највернијег слуге нема. Знао је стари војник да његова смрт само њему припада, баш као и смрт свих оних на бојиштима посечених, и да се једино самотан преко пресјајне дуге банатске у нетвар може винути. Дуге банатске, које је са шареним пејсажима родног краја у младости видео сада су му се као једини мост чиниле до оног меког и предивног времена које је његовом рођењу претходило...

Лета 1790. по Христу, у месецима када је свет једна суза био, у Миргороду, на паучини времена, виолина смрти дошла је по Петра Текелију. Уочи смртног часа, још свесни фелдмаршал, наредио је старој служавци да под храстом, крај вода које су са севера долазиле, сребром оковану књигу и календар дуга дубоко у земљу закопа. Био је зимски дан када је Петар Текелија умро. Брашно неба тог дана из васионе је падало, возар небеса љутит је био, али је небо над Миргородом, ипак, чудну, прозирну чипку имало и једну дугу која је, на трен, на торњевима Миргорода засијала...

Јаче од век, после смрти старог фелдмаршала, Лета Господњег 1919, у години када је јава сурово и брзо отицала и када су рањене руже сенки низ воде хитале, чукунуку старе служавке Машењка дебелу, у сребро оковану књигу испод прастарог храста је откопала. Док се око ње свет наглавачке окретао, она је спокојно, попут читача облака и вода, дебелу, стару књигу у чукунбакину мараму замотала и ставила је мирно под бунду од веверицијег крзна. Ветар мемле и ветар

комета над њеном дугом косом скупљеном у пунђу је вејао, мрежа од неба и месечине Миргород је прекривала, воз у који је ушла врео је био, људима у њему утробе су се тамне капљице распрскавале, а Машењка је у разјапљену празнину равнице путовала без пртљага, једино под бундом прастару књигу стискајући. Био је то пролетњи дан двадесетог по Христу столећа, године су звиждале око Машењкиних ушију, оков се распадао са века, печални свирачи равницом су ходали, појање је у пећине душе бежало, а Машењу на хартији пресоване дуге су грејала сабране са грана белих дудова, са црвених булки и макова, са шубара и шешира давно несталих људи, са зелених утрина и житних поља и обала река далеких на којима мостови не постоје...

Бежећи ка југу, пред мразом времена, са бојом помирења у очима, Машењка је унапред видела како јој умиру дани као капљице росе; кора њене душе што је одлазила даље од Миргорода у великом потресу је подрхтавала, чвор живота у њој се распетљавао, пламене дуге су се у плавицу њене душе преливале, ситан пламичак почивао је у даљини, а магле, магле су око ње у јечи јаве пловиле згушњавајући се у тврдине, у зидове, у непомичност, у пелен, у неописиву бол коју ни куршум у глави није могао растерати...

Душан СТОЈКОВИЋ

*НЕЗАОБИЛАЗНА КЊИГА О ЧОВЕКУ КОЈИ ЈЕ
СВЕ НАС НАПИСАО*

Егерићев критички дух ухватио се у коштац са *критичким духом* великог претходника. Као резултат појавила се драгоцена Егерићева књига „Скерлићев критички дух“, једна од најбољих коју о Скерлићу имамо. Достојан критички споменик који сведочи, поштено и мудро, о томе шта је Скерлић желео (али и шта није), шта је могао и знао, шта је успео (али и где је био поражен, уз навођење разлога због којих се то збило), како је покретао и бодрио (али и како је покушавао понекад да заустави) нашу књижевност, шта је остало (али и о ономе за шта, неосновано, мислимо да остало је такође, а није) од његовог монументалног дела. Једном речју, по чему (како, зашто и уз коју цену) Скерлић остаје наш савременик. А биће – није тешко опкладити се у то – и наш будућанин.

Кренимо *in medias res*. Јован Скерлић је био толико добар и као књижевни критичар и као књижевни историчар, да су се они који су долазили после њега, посебно када је о књижевној историји реч, и буквално плашили његова дела, скривали се у његовој сенци, понављали папагајски оно на шта је он први, или међу првима, скренуо пажњу, држали се његове периодизације наше књижевности, оне писце које је он „докачио“ непрестано рехабилитовали, иако им, заправо, никаква књижевна рехабилитација није ни била потребна, оне писце које је он прехвалио узимали, и узимају их и данас, као неспорне књижевне чињенице и велике ствараоце. Једном речју, велики писац, прави књижевни храст, „пригушио“ је, заробио не толико нашу књижевну критику (многи наши каснији књижевни критичари отпочињали су тако што су се на великог претходника, најчешће потпуно искривљено и погрешно, обрушавали) колико нашу књижевну историографију. Но, времена се мењају. Уз књигу *Почеци и врхови* (2010) Јована Пејчића, заправо две студије присутне у њој: „Јединство књижевног и националног идентитета“ и „Књижевна критика и историја књижевности“, по нама, управо ова Егерићева књига – присетимо се Бранислава Нушића – ствари поставља на

њихово место. Ни превише, ни премало! У сваком случају, довољно да се потврди како је с разлогом време у коме је Скерлић стварао, иначе препуно значајних научника, мислилаца и писаца, било названо – и остало је тако – Скерлићево доба. Памте се они које је велики критичар хвалио. Готово једнако они које је он, с разлогом, и чешће – без њега – кудио. Не памте се готово уопште они поред којих је он прошао не учивши их сасвим.

Шта Егерићеву књигу антологијском чини?

Она није само – веома често то се дешава – збирка скупљених текстова. Пред нама је архитектонски складано критичко здање које читаоцима омогућава да сагледају шта је све, и како, Јован Скерлић урадио. Понављања готово да уопште нема (изузму ли се неколики Скерлићеви фрагменти које Егерић, с разлогом, за кичму његова опуса држи). Дакле, не збирка критичких текстова, већ – сливена, дограђена, мајсторски компонована – књига коју, иако је аутор тако не назива, можемо узети за монографију о најбољем и најутицајнијем нашем књижевном критичару уопште.

Егерић не доноси – велико је питање јесте ли то уопште могуће – нове податке о Јовану Скерлићу и његову раду. Он даје – и то је драгоценост – праву и прецизну слику о томе шта је био, и шта јесте Јован Скерлић данас. Дакле, пред нама није *Егерићев* Скерлић, већ *наш* Скерлић. Онај који је аутопоетичким и властитим критичким текстовима сагледан. Помагали су и изабрани изводи изабраних ранијих тумача. Егерићева књига садржи осам текстова: “Легенда о Скерлићу”, “Скерлићево схватање поезије”, “Скерлић и Матош”, “Скерлић – полемичар”, “Мала галерија писаца и књига”, “Скерлић као скупштински говорник”, “Парадокс Скерлићеве величине” и “Скерлић и европске вредности”. Пети есеј је мозаичан. Чини га шест прилога: “Светозар Марковић у Скерлићевом виђењу”, “Нушић и Скерлић”, “Дис и Скерлић”, “Бора Станковић у Скерлићевом виђењу”, “О једној Скерлићевој критици Бојићевих песама из 1914. године” и “Вељко Петровић и Јован Скерлић”. Егерићева књига је, дакле, књига са дуплим дном. Може се, оба пута с правом, тврдити како она има и осам и, у исти мах, тринаест есеја. О симболици ова два броја не треба трошити речи.

Егерићеву књигу отвара мото преузет из текста Јована Цвијића, написаног 1924. године. Прва реченица мота (у њему Цвијић посебно скреће пажњу на, по њему недовољну уочену, црту *благородности* која је красила Скерлићев карактер), касније лајтмотивска за читаву Егерићеву књигу, гласи: “Јован Скерлић је стваран вековима, низом предака борбене и убојите природе...” Текстови које она обједињује настали су у широком временском интервалу: најстарији је написан 1963, најмлађи 2010. године. Но, писала их је *иста* рука. Изграђеним, неспорно сјајним, препознатљивим стилем који се, и не ретко, читати да као најбоља проза. И то лирска у правом значењу те речи. Есеји су углавном преузети из ранијих Егерићевих књига, али овако

распоређени, тематски амалгамисани, они делују свеже као да их први пут ишчитавамо. То сведочи, понајвише, да они и после протекла времена нису изгубили нипошто на снази аргумената.

Нимало случајно, први есеј покушава да опише и “разбије” легенду која се о Скерлићу створила у нашој књижевности и нашој култури. Но, она је толико окамењена да је то готово немогуће, и поред многобројних и заиста утемељених покушаја, извести. Скерлића без ореола легендарног, изгледа нема. Егерић наводи најмање три “кривца” што је тако: у грађењу легенде “узели су учешћа апсолутно сви” (стр. 9), она сама која јесте само “хипертрофирана истина” (9) и изненадна пишчева смрт, која га односи у напону снаге у тренутку када је имао само тридесет седам година, тик пред почетак великог, и по нас и трагичног и славног, Првог светског рата којим ћемо, уз огромне жртве, пристићи до онога што је он упорно сањао (тек касније увидеће се да је наша највећа победа била клица нашег највећег националног пораза). Та легенда која је створена у преткумановској Србији и доживела “некритичку дивинизацију” (11) од стране оних “постскерлићеваца” (12) који су били неспособни да разлуче Скерлићеве поготке од његових сасвим очигледних промашаја, стално је имала, као неку врсту, но недовољно прихваћеног, *протуножења* (Матош тако полемике назива) у искуствима “Матошеве ненаписане естетике сензибилности, казиване у лудичним сјајним фрагментима” (12). Егерић у директни обрачун са споменутом легендом креће тако што покушава најпре да раздвоји оно што је било основа од онога што је накнадно на те основе калемљено. Скерлић је, и поред све разноврсности његова делања, “остао синоним критике” (16), *правоумни* критичар који игра на све (17) ходајући књижевним тлом “стално окренут лицем историји” (17), али његова видовитост *правоумна* је видовитост: везана “за једну скалу вредности и за једну раван виђења” (18), заустављена “најчешће на једној или двома *осовинским особинама* проблема о којима се расправља, на спорним моментима једног дела и личности” (19). Преко, и више, од тога ни један Скерлић не може. Иако је он био “геније синтезе” (20), “читав његов свет... био је и остао *са ове стране*” (20). Она друга, сновиделна, надреална, заумна, била му је сасвим страна. Иако је Скерлићев стил логика коју страст прожима, тај стил остаје “стил општих истина” (25); иако је он “стилист првог реда” (24), нипошто није, како се “легендарно” тврди, “и ненадмашни стилист” (24). Он није у стању да се понесе са оним што није апсолутно јасно, јер “нема *поглед изнутра*” (24). Његови текстови доносе глобалне, синтетичке утиске, “*слике-идеје*” (26), о делима и писцима и њиховом месту унутар наше литературе, али Скерлићу измичу нијансе. Стога, у његовој историји српске књижевности најзначајнији песници пролазе сасвим лоше. Што су отворенији ка ониричном, дубинском, Скерлић ће их немилосрдније одбацивати у име националне истине и свеопште, *француске*, јасности. Збиће се то и са Симом Милутиновићем Сарајлијом, и са Бранком Радичевићем, и са Лазом Костићем, и са Светиславом Стефановићем, и са Дисом, и са Симом Пандуровићем, али и са Његошевом *Лучом*

микрокосмом, Лазаревићевим новелама, Исидориним *Сапутницима и Писмима из Норвешке*, донекле и са младим Винавером. О Кодеру да и не причамо. Када Егерић напише, међутим, како је Скерлић “генијалну, трибунску природу Вука Караџића оставио у сенци благочестивог Доситеја Обрадовића” (27), тај приговор нипошто није исте врсте као они ранији. У питању су била два различита пута ка Европи, њеној књижевности и несумњивим вредностима. Вуков је био помало *хајдучки*: бацити на европски литерарни сто оно за шта је он био убеђен да је најбоље што имамо да понудимо, а Доситејев: преузети из европске књижевности – чак и то помало “умивено” – оно што он назива преизрјадним, златним мислима... Када Вук наводи стране писце које Срби треба да ишчитају, у питању је списак који су му саставили други и дела која веома вероватно ни он сам прочитао није; када Доситеј пише о страним делима без којих српска књижевност не може, он их несумњиво зна и не ретко преводи, било исцела било у фрагментима. Нисам убеђен да се може једном путу давати предност у односу на онај други. Једино у два есеја, оном о Станковићевој *Коштани* и ономе у којем се говори о философији Божидара Кнежевића, Скерлић радосно поздравља оно што сматра открићем. Тада о инспиративном пише неруковођеном, неспутаваном, непојашњеном инспирацијом. Егерић свој есеј завршава позивом на “здрави, атрадиционални критицизам” (28) који нам једини омогућава да сасвим трезвено оценимо и проценимо домете свеукупног Скерлићева књижевног опуса. Уводни есеј књиге једини је текст у њој који је, написан још 1963, допуњен и коначно уобличен, више од четрдесет година после тога, 2006. године. Тако је показано, и доказано, колико је он значајан за књигу о којој пишемо.

Егерић архитектонски гради своју књигу. Стога се, одмах после уводног, у другом прилогу – “Скерлићево схватање поезије” – , написаном далеке 1964. године, задржава на поезији с којом, када се све сабере, Скерлић није – разни су разлози довели до тога, а критичар покушава да их назначи – био *на ти*. Ако су у нечему они који су писали о Скерлићу потпуно сагласни били, онда је то управо то: недостајао му је (развијен) слух за поезију. Велики претходници Жорж Ренар, Алфред Фује и Жан Мари Гијо, подстакли су нашег писца да мисли како књижевност на специфичан начин утиче на живот и да је поезија вредна сваке хвале она која која упућује на “првенство свести, моралне, социјалне и националне одговорности” (37), потискујући притом све онострано, сновиделно, фантазмагорично, узвитлано маштовито. Егерић се не слаже са онима који, готово унисано, како смо већ напоменули, одричу Скерлићу сваки слух за поезију. Нијансирано, следећи Скерлићева ученика, несумњиво најбољег, критичара Бранка Лазаревића, он тврди како је наш велики критичар разликовао песничко од идејног, али да је намерно своје критичарско ослушкивање ограничавао тако што га је подређивао свом “национално-мисионарском чулу” (40). И када Скерлић прави грешке, додаје Егерић, оне су *грандиозне*. То је карактеристично за све велике критичаре, и не само наше. Нимало случајно, у Скерлићевој *Историји*

нове српске књижевности, песници нису ти по којима се називају доба, већ су то национални и социјални идеолози: Доситеј Обрадовић, Вук Стефановић Караџић и Светозар Марковић. Песницима је одређено много скромније место. То што је његово дело, кудикамо више него дело иједног другог нашег критичара, пуно “светле вере и љубави према Србији” (42), условљава да он поезији приступа, пре свега, не са естетског, већ са националног, моралног и социјалног становишта, сликовито речено, прилази јој “одозго” (43), поприлично удаљен од онога што она по својој естетичкој суштини јесте и једино треба да буде. Зато и песници какви су Пандуровић, Дис, Стефановић или Пандуровић, надилазе “хоризонт његове критике” (45), пошто поезија мора да омогући да се одвојимо, отцепимо од Истока у нама, а песник мора узрасти не као “кретање духа у пределима сублимности, већ као народни службеник, социјална и национална труба!” (44) Ако је био противник уметности ради уметности и није довољно марио за, паскаловски, *дух нијансе*, то никако не значи како је заговарао “грубу утилитарност” (45). Егерић закључује: “... то је противречност првог степена, Скерлићево критичко дело садржи толико кондензоване снаге духовности, духовних *расветљења* (израз изузетно прецизан створио је Скерлићев биограф Мидхат Бегвић), толико подигнуте, интензивираних лирике интелекта да се ниједно друго критичко дело у томе не може са његовим мерити” (45).

Трећи текст, “Скерлић и Матош”, доноси компаративни увид у становишта најзначајнијих “наших” књижевних критичара с почетка двадесетог века. Матош није био историчар књижевности, а *Историја нове српске књижевности* је круна целокупног Скерлићевог рада. Матош је, за разлику од српског критичара, био дух нијансе. Ако је Скерлић бежао од импресионистичке критике и естетизма и уметности ради уметности, Матош је заговарао идеју по којој је и књижевна критика уметност по себи, сасвим равноправна делима која припадају такзваној примарној књижевности. Матош је, док је боравио у Београду, никако као књижевни гост већ као *домаћи* који је о српској књижевности, и квантитавно, и једнако умно, писао као и о властитој хрватској, и страним литературама – непрестано зачицавао Скерлића желећи да га наведе на полемички обрачун у којем би, будимо поштени, све шансе биле на страни изазивача. Скерлић се није упецао! Он на Матошове прозивке, игноришући их, није одговарао никако. Но, остало је запамћено како је Матош оне српске писце које је Скерлић “сасакао” далеко суптилније и тананије и исправније проценио. Било је, међутим, добро за српску књижевност да је, у истом тренутку, била под, сасвим различитим лупама, двојице одистински великих критичара. Не помаже чувени дијалектички трик по којем бисмо, спајањем неспојивог, пристигли до праве истине о посматраном и анализираном. Праве, и једне једине, истине, барем када је о уметности, правој уметности реч, нема, и не може је ни бити. Мирослав Егерић покушава да дода помало на тас Скерлићев. Чини то тако што установљује како постоје, на једној страни, *критички дух*, а на другој, *критички метод*, дајући првом – признајући и сам

како је то сасвим деликатно – предност над другим. Предност првом подарује то што он “у већој мери одређује дубину и интензитет, снагу и трајност критике него критички метод” (53). Други се ограничава на то што “фиксира духовни поглед критичара и одређује његове границе...” (54). Егерић не заборавља сјајан Бегићев есеј “О Матош-Скерлићевом наслеђству”. Осећајући, како је *главни јунак* његове књиге у помало подређеном положају, покушава да опише Матошеве критичарске особине. Признајући му “рушилачко, раздируће осећање жеље за прочишћавањем простора у књижевности” (58) и “дубоку, просвећену веру у вредност” (58) насупрот скерлићевском схватању о подмисији коју књижевност има у односу на национално, и то што је “апологет артизма и естетизма”, не може а да не примети како он нема “свој одређени систем” (59). Одломак, често цитиран, и уопште и у Егерићевој књизи, из Скерлићевог текста о *Мислима* Божицара Кнежевића – “убедљиво најлепше странице у Скерлићевом делу а можда и у целој српској критици” – требало би да потврди како је и Скерлић ванредан стилист и како се у његову делу симбиотички преплићу критички дух и критичка метода. Пример је добар, али бисмо сличних, и више, могли изнаћи и у Матошеву делу. Када се бавио књижевном критиком Матош није сметао с ума да је и песник (и то антологијски) и новелист (једнако антологијски).

Егерић не заборавља никада да ода почаст онима који су пре њега написали коју о ономе о чему и он пише. Тако, када је о тексту “Скерлић – полемичар” реч, спомиње “одличан оглед” (65) који је истим сегменту Скерлићева рада посветио Петар Цацић. Притом, с разлогом, писац о којем ми пишемо констатује како се веома често о овом делу Скерлићеве активности и не пише. Тако се отупљује оштрица Скерлићеве критичарске мисли. Заобилазио је Матоша, али се са другима, често и нокаутерски, хватао у коштац. Из полемичких окршаја, углавном изазваних, редовно је излазио као победник. У нашој средини (но, ми ту нисмо никакав изузетак) полемика се завршавала тако што је један од дуеланата остајао на поду. Полемика не може бити нежна и она не подразумева балске рукавице. Она, напосто, тражи ударце испод појаса. Скерлић их је зналачки задавао. Довољно је присетити се како је “згромљен” Јован Живановић у чланку “Филолошки догматичари и књижевни језик” или како се провео Станоје Станојевић када се решио да, недовољно критички мотивисано и саркастично, прикаже Скерлићеву књигу *Српска књижевност у XVIII веку*. Цацић бележи, а Егерић понавља за њим, како Скерлић пише, сликовито речено, артиљеријске полемичке текстове, ударајући противника критичарским маљем посред главе. Али, он, истовремено, покушава да изнијансира слику о Скерлићу као полемичару, придружујући његовим “правим” полемичким текстовима и оне у којима овај открива и своју суптилну полемичку жицу. У такве убраја, неколике полемичке странице на којима је реч о “плодовима шовинизма” (75) присутним на загребачкој прослави педесетогодишњице Змајева књижевног рада, као и “сјајни опис” београдске чаршије у тексту који је посвећен *Мислима* Божицара

Кнежевића. Исто имамо и када Скерлић пише о Домановићевој *Страдији* или говори у Скупштини, у присуству самог Николе Пашића, о његовим пропустима и политичким промашајима. Скерлићеви полемички текстови – резимирајмо – сведочанство су о његовој храбрости, они откривају у његовом делу поприлично затомљену хуморну димензију и доказују како је овај наш писац био и заговорник “родољубиве сатире” (75). Доприносе, једном речју, суштинској полифоности његове личности и, као такви, нипошто не би смели бити занемарени и превиђени када се о Скерлићу пише и говори.

Компонујући “Малу галерију писаца и књига”, Егерић се определио за шесторицу писаца о којима је Скерлић писао или изразито повољно или крајње негативно. Идеја му је, очигледно, била да покаже како је широк лук његова критичарског вредновања. Мото који претходи првом тексту, “Светозар Марковић у Скерлићевом виђењу”, преузет од самог Скерлића, онај је који би могао бити мото читаве “галерије”: “Само из судара идеја *избија* светлост” (77). Када се Скерлићево критичарско перо сучељавало са опусима проучаваних писаца избијала је светлост, али је она, понекад, била прилично пригушена. Светозара Марковић, напишимо то одмах, Скерлић је итекако преценио. Његова два критичка текста, “Реалност у поезији” и “Певање и мишљење”, не потпуно оригинална (идеје су, посредством Љубена Каравелова, позајмљене од руских критичара социјалиста), нису могле изазвати “револуцију” у нашој књижевности. Барем не онакву какву је Јован Скерлић описао. Наш романтизам се урушио сам а Светозар Марковић је био онај ко је, пооштреним тоном, лишавајући га његове “идеолошке позлате” (76), констатовао његову смрт. Иако бележи како су Светозар Марковић и Јован Скерлић “из реда *централних природа* у духовном развоју и животу нашег народа” (78), Егерић пише такође, овај пут, иако је написано стављено у заграде, далеко тачније: “Истини за вољу, нама се чини – из данашње ретроспективе – да није било Скерлићеве монографије о Марковићу да ни Марковићево место у књижевности па ни у историји наше земље не би било тако високо оцењено, нити би Марковић, у духовном смислу, припало толико значаја” (81). Није му се само чинило! Када се залагао за реалистичку књижевност, Марковић је мислио како она мора бити, истовремено, и тенденциозна. Скерлић је, хвалећи Марковића, прецизно указао на недостатке његових становишта: не могу се изјадначити реализам и тенденциозност а недопустиво је спорити поезију уопште. Посебно је наш критичар оштар према Марковићевим следбеницима, његовој критичарској “школи” која се залагала за негацију сваке естетике јер би то довело до тога да књижевност служи циљевима који нипошто нису њени. То, међутим, не значи никако да су се Светозар Марковић и Јован Скерлић нашли на сасвим различитим странама. Напротив, “њихове књижевне идеје имају истородно језгро” (87), те “и један и други властиту мисију виде као мисију борца за опште заједничко добро, оног који *види даље* и *посеже дубље* мукли ход историје” (87). И Марковић својом критиком

друштва и Јован Скерлић својим књижевно-критичким деловањем су “показивали пут у Европу” (94).

Пошто наш велики комедиограф у периоду Скерлићеве критичарске делатности готово уопште и не пише комедије, Скерлић Нушића процењује као писца *Бен Акибе*. Овај Скерлићев текст Егерић, у прилогу “Нушић и Скерлић”, испитује кренувши од следећих критичарских премиса: и када не прихватамо Скерлићеве критичке судове, свесни смо да је у питању “*простирање једне мисли ретко честите*” (95) и да је пред нама “*критичар инспирисан слободом, духом слободе*” (95). Скерлићев текст је изузетно критички оштар. Одбацују се, као естетички неприхватљиви, Нушићева “склоност повлађивању... *ниже* књижевне публике” (96), “хумор кафанске духовитости, орфеумске природе” (98) и његова склоност да “свој таленат индустриализује” (97).

Ниједан текст посвећен Скерлићевој критичарској пракси не може заобићи његову поразну критику Дисове збирке *Утопљене душе*. У свом есеју “Дис и Скерлић”, написаном 1971. године, Мирослав Егерић не може много тога новог да дода овом “сукобу”, који је претворивши се у *су-коб*, прерастао у књижевни “случај”, један од најизразитијих за који уопште наша књижевна историја зна. Ако су три Дисове песме, “Нирвана”, “Можда спава” и “Тамница”, песме које се налазе међу десетак најбољих песама које српска лирика уопште има, ако је понорност његових стихова била авангардна не само за тренутак у којем су се они појавили, ако је готово свака његова песма имала по неки антологијски стих, тешко се може прихватити Егерићево становиште по којем он није “целом линијом велики песник” (102). Може се прихватити, међутим, оно што се десило: неразумевање и сурово одбацивање Дисових песама од стране Јована Скерлића. Скерлић је био свестан колико је Дис велики песник када се тако сурово обрушио на њега. Он се уплашио, установљено је то одавно, утицаја који би Дис, снагом свог песничког талента, могао извршити на младе српске песнике. Јован Скерлић, који је већ “ратовао” с Ракићевим песимизмом и Дучићевим естетицизмом, убеђен како поезија мора да суделује изузетно снажно у “снажењу модерне националне свети” (105), није могао да допусти песнику заглаваном у снове које претвара у јаву да својим песништвом “зарази” читаву српску поезију. Скерлићеву критичарску “грмљавину” подстакло је и то што су се неколики хрватски књижевни критичари усудили да у Дисовој поезији открију “одсев прилика у Краљевини Србији” (106). Дис је тако постао опасна двоглава песничка аждаја којој се морају одрубити обе главе. Текст којим се то чини, по Егерићу је “један од најсуровијих, – ако не најпоразнији – суд о књизи једног српског писца!” (108), прави “образац негативног суђења” (109). То је обрачун два света. Егерић сукобљене замишља као генерала, на једној, и музичара, на другој страни. Генерал Скерлић, одговоран “према етосу племена” (110), немилосрдно пуца, а *музичар* Дис, “дух поетске тананости” (110), свира на свом инструменту и не покушавајући да се са брисаног

простора на којем се обрео некуда склони. Егерић жели, накнадно, да умири заљуљане тасове теразија. Цитира Радомира Константиновића који је – Егерић констатује “изврсно” (111) – прибележио како је Дис “геније парадоксалне творачке лењости”. Не пропушта, међутим, да дода како “Творац нашег индивидуализма није идеолог Скерлић већ песник – Дис” (113), како Дисов “музички симболизам” своје изворе налази на самим праизвориштима музике, како он “пева сам процес симболизације света” и сугерише “музику емоције” и како “Ниједан од српских симболиста није имао *унутрашњи живот тако озарен чудом, лелујањем облика и снова*” (118). Сасвим је јасно како, и поред покушаја да се теразије уравнотеже, смире, песнички тас је онај који претеже. Егерић може, суптилно, да предложи: не постоји “*случај Дис*” већ “*случај Скерлић-Дис*” (120). Понавља се стара, архетипска, прича о великом критичару којег је велики песник “превазишао”. Није у питању само “оквир”: спољашњи разлози. Скерлић, једноставно, није имао критичарску антену довољно осетљиву за Дисов скок у сам повор песничког.

На основу стварно понесеног Скерлићевог приказа Станковићеве *Коштине*, који и иначе – прибележили смо већ – лајтмотивски цитира у својој књизи, а који би, као и драма о којој се пише могао бити, бар делимично, третиран као песма у прози и наћи место у антологији српске поезије, Мирослав Егерић у свом есеју “Бора Станковић у Скерлићевом виђењу” пише о Станковићу као о једном од омиљених Скерлићевих писаца. Да ли је то сасвим тачно? Егерић се најпре позива на Бегећев став по којем је Скерлић од 1901. до 1904. године био у правом “полету духа и сензибилности” (есеј-приказ *Коштине* настао је 1901, а он је за Егерића “алем критичке мисли”), да би потом, посебно после анексионе кризе из 1908. године, кренуо у потпуно одбацивање тзв. декадентне литературе. Иако је Скерлић похвално писао и о *Божјим људима* и о *Нечистој крви* (овај роман неверним Томама показује како се Станковић није “истрошио” у приповеткама које су “топла сећања из младости”), не би требало да се сметне са ума како је Скерлић један од најбољих романа српске књижевности уопште ипак, авај, држао за мање значајан од оних које је писао, или се спремао да напише, творац *београдског* романа – Милутин Ускоковић. Иако је тачна Егерићева тврдња: “сусрет великог писца и великог критичара био је један од срећних тренутака у развоју и српске прозне књижевности, и српске књижевне критике” (137), морамо је мало изменити: у питању је сусрет двојице песника. Скерлић о *Коштини* пре свега пише као о великој поеми, а пишући о њој ствара критичарску “песму”.

Два последња есеја из “Мале галерије писаца и књига” – “О једној Скерлићевој критици Бојовићевих песама из 1914. године” и “Велько Петровић и Јован Скерлић” – односе се на песништво ове двојице песника који су по Скерлићу били прави зачетници обнове српске родољубиве поезије. Велики критичар је нашао *своје* песнике. Изузетно ценећи оно што су они писали и начин како су певали о

актуалном тренутку у коме се Србија обрела, поделио им је неколике савете како би њихова лирика била још крепкија и родуљубиво делотворнија. Први текст Егерић, нимало случајно, отпочиње мотом преузетим од Исидоре Секулић, критичарке “жртве” Јована Скерлића: “У Бојићу је потрес векова. Устаје у њему *род, земља: започиње сан и слутња епопеје*; спрема се нова лирика, лирика епска, безлична, свето болна.” Оно што је Исидора написала, као да је, несвесно, у властитом приказу Бојићеве збирке Скерлић “разрађивао”. Приказе Бојовићеве збирке и *изборника* Петровићеве лирике Скерлић пише у исто време када се појављује и његова капитална *Историја нове српске књижевности*. Оба приказа показују да се велики критичар не зауставља и да је науман да прати све што се на нашој литерарној позорници појави, особито ако се штампано уклопи у концепцију књижевности коју он заговара и за коју мисли како је једина правоверна. Скерлићу је Бојић “*песник страсти и песник прошлости*” (142). То је, по њему, најбоља могућа синтеза: страсно певати о ономе из прошлости што треба да послужи као узор времену у којем јесмо, али и оном које ће тек наступити. Касније, у оним неколиким годинама за које је надживео свог критичара, Бојић се ослободио натуралистичког, суровог, непревредног и пооштрио свој *историјски слух*. Рана смрт га је спречила да до краја искаже свој талент, али су иза њега остале неколике антологијске песме (могао их је испевати само песник првога реда; избор је Егерићев): “Вране”, “Молитва”, “Одлазак” и, пре свега, “Плава гробница”.

Други текст, онај у коме је реч о поезији Вељка Петровића, подсећа нас како је Скерлић о овом песнику писао три пута: најпре у есеју “Обнова наше родољубиве лирике” (1908) дочекавши с великим похвалама песме Алексе Шантића и, тада још не збране у књигу, Петровићеве, а потом и поводом његових *Родољубивих песама* (1912) и књиге *На трагу* (1914) која је донела његове изабране песме. Као и када је о Бојићевој поезији реч, ни тада Скерлић не затвара очи пред манама које уочава, али акценат ставља на оно што је у њој добро и трајно: пре свега, “антејско јединство човека и земље” (150), “потребу снажења и очувања извесног *етичког интеграла* који храни усправност” (160) и “вредност трезног и трезвеног националног става” (160). Није заборавио да укаже и на још увек само у часописима објављене Петровићеве новеле. Узмемо ли Петровићев “портрет” дат у *Историји нове српске књижевности* и три прилога Скерлићева о Вељку Петровићу, добијамо “један облик духовног братства између песника и критичара – што није чест случај у историји новије српске критике” (159).

Изузетно је интересантан есеј “Скерлић као скупштински говорник” који баца ново светло на овај сасвим занемарен у нашој књижевној историографији сегмент Скерлићева рада. Он се отвара двема тврдњама Јована Цвијића: “Скерлић је стваран вековима низом предака борбене природе” и “Скерлић се од најраније младости васпитавао у борбеном правцу. Тако је он постао један ретко борбени

тип.” Политичку, али и моралну, “борбеност” Јована Скерлића, који је 1912. године постао народни посланик, Егерић илуструје мини-анализама два његова говора. Први је одржан 18. октобра 1913. и у њему је, супротставивши се оштро политици Николе Пашића и говорећи отворено о његовим политичким промашајима, била реч о радикаској политици за време рата 1912 – 1913, а други од 26. фебруара 1914. је пратио подношење интерпелације о банократији (овај термин је управо наш књижевни критичар, по Јовану Цвијићу, и сковао). И један и други говор жива су сведочанства остварења основног политичког кредо Скерлићевог: “*градити демократију делом а не само критиком и иронијом*” (170). Они, једнако, доказују и како овај наш писац нипошто није само залутао у политику. Свему чиме се бавио приступао је потпуно, поштено и бескомпромисно.

Два закључна текста Егерићеве књиге право су њено заокружење. Први, “Парадокс Скерлићеве величине”, споменути парадокс решава својом првом реченицом: “Занимљива је, у извесном смислу и чудна, појава: да слава једног критичара расте у сразмери са количином напада на њега!” (179). Пример за негатора Скерлићева дела Егерић налази у младом Велибору Глигорићу, највећем “лажњаку” српске књижевне критике и историографије, човеку који је – Егерић то не спомиње, јер је тек пошто је његов текст написан, постало неспорна чињеница – преузимањем туђег дела и политичком мимикријом, направио уносну, ничим заслужену, каријеру. Контрапример је племенита Исидора Секулић. Она која је била предмет жестоког Скерлићевог критичарског напада, сурово строгог приказа *Сапутника*, написала је 1924. године, поводом десетогодишњице Скерлићеве смрти: “Шта писати о човеку који је све нас написао? О човеку који је сишао у темеље живота који треба све нас да носи!” Егерић наводи и друге разлоге који су условили готово прави култ Скерлићеве критичарске величине: изненадна његова смрт која је “деловала као нека врста националног потреса” (180), његова “правоумност” (180), “стремљење ка стваралачком акту као испуњењу” (181; у једном интервјуу и Милош Црњански ће рећи како је испунио своју судбину), сугестивност његова (београдског) стила, али и то што је, у најбољем смислу те речи, био “човек дана” (182) и, можда и пре свега другог, “једна врста *просвећеног, духовног патриотизма*” (190). Имали смо, једном речју, рођеног “*критичара-ствараоца*” (196).

Други, и завршни, есеј Егерићеве књиге, “Скерлић и европске вредности”, разликује се битно од осталих. Он, заправо, има два “јунака”. Онај, скривени, сам је његов писац. Пишући о европским вредностима које Скерлић прихвата, Егерић, уз још једно цитирање одломка из есеја о Кнежевићевим *Мислима*, бележи како наш велики критичар жели да се из недисциплинованих хајдука и ускока праметнемо у вредне раднике и образоване интелектуалце. Када Скерлић критикује време у којем живи, откривајући притом како је и “лирични носталгичар” (198), прикључује му се и Мирослав Егерић

који времену у којем јесмо износи исте замерке. Свестан да “малим народима свака погрешка бива судбина на даљину” (200), Скерлић је, као и водећи српски интелектуалци његова доба, ишао ка Европи не заборављајући притом земљу у којој живи и њене вредности, слободу, достојанство. Србија треба да се ослободи својих мана, али тако што ће се ослонити на своје, тренутно заспале, снаге. Ево како Егерић “ишчитава “дубинску поруку Скерлићевог дела и његовог односа према Европи”: “Дакле, Европа – да. Али без црте преко Србије; са чијом се судбином велики критичар поистоветио и због ње, може се рећи, на раду сагорео. Примивши његово виђење нашег пута у Европу и разлоге за тај пут, треба стално имати на уму да је тај пут увек у очување онога што чини чар путовања ка циљу: богатство идентитета. Тај идентитет се у сусрету са другима богати, наравно, али не ишчезава” (203). Овоме се не треба, и не може, ништа дописати. Ништа се не може ни Скерлићу „дописати“. Не треба, међутим, ништа ни да му се „отписује“. Његово дело јесте зграда критике (9), велика катедра (10), а он сам човек “који је командовао, у буквалном смислу речи, не само писцима и књигама” (10). Када такав писац погреша, грешка му мора бити велика. Но, писци таквог формата управо су и велики писци зато што остају, и уз велике грешке, велики.

Љубомир ЗУКОВИЋ

ОТАЏБИНСКЕ ТЕМЕ НИКОЛЕ КОЉЕВИЋА

Међу српским критичарима, теоретичарима и историчарима књижевности друге половине минулог столећа не знам ни једнога доследнијег, искренијег и истрајнијег родољуба од Николе Кољевића. У то сам се уверавао пратећи његов књижевни рад, па преко његовог рада у Председништву СР БиХ, а потом као потпредседника Републике Српске, па све до појаве његове, по много чему изузетне књиге *Отаџбинске теме*. У неку руку ту књигу могли бисмо сматрати сублимацијом свега поменутог, те сам стога и одабрао да о њој и у овој пролици кажем коју реч више.

Уз друге бројне одлике, које ова књига несумњиво поседује, родољубље бих, ипак, истакао као њену најбитнију одлику. Све оно о чему је у овој књизи било речи посматрано је кроз ту призму и мерено је том мером. То је, наравно, одредило и њен наслов. Отаџбински рат од истинског родољуба, какав је уистину био Никола Кољевић, захтевао је бављење отаџбинским темама, па и онда када се, у паљанским осамама, лаћао пера, рекао бих, свога, ипак, најдражег и најуспешнијег посла.

Интелектуалци кова Николе Кољевића усамљени су и загледи у себе и кад нису сами, зато се у данима Отаџбинског рата најотвореније поверавао белини хартије, мада су и његова усмена обраћања, ко је имао прилику да их слуша, пленила топлином и непосредношћу. Својим сународницима се у свакој прилици обраћао као свој своме; у томе није било ни трунке претварања, а ни напора да се такав утисак остави. Он, једноставо, друкчије није умео ни желео да наступа. Поносио се сваки својим успешним сународником; прилазио му срдечно и са поверењем. Зато овог ретко образованог интелектуалца, суптилног књижевног аналитичара и неуморног националног прегаоца није било тешко повредити, нити, пак, једном нанету повреду позледити; навести га на болна преиспитивања, па чак и самооптуживања.

траг на трагу

Ратна времена су сурова, бременита подозрењима и сумњичењима, понекад бруталношћу и грубостима сваке врсте. У рату се чак и неке људске врлине могу доживети као слабости, а неке људске изопачености могу да испредњаче и загосподаре судбинама људи и народа. Тада и *тиранин тиранину* постаје тежак и неподношљив, а *камоли души благородној*, каква је извесно био Никола Кољевић.

Прво питање које ова књига намеће својим читаоцима, а на њега је, на самом почетку, скренуо пажњу и њен аутор лично, гласи: Зашто су се у истој књизи, међусобно испреплетане, нашле и *књижевне и политичке* теме под заједничком одредницом *отаџбинске*? Писац је за то навео два разлога. Први је тај „што те две категорије... оцртавају границе оног широког простора националне судбине у који улази и историја и култура у најширем смислу речи”. За други разлог каже да је много више „лични и биографски”, а проистекао је из чињенице да се њен аутор у своме животу, ипак, бавио и једним и другим послом. Истина, Кољевићево јавно и непосредније политичко ангажовање дешавало се у новије време, али и за њега је нађена спона са домаћом књижевношћу, и то оном најновијом: у првом реду с Ћосићевим романима *Време смрти*, Бећковићевим поемама, „поетски зароњеним у нашу модерну духовну и политичку ситуацију”, а затим и у поезији Рајка Петрова Нога, који је, како рече, надахнуће народном поезијом „укрстио са савременим духовним и политичким безнађем”.

Према томе, књижевност је била само „основна духовна припрема „за Кољевићева нова определња. У ствари, најбољи део савремене српске књижевности, у коме поменути писци и њихова дела само предњаче, ослоњен је на вредности народне поезије и Његоша. Он је собом доносио „најплеменитији и духовно најзначајнији облик националног самоосвешћивања” у већ поприлично атрофираном националном осећању српскога света. Нација је за поменуте писце и њихове љубитеље све више постајала „културни феномен који се најочитије огледао у језику и књижевности”. Тим се путем најбрже стизало и до православља, као, по Кољевићу, духовно „далеко дубљег упоришта”. А како је српско православље првенствено *обичајна религија*, с њиме као да је васкрснуло укупно замрло српско духовно биће. Свет се, дакле, почео усрдније и масовније окретати запостављеним изворницима српске културе и духовности.

Позивајући у помоћ Едуарда Баладира, аутора студије *Моде и убеђења*, са посебним освртом на његов оглед под насловом *Нације за веке векова*, Кољевић истиче Баладиров закључак да је нација „велика новост нашега века”, односно да су „нације васкрсле пред нашим очима”, и то, првенствено у земљама бившег социјалистичког блока. У њима се, у име социјалистичког интернационализма, деценијама срачунато радило на одумирању националне свести. Сад се снага обновљене националне свести могла мерити дужином и снагом којом је она у тим земљамама затирана и гушена. Данас се, такође на истој ствари истрајно ради, додуше; то се чини са знатно измењеном

реториком, али и са сличним намерама и крајњим циљем.

Никола Кољевић полази од става да култура сваког народа, па, према томе, и српска, „има своје најдубље источнике у религији и историји”. Они су најнепосредније утицали на стварање модела свести карактеристичних за сваку културу понаособ. С обзиром на природу српског православља, облици културе код Срба, сматра Кољевић, „увек су били више засновани на диктату срца него неког високог и хладног ума”. С тим у вези је и смисао саборности, као један од битних облика српске културе и духовности. Све је то било у великој мери закоровљено, готово заборављено.

У заклетви кнеза Лазара и косовском култу Кољевић је луцидно запазио усмерење сваког појединца према најактивнијем испољавању властите снаге којом се „ствара биће заједничког историјског организма који зовемо народом”. Смисао косовске жртве видео је у томе што је српски народ њоме доказао своје постојање, али „не као безличне масе, већ као резултанте усаглашених појединачних одлука”, од првог до последњег, од кнеза Лазара до слуге Голубана рекао бих. Према томе, у косовском миту, истиче Кољевић, „никала је српска самосвест о себи као народу у модерном смислу те речи”. У томе је, дакле, Кољевић видео најдубљи смисао косовском мита и косовског одређења. Оружаном силом један народ може бити, на дуже време, окупиран, али он остаје „изнутра слободан” све док поседује и негује властиту културу и духовност. Није ли нам данас, можда чак више него јуче, потребно једно такво охрабрење и сазнање.

Нису, свестан је Кољевић, ови источници културе „подједнако важни код свих њених баштеника”, али, наставља он, „те духовне нити су од давина тако чврсто испреплетане да и онда кад нека од њих није у првом плану, ипак је инплицитно или у детаљу присутна”. У свему је најбитније то што се различити писци, „са различитих обала свога индивидуалног темперамента и своје историјске судбине дозивају и призивају. Та снага која их међусобно привлачи и окупља усмерава их према истом циљу”. А заправо је то и најважније.

Разматрајући историчке нити упредене у Његошевим стиховима и стиховима народних песама, он све то види и осећа као израз колективне свести и схватања по коме је „смисао живота важнији од живота самога”, од онога што нам се и данас, у замену за све оно што нам се оспорава и одузима, најчешће нуди у облику: *Гледај од чега живиш!* На томе су се питању од увек разилазили подвижници и издајници, показивало се белодано: *ко је вера, а ко је невера*.

Заустављајући свој умни поглед на Његошеву мисли да *више види онај ко на брду, ак' и мало, стоји*, мада и није сасвим извесно да ли је то *срећа ал' несрећа*, Кољевић каже да је то „трагична судбина најмудријег који не може побећи од светлости сопственог ума, али ни од одговорности да се мишљу дође до одлуке и акције”. Овим речима

Никола Кољевић као да сведочи о својим предратним,могуће, још више о ратним дилемама, сумњама и слутњама, које се, као и код Његошевог јунака владике Данила „раздируће понорно супротстављају једна другој”.

На крају је мишљу да је „за сваког човека императив да остане са својима и брани своје” разрешавао,макар привремено, своје раздируће дилеме. Са благом, готово дечачком непосредношћу Кољевић изјављује како човек тек тада може да рачуна с тим „да ће га потоња поколења славити као оног који је смислу колективног постојања жртвовао самога себе”. Трагичним предосећањем блискости властитог краја, којим се, зацело, избегао још мучнији наставак живота, звуче ми ове његове речи.

А онда је решио да буде сасвим отворен и непосредан,па каже: „Преко Данила Његош поставља за нас и данас толико важно питање. Знамо да толики образовани и мисаони људи лако себи налазе оправдање за неодлучност и остајање по страни од учешћа у пресудној историјској бици коју српски народ још једном мученички води за свој опстанак и уједињење”. Поуздан путоказ до оваквог закључка, усудио бих се да кажем: и личне одлуке, била му је Андрићева мисао да је сваки човек дужан своме завичају. Тим путем се, у исти мах , стизало и до упоришта у вери. Наравно, умном интелектуалцу је то данас знатно теже постићи „него нашим старинским једноставним епским јунацима”, закључује Кољевић, иако ми данас и у њима тражимо путовође и надахнуће за своје одлуке и поступке. Утолико је, истиче, постигнуће модерног интелектуалца значајније.

У свему овоме Кољевић је видео и разлог што су многи Његошеви стихови „одавно напустили корице *Горског вијенца* и преселили се у главе и животе многих ововремено освешћених Срба”. Освешћених, пре свега, „трагично поновљеним тренуцима мучне српске историје”. А шта тек рећи, с обзиром на то шта се све ових година збива у проклетом хаашком судилишту, за мисао игумана Теодосија Мркојевића из *Шћепана Малог*, који опомиње да је нејак човек пун кривице, а тек ону: *закон му је што му срце жуди...*

Иначе, сведочим под заклетвом да је *Горски вијенац* био највише цитирани ауторитет на ратним заседањима наше скупштине и на нашим службеним и приватним састанцима и разговорима. Рекло би се и сасвим очекивано, јер су се Срби поново нашли у околностима кад се, како рече Кољевић, „живот – ради испуњења свог смисла - одриче самога себе. Склон сам да помислим како се аутор и несвесно идентификовао са главним јунаком *Горског вијенца* кад је свој оглед под насловом *Ко је вјера, а ко је не вјера* завршио закључком: „он верује да ће његова мерила и његова одредења постојати у његовом народу и кад њега не буде”.

У тексту *Над Бановим чојством и јунаштвом* истиче се, у облику реторског питања, мисао: *Има ли веће награде за чојство и људскост него што је једначење са блиским и даровање себе другоме?* Рекао бих да се тим начелом људскости руководио Никола Кољевић у свом укупном деловању и понашању. У исти мах, то је и најглавнији мисаони и морални можданик којим се сви текстови у овој драгоцености књизи повезују у једну целину. Зато и неће бити случајно што се у време настанка већине текстова за ову књигу Никола Кољевић још једном вратио знаменитом витезу српске народне епике Страхинићу бану, кога је својевремено поредио са Шекспировим Отелом. Тим поводом говорио је о животним изазовима у којима се „морална стаменост претаче у телесну”, о православном осећању милосрђа за слабог и незаштићеног. На крају он начелу чојства даје изразиту предност над начелом неустрашивости, односно јунаштва као таквог.

У завршном делу књиге *Отаџбинске теме* који је превасходно посвећен књижевности разматра се однос између књижевности и културе у ширем смислу, а као полазиште послужила је Скерлићева мисао да је „књижевност највиши израз народног живота”, коју Кољевић образлаже овако: „Све оно што се значајно дешава људима чије је историјско трајање повезано истим језиком, духовном лествицом вредности и сваколиким облицима културе свој најбогатији израз добија управо у књижевности”. Песници „најузвишенијом употребом језика”, који им је народ њихов створио и даровао, том истом народу узвраћају дуг. У судбоносним временима, какво је, ван сваке сумње било и оно у коме је ова књига настајала, приметно је да се повећава број књижевника који се враћају свом „древном корену и завичајном језику...историјском памћењу наших прохујалих епопеја и мука”, закључује Кољевић.

Хтео бих на самом крају да кажем и то зашто сам се определио да шире говорим баш о овој књизи препуштајући својим млађим колегама тежи део посла, да говоре о осталим његовим књигама. Два су разлога за то. Први је тај што се мени ова књига више свиђа од осталих у овој едицији; она је, заправо, у највећој мери *отаџбинска*, а други је тај, што је она по мојој оцени, у већој мери од осталих његових књига оно што је Михиз духовито, али тачно, назвао аутобиографијом о другима.

(Реч на промоцији „Сабраних дела“ Николе Кољевића, АНУРС, Бања Лука, 21. децембар, 2012)

Мирослав РАДИВОЈЕВИЋ

ИСТОРИЈСКИ КОНТИНУИТЕТ ИДЕЈЕ ПАНСЛАВИЗМА

Панславизам је „сложен културни и филозофски систем кроз који се, поред политичке компоненте, прожима и низ научних, књижевних, филозофских и религиозних“ аспеката.¹ Овим термином обухватају се културно-политички покрети словенских народа, чији је циљ међусобно зближавање, помоћ, или уједињење у једну државу. Идејна основа панславизма произилази из немачке филозофија (Хегел, Шелинг), романтизма (Хердер, Шлецер), те утицаја Француске револуције.²

Словенски народи су током средњег века сачували предање о заједничком пореклу. Међутим, њихова одељеност и падање под туђинску власт умногоме је ослабило међусобне везе, које су се почеле обнављати тек у XVII и током XVIII века. Претече панславистичких идеја налазимо код католичког свештеника, Хрвата Јураја Крижанића, који је средином XVII столећа, представљајући се као Јурај Сербенин, боравио у Москви, где је код цара Алексеја Михаиловича радио на сједињењу православне са католичком црквом, пропагирајући унију, због чега је послат у прогонство, у Сибир.³ У својим делима залагао се за уједињење Словена под жезлом Русије и јединствен словенски језик, чији је један пројекат саставио.⁴ Ипак, Крижанићеве идеје у

¹Slavenko Terzić, *About Eastern and Western Pan Slavism (in the XIX-th and the beginning of the XX-th century)*, Историјски часопис, књига LIII, Београд 2006, 317-332;

²*Ibidem*; Hans Kohn, *Pan Slavism: its history and ideology*, New York 1962, X-XVII

³Већ 1641. поднео је молбу Конгрегацији за пропаганду вере католичке цркве да му се дозволи пут у Москву, где би могао послужити „папи као тумач или у којој другој служби“.

⁴Ivan Golub, *Biografska pozadina Križanićevih djela*, *Život i rad Jurja Križanića* (ur. Ante Pažanin), Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1974, 35–104; Isti, *Križanićevo teološko poimanje zbivanja*, *Život i rad Jurja Križanića* (ur. Ante Pažanin), Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1974, 105–129; Radovan Pavić, *Neki političko-geografski i geopolitički aspekti u dje-*

то време нису наишле на шири одјек, а његови радови откривени су поново тек средином XIX века.

Ширење идеја Француске револуције, утицај романтизма, немачке филозофије, сличност словенских језика и национално буђење народа Османског царства и Аустрије допринели су јачању свести о узајамности и блискости Словена.⁵ У таквим условима међу Јужним и Западним Словенима формирала се тежња ка културно-политичком зближавању између себе, али и са Русијом, као најснажнијом словенском државом, од које се очекивала још и подршка и помоћ у циљу ослобођења од стране власти.⁶

Панславизам се прво јавио на културно-научном пољу,⁷ у проучавање словенске историје, лингвистике, етнографије и археологије,⁸ и то најпре међу истакнутим словачким протестантима. Тако је Јан Колар (1793-1852), који је своја литерарна остварења базирао на резултатима истраживања Павела Јозефа Шафарика, у романтичарском духу предвиђао уједињеним Словенима блиставу будућност. Његов млађи истомишљеник Људевит Штур (1815-1856) такође је сматрао Словене „људима будућности“, који ће решити „све проблеме човечанства“.⁹

Тешњим међусобним везама међу словенским народима служило је оснивање славистичких катедри на универзитетима, матица, међусобне посете и извештаји истакутих научника, формирање словенских комитета и одржавање свесловенских конгреса.¹⁰ Међутим, због бројних разлика међу словенским народима, створених под утицајем различитог историјског развитка, у оквиру панславистичког покрета диференцирало се више струја, од којих су најзначајније *пољски панславизам (пољски месијанизам), аустрославизам и словенофиство*.

Код Пољака постојале су две панславистичке групе: проруска (Станислав Сташиц, Јозеф Хоен-Вронски, Август Цешковски) и антируска (Адам Мицкевич, Анджеј Товјански, Казимир Бродзински). Први су се залагали за словенски савез држава, под окриљем Русије,

lima Jurja Križanića, Život i rad Jurja Križanića (ur. Ante Pažanin), Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1974, 130–151; Michael Boro Petrovich, *The emergence of Russian Pan Slavism 1856-1870*, New York - London 1966, 7–8; I. Golub, *Slavenstvo Jurja Križanića. O tristotoj godišnjici Križanićeve smrti*, Zagreb 1983, 6–7.

⁵А. Пыпин, *Панславизм*, 76-80.

⁶Панславизам у: *Советская историческая энциклопедия; Москва 1973; Большая советская энциклопедия, Москва 1949.*

⁷Реч „панславизам“ први је употребио Словак Јан Херкел 1826. у делу *Elementa universalis linguae slavicae e vivis dialectis eruta et sanis logicae principiiis suffulta*. (М. В. Petrovich, *The emergence of Russian Pan Slavism*, 3)

⁸А. Пыпин, *Панславизм*, 46-53.

⁹Н. Kohn, *Pan Slavism*, 3–20; А. Пыпин, *Панславизм*, 131–135.

¹⁰С. Терзић, *Идејни садржај и стратегија руске балканске политике 1856-1914*, Руска политика на Балкану – зборин радова, Београд 1999, 9-16; S. Terzić *About Eastern and Western panslavism*.

који би остварио превласт у Европи и „спас човечанства од два велика непријатеља цивилизације, ислама и јакобинизма“.¹¹ Идеолози антируске струје или *пољског месијанизма*, махом у француској емиграцији,¹² заговарали су уједињење Словена под вођством Пољске, по *европским начелима*, против хегемонистичких тежњи Русије и насупрот „германском панславизму“ у Аустрији.¹³ Революционарна оријентисаност и нереална очекивања помоћи и заједничке борбе са осталим Западним Словенима и европским силама против Русије, срушили су планове представника пољског вида панславизма, тако да након пропасти устанка 1863. он фактички престаје да постоји.

Међу појединим словенским народима у Хабзбуршкој монархији, превасходно Чесима и Словенцима, из прагматичних политичких разлога - као противтежа пангерманизму, свести о вишем нивоу културног развоја од саплеменика на истоку и југу и страха од хегемонистичких тежњи Русије, развио се *аустрославизам*. Његови најистакнутији представници¹⁴ (Павел Шафарик(!), Јожеф Добровски, гроф Лео Тун, Карел Гавличек Боровски и Франтишек Палацки) заговарали су јединство Словена¹⁵ под влашћу федерализоване Аустрије. Свој врхунац аустрославизам доживео је за време Револуције 1848/1849, на Словенском конгресу у Прагу, који је окупио 341 делегата, махом из Аустрије. У сали Националног музеја од 2. до 12. јуна 1848, када су скуп прекинула револуционарна догађања и интервенција генерала Виндишгреца, разматране су могућности културно-научне сарадње, решавања спорних питања између појединих словенских народа и политичког уједињења путем преустројства аустријске државе. Централизаторски потези и незахвалност Аустрије, на коју су се идеолози овог покрета ослањали,

¹¹Н. Kohn, *Panslavism*, 27–38.

¹²Француски слависта Сипријан Робертс, вероватно под утицајем бившег руског министра иностраних послова, а тада вође пољске емиграције у Паризу грофа Адама Чарториског, предлагао је решење словенског питања на Балкану путем федерализације Османске државе. (Павле Секеруш, *Одјек панславистичких идеја у Француској*, Годишњак Филозофског факултета, књига XXIII, Нови Сад 1995, 263–269)

¹³S. Terzić, *About Eastern and Western panslavism*; Н. Kohn, *Panslavism*, 27–38; А. Пыпин, *Панславизм*, 155–157.

¹⁴Научну основу за развитац идеје о аустрославизму поставили су Чех Јожефа Добровски и Словенци Антон Линхарт и Јернеј Копитар.

¹⁵Осећање словенске узајамности, посебно идеје и познанства са словачким панславистима, пре свих са Коларом, имали су одјека и на прваке илирског покрета Људевита Гаја, Станка Враза, Ивана Мажуранића, Петра Прерадовића. Мада су појединци гајили симпатије према Русији, већина чланова, након забране покрета 1843, пошла је уз *аустрославизам*, те умногоме реалнију идеју *југословенства* касније. (Milorad Živančević, *Ilirska recepcija ideje o slovenskoj uzajamnosti*, Polja, god 12, br 92 (april), Novi Sad 1966, 2; М. Живанчевић, *Словаци у илирском покрету*, Зборник Матице српске за славистику, бр. 31, Нови Сад 1986, 7–47.

умногоме су показали неостваривост њихових идеја.¹⁶

Иако су идеје словенског уједињења изражавало и масонско друштво *Уједињени Словени* (1823), као део декабристичког покрета, кијевско *Братство Ђирила и Методија* (кружок Костомарова, Кулиша и Шевченка),¹⁷ те поједини социјалисти (Бакуњин, Херцен, Чернишевски)¹⁸ карактеристичан вид руског панславизма представља словенофилски покрет.

Словенофилство је специфичан научно-филозофски и политички концепт, који се заснивао на религиозним, културним и социјалним традицијама, те етничком сродству словенског света.¹⁹ Основне теоријске поставке покрета дефинисали су Алексеј Хомјаков у свом спису *О старом и новом* и Иван Кирејевски у *Одговору А.С. Хомјакову* (1839). Међутим, словенофили су своје ставове развили пре свега у сукобу са западњацима (Чадајев, Херцен, Бјелински, Чернишевски, Доброљубов), 40-их и 50-их година XIX века.

Важни представници словенофилског покрета, поред наведене двојице, били су још: Петар Кирејевски, Константин Аксаков, Иван Аксаков, Јуриј Самарин, Николај Данилевски, Владимир Ламански, Федор Тјучев, Александар Гиљфердинг, Фјодор Достојевски и др. У својим текстовима истицали су посебност руског историјског пута и различитост од Европе, док су Петра Великог и његове наследнике оптуживали за нарушавање устројства народног живота увођењем западњачких промена. За основне установе које су представљале руски дух сматрали су општину, цркву и патријархалну породицу. Нарочито су истицали православну саборност, насупротив декаденцији католичког и протестантског Запада, захтевајући формирање земских сабора као облика локалне самоуправе карактеристичних за руски развој. Иако су били присталице самодржавља, као карактеристичног вида самобитног, руског уређења, залагали су се за низ либералних слобода (укидање крепосног права, слободу јавног мњења, забрану смртне казне и др).²⁰ Већина њих истицала је потребу савеза свих

¹⁶S. Terzić, *About Eastern and Western panslavism*; Lawrence D. Orton, *The Prague Slav Congress of 1848*, New York 1978; А. Пыпин, *Панславизм*, 124-131; Jelena Milojković – Djurić, *Panslavism and national identity in Russia and in the Balkans 1830-1880. Images of the self and others*, New York 1994, 29–39.

¹⁷*Исто*, 82-84, 94-97.

¹⁸Latinka Perović, *Srpski socijalisti 19. veka. Prilog istoriji socijalističke misli (knjiga 1). Prvi poznavaoци i pristalice socijalističkih učenja u Srbiji*, Beograd 1985, 77-95, 108-110, 118, 120.

¹⁹С. Терзић, *Идејни садржај и стратегија руске балканске политике 1856-1914*

²⁰Славянофилы в: *Большая советская энциклопедия*, Москва 1949; Milan Subotić, *Političke ideje klasičnog slovenofilstva*, Tokovi istorije, 1-4, Beograd 1999, 7-35; Isti, *Slovenofilska socijalna filozofija*, Sociološki pregled, god. 32, br. 2, Beograd 1998, 77-89; Павле Илић, *Словенофили и Н. Ј. Данилевски у свом времену и данас*, Словенски гласник, год. 1, бр. 1., Beograd 1996, 113-158; Алексеј Тимофејев, *Хомјаков, славенофилство и цивилизацијски изазови*, Годишњак Факултета за културу и медије, год 1, Beograd 2009, 491–512. Д. Стојановић, *Религијска основа словенофилства (The Religious Basis of the*

Словена, под водећом улогом Русије, а против „непријатељског Запада“²¹

Спољнополитичку концепцију словенофила развио је Николај Данилевски, у књизи *Русија и Европа*. У својој обимној филозофији „свечовечанске“ цивилизације, кроз теорију културно-историјских типова, доказивао је различитост руског (словенског) и европског пута развоја, предвиђајући потоњем убрзо пропаст. Будућност човечанства видео у словенском културно-историјском типу, кроз федерацију свих словенских народа, са центром у Цариграду, владајућом православном вером и руским језиком као официјалним.²²

Званична руска политика није имала панславистички правац. Чак, напротив, реакционарна Русија се у периоду 1815-1853. доследно залагала за очување статуса кво у Европи. Међутим, разочарења поводом Кримског рата (1853-1856) и подршка европских држава пољском устанку (1863-1864) отворила су врата словенофилским учењима.²³

Због наведених спољнополитичких околности словенофилски покрет доживео је врхунац 60-их и 70-их година XIX века. Словенофили оснивају Словенски благотворни комитет у Москви 1858,²⁴ након чега су отворена и његова одељења у Ст. Петербургу и Кијеву.²⁵ Уједно, организују се Словенски конгреси у Москви и Санкт Петербургу, Словенска етнографска изложба у Москви (1867) и Словенски конгрес у Прагу (1868), које су окупили посланике из свих словенских земаља.

У то време идеја панславизма је захватила утицајне политичке кругове, чији је најзначајнији представник био Николај Игњатијев,²⁶ посланик у Цариграду, али и стекла присталице у врху војске (Владимир Черкаски, Михаил Черњајев, Михаил Скобељев, Ростислав Фадејев). За време Велике источне кризе (1875-1878) словенофилство је добило конкретну спољнополитичку димензију, кроз помоћ и учешће у борбама на Балкану. Међутим, већ током 80-их словенофилски покрет постепено губи своју актуелност и важност.²⁷

Slavophile idea), Српски књижевни гласник LXII, Београд 1941, 145-151.

²¹ S. Terzić, *About Eastern and Western panslavism*

²² Н. Ј. Данилевски, *Русија и Европа*, Београд 1994; М. Subotić, N. Danilevski: *теорија културно-историјских типова и slovenofilstvo*, *Filozofija i društvo*, god. 7, Beograd 1995, 173-197

²³ S. Terzić, *About Eastern and Western panslavism*

²⁴ Циљеви комитета састојали су се у материјалној помоћи Западним и Јужним Словенима, слању књига, обезбеђивању стипендија итд.

²⁵ А. Пыпин, нав. дело, 117

²⁶ Игњатијев је 1866. канцелару Горчакову предложио план Балканске федерације са седиштем у Цариграду и руском владајућом породицом на челу. Међутим, Горчаков је сматрао да се словенофилске идеје не могу уклопити у склоп спољнополитичке оријентације Русије.

²⁷ S. Terzić, *About Eastern and Western panslavism*; *Исти, Идејни садржај и стратегија руске балканске политике 1856-1914*; А. Шемякин, *Генерал М. Г. Черняев и Сербская война, Tokovi istorije*, 1/2, Beograd 2006, str. 7-28

До поновног буђења идеје словенске узајамности долази почетком XX века у виду *неославизма*, као противтеже све јачем *пангерманизму*. Његови најзначајнији представници (Чеси Карел Крамарж, Томаш Масарик и Вацлав Клофач, Рус Владимир Бобрински, Пољак Роман Дмовски, Словенац Иван Грабар, Бугарин Стефан Бобчев и др) организују словенске конгресе у Прагу (1908) и Софији (1910), на којима се поново разматрају начини научно-културног, језичког, спортског, економског и политичког јединства. Међутим, разлике у гледиштима међу присталицама, заоштрене после анексије Босне и Херцеговине (1908), уз српско-бугарски спор око Македоније и руско-пољске суревњивости, довели су у питање основне циљеве покрета, те означиле његов крај.²⁸

Реафирмација идеје панславизма нашла је место у политици совјетске државе,²⁹ непосредно пре и за време Другог светског рата, а огледала се у позивима за заједничку борбу „против Германа“, оснивању Свесловенског комитета, те одржавању конгреса, разних облика пропагандне активности и словенских митинга подршке широм света.³⁰ Као врсту словенске узајамности, уједно, можемо посматрати социјалистички блок, у време хладноратовске поделе, када је већина словенских држава била у Варшавском пакту и у блиским односима, односно под хегемонијом СССР-а.³¹

На крају XX и почетку XXI столећа, упоредо са јачањем Русије и проблемима са којима се суочава словенски свет, поново су видљиви поједини облици окупљања око идеје панславизма или јединства православних Словена.³²

²⁸ S. Terzić, *About Eastern and Western panslavism*; Панславизм в: *Советская историческая энциклопедия*; Москва 1973; С. Терзић, *Идејни садржај и стратегија руске балканске политике 1856-1914*; Зоја Њенашева, *Браћа Словени (процват и пад неославизма), Јединство православних словена, књига прва* (прир. Зоран Милошевић), Филозофски факултет, Источно Сарајево 2006, 287–295; Н. Kohn, *Panslavism*, 231–254; Весна Матовић, *(Све)словенска идеја у српској књижевности почетком XX века*, Зборник Матице српске за славистику, бр. 53, Нови Сад 1997, 171–180; Viktor Novak, *Sveslovenska misao*, Ljubljana 1931, 34–39.

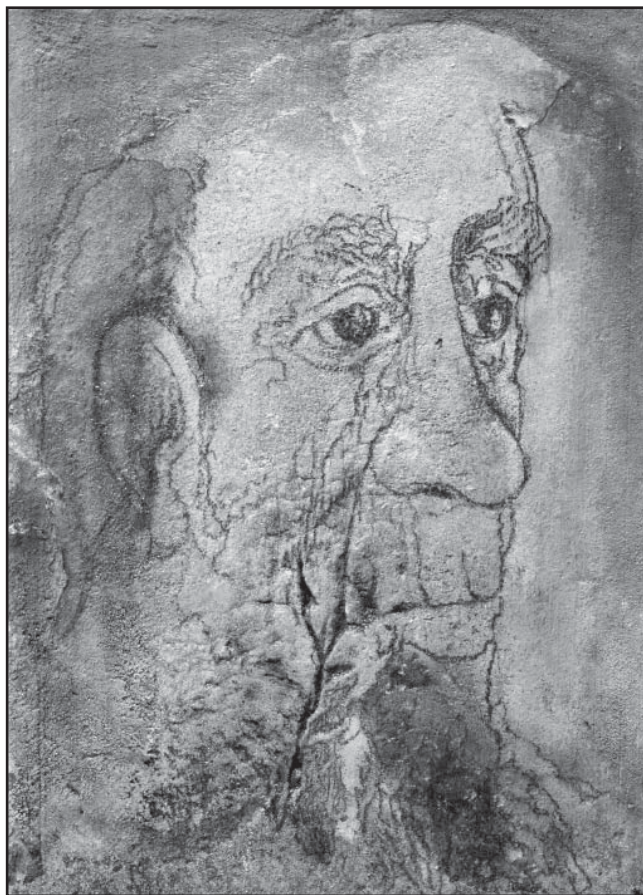
²⁹ Већ након Првог светског рата јавио се и антируски пољски панславизам који је пропагирао лист *Словенски преглед*, основан 1927 под уредништвом Александра Грабјанског. Његови прваци залагали су се за словенску узајамност западног опредељења под вођством Пољске, а против бољшевичке Русије (СССР). (Теодор Тарановски, *Словенски покрет у Пољској*, *Летопис Матице српске*, год. 101, књ. 314, св. 2 (новембар), Нови Сад 1927, 268–273)

³⁰ Саво Меденица, *Русија и словенство*, *Еволуција бољшевизма – мисија словенства*, Нови Сад 1940; Милован Ђ. Поповић, *Совјетска унија и Словенство*, Београд 1941; Никола Поповић, *Југославија и Свесловенски комитет (1941-1945), Југословенско-советските односи во втората светска војна 1941-1945*. (редакција Михаило Апостолски ... и др), Скопје 1991, 157–178

³¹ Евгений Троицкий, Вступительная статья у: А. Пыпин, *Панславизм, V-XX*

³² Исто; *Словенство XXI век. Први светски конгрес Јужних Словена*,

Од почетка XIX века, када је настала, идеја словенске узајамности се у различитом интензитету и у другачијим облицима, појављивала више пута кроз историју. Ипак, у њеној еволуцији можемо наћи одређене константе – увек је сарадња почињала на културно-научном пољу, развијала се преко идеја о језичком јединству и разним облицима економске сарадњи, а завршава са плановима о заједничкој држави. Такође, прелазак на политичко поље откривао је разлике, бројне несугласице, тешкоће у сарадњи, те неостваривост планова присталица покрета. Но, свест о заједничком пореклу, јављање у тешким временима по Словене и могућности које отвара међусобна сарадња чине од панславизма идеју са дугим континуитетом, али и погодну интегративну алтернативу у времену глобализације.

Београд 2005. (ур. Божидар В. Лазић), Ваљево 2006; *Јединство православних Словена, књига прва* (приредио Зоран Милошевић), Филозофски факултет, Источно Сарајево 2006; *Јединство православних Словена, књига друга* (приредио Зоран Милошевић), Институт за политичке студије, Београд 2008.

Олег КОМКОВ

* * *

*Пред ким ће поћи да негде засни
ледена звезда са речног дна?
Јован Дучић*

Као вест тежак, ноћне јаве вео
над мирним логом причињеног сна.
У загрљају мом је јесен сва,
опроштај поглед црн је њен донео.

Прожета зраком туге све до дна,
душа кроз сутон сјајка сама - зна
болесне звезде да је слеђен део.

НОЋНИ ИКАР

Је ли могуће да - кад је замукла реч
ко перје крила што се развеја над морем
(ћутање то с тугом ослушкујемо
до данас ми) - занавек не прекиде се
узлет његов нем? Можда, у трену,
кад је познао двоструки лик смрти:
с почетка - заслепљен близином сунца,
потом - прогутан глувим безданом,
где под азуром, прозрачни и ласкави,
крију се мрак и лед; можда и у трену
кад простор се изокрете лажју,
а истина, као бол, притисну срце
стегама неземног дотицаја,
и, као Протеј, појави се несливеном
сливеношћу стихије - и тешком водом
испуни се сув, прозрачан ваздух,

и поста огањ гробном земљом -
у тај беспочетни, недељив трен
млади живот, вучен тежином
сурове тајне која држи звезде,
склизну у свет онолико друкчији
колико ноћ од постања пребива
друкчија дану, и у овој, зачудној јави
једно те исто посташе за дух
лебдење и пад?

Да, он постаде
ноћни Икар, древан ко сенке
које спадну с крила поноћне птице,
и вечно млад, као опијени бози
који се башкаре у зрацима живог сјаја,
док зија тама.
Замисли:
како отежало и слатко је урањати
у тежак ко сируп, несан,
у разливен, лепљив, непробудни хаос
бесмртности! Како је дивно и страшно
с неугољивом похлепом пити до дна
опијајући сутон, раскрыљен ноћима
свуда и нигде, и, заборављајући
заборав сам, понављајући славу очева,
бесплотно се узносити као јастреб,
у ненадно разјапљени бездан
родних дубина - и падати, падати, падати,
као сув лист, мртворођен камен,
у празнину, нему уцрњеност
родних небеса.

(О, бити као ноћ, предвечан,
ко ова ноћ, невидљив, свудаприсутан,
као ноћ љубави, безуман, ненасит,
ко ноћи гнева, јаростан и обестан,
као ноћи туге, блед и снемоћао,
као ноћ стварања, штедар и надзвездан -
бити у свему попут ноћи!)

Погледај: живо тело
рашчињене магле, густе и лаке,
спушта се нежурно с небосвода
и шири се, уливено ко помрачење
у белу јаву, преосмишљавајући осећања,
све дубље, дубље пада - и ево
већ сасвим лишава нас простора,
и при падању, многоокатима¹ видно, урла
над светом тамо где некад замукла је реч,

то твој Икар о вале се разбивши -
све до расвита сваки од нас постаје,
у тузи свевлашћа мутно оваплотив
непознато биће узлета
за смртне душе све.
Видиш ли, Дедале?

¹*Многоокатима - мисли на серафе*

БЕТОВЕНУ

Лудило те је рано стигло. Луташе ветар
у шкрипавом сутону распрснутих простора,
који те растргоше. Звезда дисање само
досезо си, ко неки бог, бесмртним дрхтањем
незнан бићима другим, која су хранила плот
измучених срдаца коловратима сфера.
К теби је звала тама заносом дробним свеће,
ко да се вајати мучи у освештаном плесу
и слепо сенку своју. Судбина сама мукло
куцала је о врата. Сам, у надрлој празнини,
пио си онемљени бол отежалог лишћа,
згаслих узнемирења, и усахлих пљускова,
удењујући нови пршљен у кост податну.
Букташе бледи лак, колебаху се жиле,
ујањем подваздушним пунећи сва небеса -
и, већ ширећи биће прекидљивог света,
ко мучен безданима похлепни ветар, стао
у размаху моћно тишину бестрасног етра,
музика уткала се... Њу си заборављао
кроз сномоћали сан, од заклетав скрит
трулећих. У сан си пао. И у висини, стран
ко неприлагођен дух, зачећем бременит,
испариваше ван твој Neroђени слух.

ЕЛСИНОР

Грчевима дана мучени одвише
чекамо од смрти залуд знак, све досад:
Ми смо сенке сенки које нас родише
на крезубом зиђу ненашег космоса.

Крвав бодеж, омча, отровани путир...
Ил нема мудрости светије сред света,
него знати да се искупљење слути
низом проклетстава, издаја, освета?

Јер, шта нам преоста? Препознати снове
у поноћној магли, згушћеној пре рока,
где кроз тиху вечност ширећи се плове
несагледне јаме недреманог ока.

СТАБЛА

Носити немости оживело бreme,
телом, од корења до крошњи врх трава,
и урастајући свим бићем у време,
дизати природе трон, врх царских глава;

Утврдама чрева сачувати семе,
да векова усов пук не затрпава -
о, са сводом земљу повезујеш, племе,
где је свако дебло - Харон што спасава!

Па зар ће судбине чврсти чвор једини,
наслагом година са венуће коре
напора и тела, у бездану твари -

слично вама, тихи неми властелини,
сплитањем, гранањем, вући увис, горе,
и дар нетрулности предвечне, док стари?

ОРФЕЈ

... И певати, немој судбини упркос,
на сопствену сен се једва обзирући,
крај сутонских двери другог света ући,
коло бледих Ора² где тоне у мркlost.

И, кроз заборав се споменути на траг
оне ноћи неме, и без месечине,
кад, чудесне лире проли се из тмине
глас, упућујући слепу вечност натраг.

²Оре - богиње годишњег доба у грчкој митологији, владале су поретком у природи

АКРОПОЉ У НЕСЕБАРУ

Векова немих хумке непознате
на град свргнуте, срушивши кровове;
ко зов небеса у зјапне ровове
да слива азур плаветне позлате.

По мирном сну се благослови јате
плочама прашним, циљ свој да понове
брег и храм, ветар где тихе тонове
шаље стожјима одвиклим да пате.

Дотичем древну јару басамака;
тракијско подне, збијено у стисак
тежине моћне с византијском арком,

вуче ме, ткано невидљивом парком,
и крик галеба дрхтаво је близак
ко одјек светог појства из озрака.

ДЕВИНО³

Небо над горском крлети:
хладан челични маљ;
ново доба сред врлети
упија, немећи, даљ.

И срце осећа, немећи,
шта крије простор, данима;
поглед камеје бледећи
сутон у оку заима.

Језиво, ниоткуда,
у часу чарног обреда,
одједном, упад чуда -
многогласја и погледа.

Страшан је дрхтај плаветни
крила што месо ломе;
Опет из давни аветних
ураста бол у спомен.

Опет лира што прецвета
рађа уз крике рушне,
и мрачну везу света,
и ломни пупољ душе.

Грех ил судбине показ -
зријући с муком, поднети
вечност, којој, пре рока,
може тек реч да долети?

³*Девино (или Дуино) - место у северној Италији, на Јадрану, где се налази дворац грофова Девина (Дуина), у којем је Рилке писао своје „Девинске елесије“*

Белешка:

Др Олег Александрович Комков је рођен 23. септембра 1977. године у граду Павловску, Московска област. Доцент је на катедри упоредног изучавања националних књижевности и култура факултета страних језика на Московском универзитету. Објавио је књиге „Иконологија културе“ (2010) и „Лик - човек - реч“ (Сарбрикен, 2011), које су, у ствари, сабрана његова предавања на универзитету. Преводи од 2008. године, са разних језика (немачки, грчки итд). Објавио је одличан свој превод „Јадранских сонета“ Јована Дучића.

Поезија Олега Комкова као да долази из неког другог доба: она покушава да обнови парнасистичке и неокласицистичке теме и стихове, доводећи их у везу с модерним осећањем света, а посебно са запитаностима човека који обилази руине, загледа се у њих, претварајући површне туристичке утиске у дубље езотеричне увиде у пејсаж, сплићући прошло историјско време, ванвременост мита и нехеројску садашњост.

Превод с руског и белешка: Владимир ЈАГЛИЧИЋ

Сесар ВАЉЕХО

ПАРОВИ

У потпуности. И живот!
У потпуности. И смрт!

У потпуности. И све!
У потпуности. И ништа!

У потпуности. И свет!
У потпуности. И прах!

У потпуности. И Бог!
У потпуности. И нико!

У потпуности. И никад!
У потпуности. И увек!

У потпуности. И злато!
У потпуности. И дим!

У потпуности. И сузе!
У потпуности. И осмеси!

У потпуности!

БАВИЛОН

Огњиште без стила, племенито
само од једног комада сјајног воска,
од једног дамара сачињено.

И на огњишту том
руши се и подиже Вавилон
и понекад проговара:
Коначиште је лепо, али овде више не!.
а понекад и заплаче.

КИША

У Лими, киша пада,
 бола неког прљава вода,
 смртан ли је!
 Киша пада
 из капи љубави твоје.
 Немој да будеш та што сад спава!
 Сети се трубадура свога,
 сети се да сам искрену уједначеност
 љубави твоје већ схватио ја;
 у мистичној дивоти загрми
 драги камен кестењаст и олујни,
 чаролију твога да.
 Али плусак пада,
 пада на ковчег стазе моје
 где за тебе заробљен остајем.

СКЛАД

У овој ноћи мој часовник губи дах
 у близини мрачног храма,
 као буренце револвера што okreће се
 испод обарача, а да зрно оловно
 не може да пронађе.
 Бледи месец, непомичан, сузан,
 око је што нишани...
 Осећам како се велика мистерија кује
 у идеји непријатељској, у једном
 зрну оловном, црвенкастом.
 Ах, Рука што ограничава, што прети
 иза свих врата, и што дише
 у свим часовницима, што се предаје и одлази...
 На сивкастој пауковој мрежи твога тела
 друга велика Рука, од светлости сачињена,
 подупире зрно сунца у облику плавом.

Белешка:

Сесар Ваљехо рођен је 1892. године у Перуу. Писао је поезију, прозу и драме. Иако је за живота оставио само три објављене збирке поезије, сматра се једним од највећих песничких иноватора 20. века. Свака његова књига била је другачија од претходне, а он је увек био корак испред својих савременика. Написао је три драме, али за његовог живота, ниједна од њих није постављена на сцену. Писао је и за децу. Радио је као професор језика и књижевности у Паризу где је и умро 1938. године.

Превод са шпанског и белешка: Ана СТЈЕЉА

Пјер МЕЈЛАК

У ЛИВИЈИНОМ БАРУ

Овог пута она гради град. Први град након једанаест острва за редом, сакупљених сада у мекој црвеној фасцикли, коју у самоћи, када отац изађе увече на кафу, извади из фиоке поред свог кревета пре но што извуче однекуд неку од мапа и зарони у њу. Ево је, улази у продавницу чоколаде, препуну мириса и какао праха. Ево је, сада улази у салон са огромним телевизором и брзо бежи на предња врата пре но што је ухвате и помисле да је провалник. Понекад се затекне наспрел улице, међу атомобилима и моторима.

На тој мапи се може наћи ама баш све чега се можете сетити. Деца могу наћи школу окружену воћњакон јабука. Млади могу наћи омањи универзитет који штанца наставнике, лекаре, инжењере и архитекте. Болесни, болницу. Они који желе да раде, фабрике окружене пољима, са простором на који могу да се шире кад се посао развије. Љубитељи спорта, фудбалско игралиште са малим теренима наоколо на којима се могу играти одбојка, кошарка и тенис. Потом црква и неке продавнице. Пекара. Столарова радионица. Бакалнице. Путеви и мостови. Луке са бродовима који стижу на пристаништа. Царине, поште. Полицијска станица. Фарме и животиње. Аеродром, аутобуска станица. И поред свега тога, много кућа. Мале за оне који живе сами. Станови за оне који не желе или не могу много тога себи да приуште. И велике куће за богаташе, где живе велике породице, а маме и тате су награђени богатим и лагодним животом.

Кад год би завршила град или острво, подигла би га у ваздух и, што је папир био натопљенији плавим мастилом фломастера, била би задовољнија његовом постојаном структуром. А понекад би, уколико би величина града то захтевала, окренула папир и на другој страни изградила још један град испод постојећег. Подземни град, препун канализационих тунела, водоводних цеви, каблова од струје и телефонских жица и још једна или две линије за метро. Потом би ставила папир испред лампе са розе абажуром, тик наспрам светлости која би својом јачином открила град испод града. Чак бисте могли

крајичком ока ухватити трку мишева кроз тунеле. Или аутомобиле који се мигоље у претрпаним улицама, па и сиви дим који куља из оцака. Потом би граду дала име, сместила га у мекану црвену фасциклу, те почела да размишља о неком другом. Мапа за мапом, настављала би да усавршава своје градове и острва, обогаћујући живот њихових становника. Уколико је у својим првим покушајима, на пример, градила дискотеку наспрам цркве (јер је ту преостало једино слободно место), сада је дискотека била поред фудбалског игралишта и тај део града, удаљен од кућа, би постао центар за рекреацију. Уколико би фудбалска лопта била шутнута са терена, сада није могла да сломи комшијин прозор већ само да удари зид дискотеке, која готово да и није имала прозоре које би могло сломити. Или пак, ако би се пре догодило да смести гробље поред домова, сада би гробље изградила негде где се не може видети. Тако девојчица којој је мајка умрла неће видети мајчино име уклесано на споменику када гледа кроз прозор током бесаних ноћи.

Осмишљавање града или острва обично почиње од спољњег прстена, периферије са грубим цртама круга, које она потом попуњава. Вечерас ипак почиње са малим баром, где се свако вече окупљају бројни људи и чији дах брзо замагљује прозоре. Има их много, посебно студената, који свако вече наруче једно од посебних пића које им прави Ливија, тамнопута девојка из Порто Алегреа, некако ту доспела из Бразила. Оно што је посебно у вези пића је да су непредвидива, баш као што је непредвидиво да ће сијалица усред ноћи загајити. Наручујете само број пића: једно пиће, на пример, уколико сте сами. Или четири, ако је још њих троје са вама. Али, шта се налази у пићу зависи само од Ливије. То је оно што све то чини забавним. Сама направи мешавину, шта год да јој у том трену падне на ум. Једино на шта може да се утиче јесте да наручите пиће са ватром или без ње. Наравно, ако се бојите ватре, рећи ћете јој да га уопште не запали. У супротном, у чаши неће бити ништа баш као на глави апостола на Духове, осим тога, мораћете да чекате да се пламен смањи и угаси пре него што испијете пиће. Но, уколико нисте авантуристичког духа, све ћете одједном истрести док још увек гори или ћете чак замолити Ливију да вам запали пиће у устима. Но, ако сте тако храбри и спустите главу трен пре но што пламен угасне може се догодити да вам изгори горњи део усана – или како то Ливија зове – *il cielo dela boca*. (*Небоуста* – прим. прев.) Локал није за богате, па сви испијају ова јефтина, количински мала, пића. Испијају сви, осим ћелавог човека који се шепури са својом брадом од неколико дана и наслања на ћошак дрвеног пулта посматрајући задивљено Ливију како незауоставно изналази нове боје, нове укусе – увек неки нови спектакл. Како ли јој само успева да их све запамти? Како то да их не побрка? Како је могуће да не пролије ни кап пива и никада не допушта да јој флаша исклизне из руку? Како се боје на крају увек слажу? И како ли само успева да баш свако пиће направи тако укусним?

Док она завршава још једно мало ремек-дело, ћелави човек за пултом почиње да аплаудира, па се апалуз шири до тоалета у ћошку,

а када аплауз досегне свој максимум, он сакрије своју стидљивост у цепове својих фармерица, које су некоћ биле плаве, те повикне дубоким гласом: „Браво, Ливија!“ Ливија се до сада навикла на њега. Зна да му неће прићи и питати да ли и он жели једно пиће. Он наручује од младића који купи, пере и испушта чаше. Турску кафу.

Сада поставља малу фонтану испред Ливијиног бара како би украсила мали пролаз на улици. У средину фонтане поставља статуу девојке крупних очију, обучену у бунду са малим цеповима у којима скрива своје дланове. Вода из фонтане излази кроз пет дугмади њеног капута, сливајући се на огроман тањир. И кадгод се врата Ливијиног бара отворе, девојка са крупним очима чује буку која допире из унутрашњости и поздравља врућину која одатле излази.

Са тог тањира може да их види док халапљиво испијају своја мала пића. Понекад ексирају пиће и одмах након тога прогутају друго тек толико за пуну кашику. Као да конзумирају сируп или лек. Често види да неко прави гримасе све док осећај не прође; њихове усне оставе траг гађења и потом се поново врате у осмех. Потом се зачује грохотан смех и сви почну да тапшу. И онда ћелави човек викне: „Браво, Ливија!“

Она заиста обожава ћелавог човека. Али када увиди да је касно, убрзаним покретом ставља карирану беретку на главу и шал око врата и одлази; у његовим очима је запазила тугу читаве претходне недеље. Она не скида поглед са њега до краја улице. Он затим прелази преко малог трга са великом кулом на средини, са које се виде кровови читавог града, и улази у уску уличицу, а затим хода док не стигне до великог блока зграда пуних малих станова. Пење се и отвара врата. Чим скине капут и шал и остави их на столицу поред телефона у ходнику, отвара врата собе своје ћерке да види да ли спава. Као и обично, заспала је са упаљеним светлом. Он нежно узима папир из њене руке, на којем је већ пола града изграђено, а друга половина испланирана, љуби је у чело и гаси светло испод ружичастог абажура.

Белешка:

Пјер Мејлак рођен је на Малти. Пише новеле, кратке приче и есеје. За свој књижевни рад добио је престижне награде међу којима су: *Малтешка награда за књижевност*, три *Националне награде за књижевност*, *Награда Комонвелта за есеје* и *Море речи* – европска награда за кратке. Објавио је две збирке кратких прича: *Чекам да се појавиш са кишом*, (*I'm waiting for you to fall with the rain*) 2009. године и *Шта ти ноћ дозвољава да изустииш* (*What the night lets you say*), 2011. године. Приче су му превођене на енглески, француски, каталонски, португалски, арапски, шпански и италијански језик. Пјер Мејлак је једно време радио и као новинар, колумниста и дописник Би-Би-Сија. По Мејлаковој награђеној новели *Јужни ветар* (*Rih Isfel or Southern wind*) је снимљена малтешка ТВ серија у 13 епизода. Године 2004. је напустио Малту и отишао у Луксембург како би радио у Канцеларији за публикације (*EU Publications office*). Данас живи у Бриселу.

Превод са енглеског и белешка: Љиљана САМАРЦИЋ

Ингебор БАХМАН

ОТПАДНИ СРЦЕ

Отпадни срце са стабла времена,
Падајте листови са охлађених грана
Које је некад грлило сунце,
Падајте, ко сузе из раширених очију!

Виори још увојак читав дан на ветру
Уз преплануло чело божје земље,
Под кошуљом већ стиска песница
Зјапећу рану.

Зато, чврсто буди, ако се леђа облака
Још једном теби повију,
Ни за шта узми, ако ти Химетус* саћа
Још једанпут испуни.

Јер мало вреди сељаку једна влат у сред
Суше,
И једно лето пред нашим силним поколењем.

И шта сведочи већ твоје срце?
Између јуче и сутра замахује,
Нечујно и туђе,
И шта оно удара,
Већ је његов пад из времена.

**Химетус, планина у близини Атине на којој се налазило
Зевсово светилиште – прим. прев.*

ПАРИЗ

На руб ноћи одлетели
Спавају изгубљени
У грмећим пролазима испод
Где смо ми, је светлост.

Имамо руке пуне цветова,
Мимозе из многих година;
Златно пада са моста на мост
Без даха у реку.

Хладна је светлост,
И још хладнији камен пред вратима,
А шоље фонтана
Већ напола су празне.

Шта ће бити, ако ми, чежњом
Утучени, док коса не опадне,
Останемо и питамо шта ће бити,
Ако лепоту поднесемо?

На кола светлости подигнути
И будни, ми смо изгубљени,
На улицама генија горе,
Где ипак нисмо, је ноћ.

ВЕЛИКИ ТЕРЕТ

Натоварен је велики терет лета,
Сунчев брод у луци спреман лежи сада,
Кад иза тебе галеб с кричањем пада.
Натоварен је велики терет лета.

Сунчев брод у луци спреман лежи сада,
И преко усана галион фигура
Откривено улази осмех лемура.
Сунчев брод у луци спреман лежи сада.

Кад иза тебе галеб с кричањем пада,
Западом наредба да се тоне крене;
Утопићеш светлом очи отворене,
Кад галеб иза тебе с кричањем пада.

БИБЛИОТЕКЕ

„Повијају се полице с књигама.
Томови притискају прошлошћу.
Њихов зној је прашина.
Њихов покрет непомићност.
Не познају више борбу.
Спасле су се
На острву мудрости.
Понекад су уз то савест изгубиле.
Али мудра места истичу
Људски прсти из њих
И упућују право на живот
Или на небеса.“

Белешка:

Ингебор Бахман (1926 - 1973) једно од најсјајнијих имена немачке поезије и вероватно највећа немачка песникиња двадесетог века, рођена је у Клагенфурту. Студирала је филозофију, психологију, германистику и право у Инзбруку и Грацу, да би докторирала на Хајдегеру. Једно време радила је као аутор и уредник радио драма. Дружила се са Илзом Ајхингер, Марселом Раницким, Гинтером Грасом, а посебно је била блиска са Пол Целаном. Пуно је путовала по Европи, да би се пред крај живота настанила у Риму, где је трагично изгубила живот, када је у њеном стану избио пожар, највероватније изазван упаљеном цигаретом. Но, многи верују да је песникиња извршила самоубиство, омамљена већом количином седатива и пустила стан да изгори. Како се више година борила са депресијом и зависношћу од пилула, могуће је да је та верзија њеног скончања тачна. Њену поезију карактерише снажан, прецизан језик вештих кованица, слободног ритма, трагање за онтолошким кореном речи, опседнутост смрћу и немогућношћу језика да изрази себе и песму, у чему је блиска Целану. У контексту Витгенштајнове филозофије језика, њене песме су стално трагање за интеграцијом и уравнотежењем језика и песме са животом, снажне мисаоности, али и емоционалности из којих провејавају самотност, изолација, безавичајност човека на земљи, и страх од нереализоване могућности прошлости и од недостатка и неиспуњења садашњости.

Превод са немачког и белешка Бојан БЕЛИЋ

Соња ЖУЛОВИЋ

ДУШАН ЕРИЋ – ПОРТРЕТИ

Омиљена тема уметника различитих генерација и епоха – портрет, у Ерићевом је изразу преузео форму изузетно личног и интимног потписа и исповести. Тако изгледају људи из Ерићеве серије портрета, као снажан, енергичан и експресиван потпис уметника; његов лични печат.

Приликом обликовања композиције, Душан Ерић комбинује цртачку технику и грубу подлогу, што сведочи о снажној уметничкој личности. Попут зидних слика, мурала и пећинских цртежа давне прошлости, његови портрети у себи садрже нешто исконско, архаично. У тим се лицима успешно сјединила уметникова унутрашња борба и експресиван дух, што готово увек даје добре резултате. Одбацивање класичне сликарске подлоге посматрача наводи на мисао да се налази пред лицима неких давно заборављених, али ипак монументалних личности, оних какве време памти. Ко су ти људи? Одакле су? Јесу ли постојали и пре него што их је уметник, линијом и бојом, ослободио из земљаних блокова? Уметнички захват је, свакако, веома успешан.

Не бисмо могли да кажемо да Ерић у свом раду користи прецизан реалистички приступ у обради портрета. Мотиви су препознатљиви, међутим, њихова стварност допире из подсвести која их чини опипљивим. У том смислу видимо психолошке портрете. С друге стране, уметник се не служи апстрактним формама како би подвукао постојање несвесног у својим делима. Он конкретним мотивима говори о подсвесним енергијама које га покрећу, и које није ни могуће, ни пожељно игнорисати. Због тога Душанови портрети, у одређеној мери, поседују метафизичку форму и садржај.

Осећај извесне тескобе је присутан, иако не и доминантан, али је неизбежан – колико у животу, толико и у уметности, која га често опонаша. Потичу ли лица ових осликаних људи из уметникових снова, или су то ликови које је у стварности сретао? Можда она представљају неку врсту општег симбола, архетипа који у себи

садржи сећање на човека прошлости, припадника неког древног народа који је овом земљом давно ходао, па је сваки од приказаних комада земље, заправо – њихов траг... Ако смо у стању да пратимо траг који они за собом остављају – а Душан их проналази у самој земљи, у црепу, камену, и, изнад свега, у себи – можда ћемо сазнати њихов стварни идентитет. Будући да уметник и сам наводи Хазарски речник Милорада Павића као један од многобројних извора надахнућа, може се и првим пажљивим погледом на Ерићеве портрете уочити веза са Павићевим ловцима, читачима и гутачим снова који успевају да се домогну најдубљих тајни и мистичних вештина. Ови људи припадају и прошлим и будућим временима, заточени у земљи из које их уметник изабавља линијом и бојом. Ако бисмо од свих њих узели по делић, сигурно би се могао склопити један од хазарских владара, некакав каган... Готово је сигурна претпоставка да је сваки од ових портрета, барем једним делом, аутопортрет самог уметника. Он себе покушава да сједини и споји након неких својих борби и ломова, и успева да створи уметника спремног за нови живот.

Вештина давна, прадавна, али не и свима својствена, код Ерића постоји: он уме да чита камен! Умеће које је имао човек давних времена огледало се у умешности да у постојећој површини зида пећине препозна облике и бојом их оживи. Сличном се вештином служио велики број уметника. Из камена и мермера су ослобађали скулптуру, из зида слику, лице човека или њушку животиње. Та бића су у материји можда већ постојала, али су стрпљиво чекала на некога способног да их уочи и ослободи дугог тамновања и самоће. Човек тако и себе ослобађа.

Носе у себи некакву тајну портрети Душана Ерића. Ипак, није потребно увек задрати у интимне пориве и надахнућа. Јесте колико нас уметник сам на њих наводи. Међутим, човек мора у себи поседовати, како и сам Милорад Павић истиче у једном делу свог Хазарског речника, веру гледања, слушања и читања која је често чак важнија од вере сликања, појања и писања. Ерић је начинио серију портрета, изложио их и позвао нас да од слика сами склопимо целину. Уметника ћемо истински упознати пажљивим посматрањем његових дела. У њима се крију обриси његове личности и духа. Он често и ствара да би болови уминули, да би излечио себе. Ерић уме сликом да убије бол. То је велики дар. Његови су портрети антропоморфни изрази личних идеја и схватања уметности. Натуралистичка обрада је свесна, и убедљива је надокнада недостатку боје. Занимљив је спој лавирања и рељефне обраде, која ипак остаје само у наговештајима. Психоаналитички метод обраде је увек изазов и за уметника, и за посматрача. Ерић користи поједностављени ликовни израз, и на тај начин нам приближава аутентични доживљај човека, без идеализације и улепшавања. Користећи експресивне могућности линије, уметник подвлачи психолошки и емотивни аспект дела. Иако, на нивоу очигледног, портрети Душана Ерића призивају дух прошлости, они подједнако убедљиво у себи носе тескобу и карактер савременог

човека. Он (човек) се, као централни мотив Ерићевих слика, не јавља у великом распону сцена, али је зато распон различитих психолошких карактера богат. А онда посматрач ступа на сцену и својим их интуитивним доживљајем упознаје. Тада се није лако отети утиску да пред собом видимо људе који поседују неко скривено знање и значење, можда познато само земљи из које су створени. Осим тога, у нама самима провоцирају жељу да испитамо сопствене узор.

Сваки би коначан закључак био погрешан. Људске се мисли и оцене често не подударе са идејом која истински покреће уметника. Дуго спутавање уметничких порива у човеку може одвести до њиховог потпуног нестајања, или се, у супротном, дуго ограничавана стваралачка потреба прелије у облике и форме које уметнику, човеку пружају нову шансу.

траг боје - Соња ЖУЛОВИЋ

Стојан БЕРБЕР

ПРИЧЕ О ЉУДСКИМ ТАМНИНАМА

*(Љубомир Зуковић, Семе распре проклијало, Академија наука и умјетности
Републике Српске, Бањалука, 2010)*

У Његошевом Горском вијенцу, у почетку, док се главари скупљају под видом да мире неке главе, народ води коло, које, између осталог, изговара и следеће: “Великаши, проклете им душе,/на комате раздробише царство,/српске силе грдно сатријеше;/великаши, траг им се утрово, /распре сјеме посијаше грко,/ те с њим племе српско отроваше.”

*

О семену распре које не само што је посејано, него је и проклијало, казује у својој новој књизи универзитетски професор књижевности и академик Љубомир Зуковић, одличан познавалац народних умотворина, коме је његошевска мисао послужила као ослонац да исприча шта је проклијало семе распре донело после другог великог рата, какве муке и невоље у народу разапетом на четнике и партизане, али и каква сва неспокојства може да нам приуготови свакодневни живот. Истовремено је ово књига која открива новог Зуковића, каквог до сада, са књижевне стране, нисмо познавали, с обзиром да се до сада читалачкој публици углавном представљао занимљивим књигама из историје књижевности и успешним антологијама и зборницима народних умотворина.

Књига је сложена од двадесет и једне приче, а радња свих одвија се на северу Црне Горе, на тзв. тромеђи, на оном кутку земљаног шара који спаја (или, можда, раздваја) српски народ вештачком границом коју су ударале важне и моћне силе света, па то прихватили и комунисти е да би умањили ујединитељску снагу народа који је васпоставио и прву и другу јужнословенску државу свесно жртвујући свој национални интерес и своју државу. Ту, под обронцима Дурмитора, у пљеваљском крају, где су се браћа у време четничко-партизанских сукоба исклала међу собом, збива се много шта о чему казује књига која је пред читаоцем. А тај крај, људи у њему

и живот који се одувек одвијао у непрекидној стрци да се опстане на малом и у састављање краја са крајем, Зуковићу је добро знан, јер је и сам одатле поникао и у њему провео добар део младости, а није га, канда, никад ни заборавио, него га редовно посећује и сагледава из дубљих и мање знаних видика.

Значајним делом ово је књига о људима војнички пораженима од истокрвне браће, али још више, заправо, о њиховим породицама које носе печат изопштеника. Муке понижења од новуспостављене власти, која напада не само на имовину обесправљених, него и на част и образ, основно је ткање писца, који, кроз говор и емоције својих јунака, јасно казује читаоцу да су му симпатије на нишчима, који стоички подносе ударе судбине са уверењем да сваки почетак има и свој крај и да никоме „није горела до зоре“.

О том скрајнутом свету говори и најдужа прича у овој књизи, „Синовчеви записи“, која има преко стотину страна, што је по обиму у рангу омањег романа, а то је могло да се оствари да је аутор приповест дограђивао и у романескну форму му наменио. Прича је заправо дневничко записивање младог Петра, синовца једног од злосрећника који се домогао границе и преко ње успешно закорачио а да га „острвљени ослободиоци“ нису сустигли. Петар је, по упуту стрица Стевана, описивао све важније догађаје, са накомом да дневник једног дана дотури стрицу ради знања и објављивања, јер је стриц био вешт у том послу с обзиром да је „годинама уређивао рубрику за унутрашњу политику најпознатијих престоничких дневних новина“. Записи почињу од 1949. године, уз повремено отискивање и уназад, како каже налазач рукописа, а чувани су скровито да не би пали у руке власти и Петра претворили у страдалника. „Рукопис се увећавао, - пише налазач записа, - али и поједини записи су трпели измене. Понекад чак толике да су цепани и цели листови, па онда наново, заједно са унесеним изменама, преписивани.“ Чин налажења туђег штива и потом његово објављивање виђа се као варка и код неких других писаца, у уводима за дела, а то се користи и као могуће скидање одговорности са писца који, наизглед, нема директне везе са записима јер нас уверава да је само врста курира који дотура изгубљено или скривено благо оном коме је првотно било намењено. (Како је и Миро Вуксановић увео читаоца у своју Семољ гору: „Рукопис књиге у вашим рукама нађен је у планинској кући. Када је налазач дошао, у кући није било никога...“.) У тој најдужој причи описују се бројна догађања, у којима учествује и Петар, а још више сељани подељени на добитнике и губитнике, мада се из Петровог казивања види да су добитници у ствари прави губитници и обрнуто. Испричане су и веселе згоде и „којекакве беспослице“, понегде и еротиком набијене, али и невеселе и по злу упамћене, као што је утеривање на силу у партију или у сељачке задруге. Казује се и о претераним наметима власти:

„У пролеће се дигну њихови повереници те, идући од куће до куће, попиши колико ко има стоке, шта је и колико посејао, па му онда разрежи колико је од тога обавезан да преда држави на име вишка. То што не роди, што обије град, што поједу вуци, или одлети

на други начин – њих се то не тиче. То ти нико не признаје. Нарочито су у немилости такозвани кулаци; та се реч одскора појавила и код нас одомаћила и кога њоме обележе, обрао је бостан. Нашу су кућу обележили.“¹ И у том подножју Дурмитора, где и у августу зна да падне снег, разне се згоде дешавају, што Петрово перо ревносно записује, од веселих сеоских пошалица, до озбиљних политичких зачкољица, попут ове о митинзима на којима се тражи посвојење Трста, а што добро кореспондира са потоњим догађањима у распаду Југославије: „Верујем да о свему овоме ти знаш много више, а свакако видиш пуно даље од нас. На скупу у школи Луле је нешто муцао о тома како су Срби, као најбројнији народ у држави, и најобавезнији да свим силама помогну својој браћи Словенцима како би има припало оно што им је по завршетку рата неправедно одузето. И они ће, каже, помоћи нама ако би икад ико покушао да нам нешто одузме. Они су, вели, наша драга браћа. Ја му верујем као и све остало што прича и молим Бога да нам таква помоћ никад не затреба.“²

И после тридесет и више година, када се стриц Стеван нити враћа нити јавља, Петар и даље записује, иако не зна хоће ли бити икакве користи од тога рада, али добро види да село пропада, па пише:

„Сокаци којима је некада јавила силна стока више се и не познају, зарасли су у траву, а сатруле ограде од смрчевих врњика давно земља прогутала. Село је све тужније, а мени се чини да с њим полако вене и пропада цео народ. Та село је био његов корен, а кад корен почне трнути, кад се у њега усели црв, онда страда и цело стабло, нема му спаса.“³ И када помишља да запише преда ватри, на крају одустаје, а онај који их је пронашао то не чини него их објављује онаквим какви су јер: „Није нама дато, поготову с овог растојања, да о било чијим поступцима доносимо коначне судове“.⁴

Накнадни сукоби победника и побеђених средишњица је и приче „Семе распре проклијало“. Драматика казивања о младој Даници, супрузи одметника Филипа Буковца, некадашњег припадника четничких јединица илити краљеве војске у отаџбини, коју удбовци безуспешно покушавају на сваки начин да слома, ударајући понајвише на њен женски образ (лекар је гинеколошки прегледа да би се установило је ли била са мужем!), и приволе на сарадњу како би одала Филипа, потресна је прича која подсећа на народну песму о Јелици од Сталаћа, која је радије изабрала смрт са супругом Пријездом, него живот под Турцима. Кад удбовци нису успели да физичком тортуром слома Филиповог оца Божу, намерили су се на снаху Даницу, да докажу да је носећа, а самим тим да се састајала са својим шумљаком, што она, непреплашена, нити потврђује нити одбија, него јуначно издржава понижења, па и узвраћа кад може. Тако се држи и кад се селом намерно протури глас да се не зна чије дете носи под појасом, а под упитним погледима не само зловних сељана,

¹Прича „Синовчеви записи“, 42

²Ибидем, 66

³Ибидем, 142

⁴Ибидем, 148

него и свекра и своје деце.

Читалац ове књиге упознаје се не само са општим карактеристикама миљеа у којем се радње догађају, него и са појединачним карактерима јунака који, сваки понаособ, причу носи. И то су, углавном, примери „чојства и јунаштва“, како је Марко Миљанов, давни претеча оваквих збитија, назвао своја казивања.

Ту је и прича о Стани Раичевој, чији малолетни син Грубан гине у сватовима заовиним, а да се не зна од чије пушке, мада су свати младожењини највише пуцњевима славили, па Стана, да не би пала крвна освета, уради што се не би очекивало: кад виде мужевљевог брата како припасује, оружје „кличе пред њим на колена, скиде црну мараму с главе и замота му је око ногу“, уз молбу да „опрости крв коју нико није желео, а не зна се ни ко је просуо“, после чега јој прилази свекар и чини сцену достојну његошевске и античке трагедије: „Приђе снахи и загрли је. ‘Ето, јуче да сам умро, не бих знао каква си сојкиња, људска срма и баница.’; Скиде капу и пре него што се снаха снашла, клече пред њом. ‘Хвала ти, шћери моја. Ти склони своје мајчинско срце и не ископа ми кућу данас да се у причи казује док је људи. Ти, чоче од чо’ека, стеже срце и преже да радије сама ноћас кукаш за својим сином, него да с тобом закука још двадесет мајки данас, а сутра још сами Бог зна колико. Ти си, шћери моја, млада, имаш још деце и имаћеш их и више, акобогда, а даће – заслужио си. Ја ћу за Грубаном рану на срцу и у гроб однети.’ Изговарајући ове речи, старац клону својом седом главом на снахино крило.”⁵

У књизи су и други упечатљиви ликови: домаћин Митар, који воли и поштује жену Станушу на коју је био без успеха насртао Турчин Ђулек, а Митар морао после да иде на ноге аги због дуговања и у препирци са њим јуначки се понео толико да је и Салих-ага поступио потом ненадано чојски и отпратио Митра речима: „Не дангуби, но омичи за вида, јер је овај свијет пун фукаре и кукавица.“; ту је у причи „Кожни капут“ и Симић, млад и снажан поручник Удбе, који је у недоумици, у сумњама и унутрашњим монолозима, ко му је већи противник да ли одметник Божо Бјелица или његов надређени мајор Удбе; ту је и Душан Шпиров, коме се привиђају неуобичајности које се у стварности ипак потврђују, што је својеврсни и несвакидашњи хорор; у причи „Крај Стевановог одра“ је описан пастир и ратник Стеван, несрећни заљубљеник у лепотну варошанку; „Откопана прича“ је и тешка и несвакидашња приповест о „одметнику“ Тадији чији синови кријући и по мраку откопавају очеве кости да би их пренели где им је место; прича „Да прошлост лакше прође“ казивана је бираним народним језиком о догоровштини и лукавости сељака којег поп и ђак, преварени, носе накркаче; у књизи је и домаћин Божо, смртно болестан, али на вечној стражи, како се прича и зове, да му синови не продају њиву испод куће па завештава да га на њој сахране као једини успешан начин да синове спречи у науку.

И тако се нижу приче и згоде и о осталим јунацима ове књиге: увек нешто ново, са пуно духа, а повремено и туге због

⁵Прича „Стана Раичева“, 19

пролазности живота или несхваћености од родбине и пријатеља, или због неузвраћене љубави, или због рвања на смрћу, да би се књига привела крају трима окраћим приповестима, једном топлим лирском („Дечак и бреза“) и двома козеријски интонираним („Смучиле му се укрштенице“ и „Они су криви“).

*

Приповести су казиване у првом или трећем лицу, али увек са осећањем да се говори истина и да се ништа не измишља, због чега писцу, који постиже такву атмосферу, неопходну за читаочев емоционални доживљај, треба одати дужно признање за врсну уметничку руку. Очигледно учен на фону народног приповедања, Зуковић нити је хтео, нити је покушавао, да се удене у некакве постмодернистичке помодне токове, но је и радњу и речи стављао у руке и уста казивача из тог сиромашног краја и народа, као што су сељаци, чобани и домаћице, али и понеки нижи чиновник или удбовац, а што се сплело у особен свет, како би казао Божо Буковац, један од јунака ових прича:

„Свет је назликан и потребит у свему, па шпијуна и потказивача можеш купити за страну јечмена брашна, или за једну шугаву овцу. Мало је остало оних који држе до свога имена и образа, а глад натера многога да заборави и на једно и на друго. Данас би свако хтео да се некако домогне хлеба без мотике, да се како год примакне државним јаслама, да побегне са села где се кора хлеба тешко зарађује. То многи плаћају образом, јер другим и немају чиме.“

Зато, и не само због тога, у тим причама има и мудрих народних изрека, у облику више или мање познатих гнома, као што су: „Девојка је туђа кућа чим се роди, ако је среће“, или „Каца кацу продаје, сестра сестру удаје“, или „Дао Бог шупљу раду, па о’зго тура, а доле истура“, или „Између два бана гола баби глава“, или „Накривио главу као псето у копривама“, или „Учињену послу нема кметовања“, или : „Невоља брода не гледа“, или „Ништа горе од кајања које више не може помоћи“, или „Чег се бојиш мало – бој га се много, па се нећеш кајати“, или „Лако је паметног сетовати, а сетујући будалу – само трошиш време и узалуд дереш језик“.

И томе слично, од чега би се могла сачинити читава мала збирка народног мудрословија.

*

Не зауставља се писац само на гномама, него препушта својим јунацима да искажу и опширнијим језиком нека своја запажања о људима и животу, како је то радио и Иво Андрић у приповестима или у успутним записима („Знакови поред пута“), па тако читамо на страницама ове књиге о сељаковој судбини и односу власти према њему у најдужој причи у овој књизи „Синовчеви записи“:

„Не говори узалуд Неђељко да је на сељака данас најала и ала и врана, а никад му, вели, није било лако. Сељак је, по њему, кост у грлу свакоме поретку, а овоме поготово. Не може без њега, а још није смислио начин како да га заузда, или макар завича, па да и с њим врти како хоће. То данас може много лакше да ради са онима којима је држава устакла зобницу, или га свезала за своје јасле, па, а не слушају,

она му узмакне зоби и сена. Онда он мора у бразду. О томе ова власт сања и дању и ноћу.“⁶

Или о мукама човековим: „Различите су муке које човека у животу спопадају. Оне се разликују и по своме узроку, а особито по врсти и јачини отрова којима му нагризају душу. Ипак, мислим да међу теже муке и невоље спадају оне за које је човек сам крив, без којих би, бар тако изгледа другима, могло бити. А можда, стварно, тако и јесте. Због тога људи таквог невољника не жале, не труде се да му помогну, него га чак и осуђују. Тиме се његове невоље само увећавају.“⁷

Или о смислу живота: „Нешто ти се овај живот и чини, а много и не мислиш о њему, док не навијеш низ брдо. Тек ти онда постане јасно да се све неминовно сурвава у бездану јаму прошлости, а, право рећи, прошлост и не постоји осим у нашем непоузданом сећању. Будућност је, опет, тако неизвесна, брзо се топи и непрекидно стропоштава у ништа преко црте коју зовео садашњост.“⁸ Или у одељку 54-том, у којем се казује о проблеми стварности у којој обитавају Зуковићеви јунаци: „Ово се код нас све некако силно заљуљало и опасно нагнуло. Најгоре је то што је неупоредиво више оних који ствари гурају одозго, а и много су јачи, него оних који их подупиру одоздо и покушавају да спасе оно што ће, изгледа, бити изузетно тешко спасити. На страну што много тога и не треба спашавати, него му помоћи да што пре, и без трага, нестане. Бојим се да ћемо ускоро у тој жељи и спасилачком напору остати сами, па ће се све сурвати на нас. Ми не умемо да се измакнемо на време, него, најчешће, ударимо на готову штету. После нам неко други крив. Па од тих других ништа друго и није требало очекивати него оно чиме су нас даровали. Једино је то на време требало знати и по томе се управљати.“⁹

Или о човековој смрти: „Сваки човек умире више пута. Једном кад стварно промени светом и, што је говорио покојни Танасије, придружи се већини. А онда и сваки пут кад умре неко од оних који су га познавали и памтили како је изгледао и шта је причао. Последњи пут умре онда кад промени светом и последње чељаде које га је познавало и памтило. Друга је ствар коме се посрећи да се огрне каквом причом или песмом.“¹⁰

Или андрићевска (а свакако и народна) мудрост, која важи за сва времена:

„Много је теже од кила на леђима носити у души мржњу и кајање, а понајтеже жудњу за осветом. Тог се терета човек најтеже ослобађа. Други нам га товари, а после га ми сами себи и вежемо и

⁶ Прича „Синовчеви записи“, 83

⁷ Ибидем, 66

⁸ Ибидем, 111

⁹ Ибидем, 147, 148

¹⁰ Прича „Одала га рђа његова“, 254

притежемо.¹¹

Препуна је ова књига народног (и пишевог) „сетовања“ о људима и животу.

*

Сликовитим лирским језиком обележени су многи одељци прича, што је ново изненађење приповедача који се добрим делом ослонио на језик народног казивања; кад се то двоје успешно повеже и изукршта, онда добијемо овакав сликовит приказ, проткан истовремено одморним речима:

„Послали ме за јагњадима у неке Папратне стране. Летње доба, али се одједном наоблачи и наножди киша. Иза тога куљну магла са Таре, па се не види честито ни два метра пред собом. Јагњад ми се, срећом, замировала, нека и полегала, а ја кружим око њих и прежам да ми које не мрсне куд у ону маглу. Прилазим једном трну, знам га ко себе – по цело сам богово лето проводио у тој страни код јагњади. Учини ми се одједном као да однекуд из даљине чујем плач малог детета. Застадох и готово се укочих од изненађења. Поред оног трна мало дете, новорођенче, голо. Нити стоји на земљи, нити лежи, него ко један чеперак одигнуто, па се онако у месту окреће око себе ко вретено. Сав натруних од страха и подуже ме некаква чудна језа. Свеједно што је дан и што сам, такорећи, у селу.“¹²

Или када се одсликава разговор планинаца, у којем се човеку са стране причињава да нико никог не слуша, а свако заправо кријући прати шта говори и онај који с трећим збори, а што је кратко и умешно приказано у „Откопаној причи“:

„Разговор је повремено прелазио у надвикивање, личио на свађу, је би неколико њих пожелело да у исти мах нешто кажу; онда би се тањио и на тренутке сасвим замирао. Живнуо би и опет се разгоревао као сам од себе. Изнова би почели сви да вичу готово у исти мах. Онда би изненада све потопио гласан смех: неко се општенио неком духовитом досетком. И опет је једно време требало чекати да се разговор обнови и распламса.“¹³

Или као што је јасно и једноставно казивање у причи „Да прошлост брже прође“, које вешто повезује модеран стил са исказом уобичајеним у народним скаскама:

„Обилазећи једном своју парохију, поп и ђак најпре зачуше, па потом и угледаше, некаквог човека који је лежао на земљи, стењао и запомагао не би ли га когод чуо и притекао му у помоћ. Притрче му ова двојица и стану га питати: Ч шта му је, каква му је голема невоља те цвили и дозива у помоћ? Он им, све једанак стањујући и појекујући, почне казивати да се разболео и да је од болести и дуга пута толико изнемогао да даље не може ни стопе. А кућа му је, рече, у суседном селу. Закуми их, стога, да га понесу до куће, да се угреје и окрепи јелом и пићем, а он ће, у знак захвалности, и њих обилато

¹¹ Прича „Да прошлост лакше прође“, 234

¹² Прича „Недоумице Душана Шпирова“, 192-193

¹³ Прича „Откопчана прича“, 210-211

напојити и нахранити, и још их, као своје спасиоце и добротворе богато обдарити.¹⁴

Па следи касније: „Ноћ се брзо приближавала, прохладна и влажна. На попу остудењеше од зноја мокре хаљине, те поче да га хвата дрхат. Кад видеше, напосле, да ни од лупања у врата, ни од дозивања и псовања нема никакве користи, а и пси се по селу узнемирише и уложише лајати, они ти, покуњено и ћутке, кренуше даље. Освртали су се у почетку често, час један, час други, а понекад оба у исти мах. Али кад се на двема суседним кућама нагло отворише прозори и кроз њих се помоли неколико чупавих глава, поп и ђак још ниже оборише главе и убрзаше кораке. Више се нису освртали. Смркавало се брзо и почињала је да сипи упорна јесења киша.“¹⁵

А нису ретки ни и пасажии који се могу уврстити у антологијске примерке прозног остварења, као што је следећи, где се интимистичко осећање усамљености, језе и пролазности лако прелива у душу читаоца:

„Кад се у сутон у мојој соби разлила светлост сијалице, ја болно осетих како преда мном зину, као неки други, прегрејани и загушљиви тунел, понор долазеће ноћи. Никада нисам могао ни помислити да тако врела, тако сипљива, дуга и тешка може да буде једна једина летња ноћ. Како само може толико да натекне, да се тако зажари и отежа, да заборави на свитање. Мисао ни за шта да прионе, ниоткуда ни најмањег дашка наде и утехе. Рако, потпуно обамро и клонуо, без одређене мисли и покрета, провео сам ту и неколико наредних ноћи. Мада су дани били нешто сношљивији, одбијао сам храну, разговор и посете, чак и оних најближих.“¹⁶

*

И, на крају, да се каже да је овом књигом Љубомир Зуковић донео читава нарамак (мало је рећи прегршт!) одморних речи (као их он зове), а то су речи које смо позагубили у пентрању по белосветским врлетима у жељи да туђе дохватимо и себе кобајаги уздигнемо, а заправо у заборав предамо, па се тај Зуковићев језички дар слаповито прелио у право богатство ново-старих и старо-нових речи и израза, као што налазимо у стваралаштву Матије Бећковића или у прози Мира Вуксановића, што је од посебног значаја за српску књижевност и језик нашег народа, а што не могу пренебрегнути ни професионални језикословци, нити они који буду састављали будуће речнике. Немогуће је све речи навести јер би требало десетине страница текста исписати (зато и служе у оваквим књигама „Речници мање познатих речи“), због чега наводимо само један број с почетка књиге које нам се саме убацују у ово штиво: крвомутница, закољуждавити, помиљети, руковећ, зорџија, нечемуран, порасна, обестрвити, оплаз, обнепитати, разур, уноћати, пустекнути, свратак, доплезати, прикричити, нанождити, пресвојити, копнина, ненадња,

¹⁴Прича „Да прошлост лакше прође“, 230

¹⁵Ибидем, 231

¹⁶Прича „Одлаже се...“, 265

губаљ, заприличити, ртован, тањевина, сриндати, измлазити, скнадити, закрутити, неомразан...Итд.

Такво богатство је права благодат и за читаоца који се увлачи и провлачи између тих бокорастих речи као да хода по каквом чаробном брегу, обасјаном новом и сјајном светлошћу просијаном кроз шаке наших заборављених предака.

*

Љубомир Зуковић се књигом „Семе распре проклијало“ представио у лепом светлу као приповедач који има шта да каже и који то уме да пренесе и композицијом и језиком, али и обликовањем емоционалних набоја, који читаоца могу да принуде на размишљања и на узбуркана осећања, али и на повремену ћутњу, када се заправо и зачиње најдубљи спој између књиге и читаоца.

Мирко ВУКОВИЋ

РАСКОШНА КЊИГА

(Ненад Грујичић: Антологија српске поезије (1847-2000), Бранково коло, Сремски Карловци, 2012)

Када ме је Ненад Грујичић, у једном електронском писму, замолио да говорим, у Банском двору у Бањој Луци, на промоцији његове *Антологије српске поезије*, поглед ми је пао на ову раскошно опремљену и изузетно лијепу књигу, и оживио једно помало запретано сјећање из студентских дана. Наш до тада уважени професор, др Зоран Петровић, предавач који је држао до свога предмета и захтијевао одређени степен знања од студената, појављује се на промоцији изабраних пјесама свога колеге, а нашега професора, покојног Владете Вуковића у улози промотора или критичара. Књига обимна, професор Вуковић, мој презимењак, у годинама – дакле избор који обједињује широки лук његовог вишедеценијског бављења поезијом. Адолесцентски шепртљаво и неауторитативно, професор Петровић чини овакав увод у своје позамашно слово: „Ја раније нисам био у прилици да говорим о оваквим обимним и захтевним изборима, са оволико песама, и то тако различитих, не налазим се баш у оваквим ситуацијама, па сам се определио за једну песму из ове књиге која ми се учинила интересантном, па ћу сада покушати да је анализирам – „ред по ред“.“ И ту почиње професорова сага унутар једне пјесме.

Младачачки дерзновени, ми смо као поспрдицу годинама по факултетским кулоарима препричавали овај случај. Но, како нам се све што у животу чинимо неминовно враћа као ехо, ја сам се, ево, тога сјетио у тренутку када сам замољен да говорим на овој промоцији. „Обимна и захтевна“ антологија, „са оволиким песмама“, „и то тако различитим“... Све ми се вратило у виду далеког и пријекорног еха. Уз то, ствар се догађа мени који радо говорим на промоцијама одређених књига и, посебно, књига одређених аутора чијим се новим издањима са непатворством сваки пут изнова радујем – међу које, свакако спада и Ненад Грујичић о чијим сам књигама више пута писао и на чијим сам промоцијама више пута говорио.

На страну шалу, али хоћу да кажем како постоје књиге о којима је изузетно тешко говорити. Јер – када неко прегне и сачини овако јединствену, опсежну, темељиту, свеобухватну, егзалтирану амбициозну антологију и када је додатно засмочи бескрајно акрибичним, ауторитативним, страсним и исцрпним предговором, онда вам тај неко и не оставља превише простора за додатно домишљање и интелектуално маневрисање. Таквим озбиљним предговором аутор је, на неки начин, „заковао ствари“ – да се послужимо тим колоквијалним изразом.

Овакву позицију додатно усложњава и чињеница да овдје пјесник (а не испоштени, анемични универзитетски критичар) треба да говори о пјеснику. У таквој ситуацији посебно до изражаја долази оно опште мјесто по коме је критика (или осврт, или нешто треће, ако је ово то треће – све једно) „креација на креацију“.

Да поентирам: не желим од вас да сакријем своју бојазан да овим излагањем не могу домашити оне висине на које је летвицу поставио Ненад Грујичић исписујући предговор својој Антологији српске поезије. Дакле – бојим се да моја „креација“, неће бити дорасла „креацији“ која ју је иницирала. У том хвале вриједном предговору, као и у напоменама које нас, *post festum*, дочекују на крају антологије, Грујичић до филигранских детаља разрађује и образлаже своје антологичарске ставове, своје поимање „певања и мишљења“, свој однос спрам бијелог и везаног стиха, спрам женскога писма, спрам кантауторства и тзв. примијењеног пјесништва, те спрам свих релевантнијих и већих антологија српске поезије које су претходиле његовој. Ту је речено апсолутно све што би се требало и дало казати о овом значајном подухвату. Говорење о оваквој књизи вас перманентно ћушка, нагуркује и наводи на руб реалне опасности да прекорачите у зону препричавања онога што је аутор већ рекао, означио и апсолвирао.

У ситуацији такве слабости у помоћ ми прискаче оно сјећање на старог професора Петровића. Као и он, покушаћу сада да из „немогуће позиције“ кажем пар сувислих ствари о Грујичићевој антологији. Почећу од једне древне српске загонетке, јер ова књига је у овом тренутку за све нас, уистину, загонетка. Обрнућу редослед, па, противно обичају, најприје рећи њено рјешење. Рјешење загонетке је КЊИГА, а питање (које и није питање!) гласи: НАЈВИШЕ ЗНА, А НАЈМАЊЕ ГОВОРИ. Тако су, дакле, Срби детерминисали књигу, мислећи, наравно, на књигу као предмет, на њену „неживост ствари“. Очигледно је како су Срби књигу доживјели као дохијар или скривницу, ковчежић у који се похрањују највеће мудрости, највеће истине, највеће вриједности. Са те стајне тачке и са таквим погледом желим вечерас да говорим о Грујичићевој антологији. Пред нама је књига из које проговара велико знање и велико познавање ствари, али – ШТА ОНА ГОВОРИ КАДА НАЈМАЊЕ ГОВОРИ. Шта говори прије него уђемо у истински дијалог, или је боље рећи полилог, са

пјесничким гласовима који су у њој сабрани – у разговор коме се крај не назире? То се, заправо, догађа када уђете у двојеслов са оваквим књигама – нема краја том разговору; не може га бити. Но, шта ова књига говори када ћути?

Браћам се, сада, на почетак: читам Грујичићево електронско писмо, поглед ми пада на његову књигу... Естетски предмет. Беспријекорно и укусно опремљена књига. Обимна. Гојна. Тврд повез, корице од fine еко-коже, златотисак, симболична комбинација боја – царски црвено, црно и златно. Кључне ријечи сложене у четири реда. Горе – у једном реду име и презиме приређивача, доље – три насловне ријечи, поређане једна испод друге. Али, оно што је најмање видно на корицама, то, управо, највише привлачи моју пажњу: суви жиг удно странице. На њему амблем „Бранковога кола“ у чијем центру доминира профил пионира умјетничког „певанија“ на српском народном језику. Јасно је – одмах: све се у овој антологији одвија и догађа под егидом лика и дјела Бранка Радичевића, а свака њена страница као да носи суви жиг онога који је умирући ускликнуо „о, да те тако ја не љубља жарко“. Неке ствари, напосто, морају да се десе.

Ненад Грујичић је, чини се, судбински био предодређен да сачини једну овакву антологију. Све је, напосто, водило ка таквом исходу. Потпуно природно. Не бих желио да будем накардно схваћен, али – природно као што је смрт природна. Као што би то лако и прецизно Борхес рекао: „Испрпшћеш број откуцаја срца који ти је задан, и онда ћеш умријети“. Ништа природније! Све је висило у ваздуху и ово се, прећутно, и очекивало од Ненада Грујичића. Бескрајно одан и посвећен „стражиловској жили куцавици“ српског пјесништва, како то сам често воли да каже, као човјек који је деценијама стајао на челу једне од настаријих културних институција код Срба и био уистину жила куцавица „Бранковога кола“, Грујичић је, рекох, био предодређен за овакав подухват. Мислим да је и Грујичић годинама уназад био тога свјестан и мислим да је само чекао тренутак да ствари сазрију, превру и да се наврши потребна мјера. Ријеч је о ономе за шта Данте, у прекрасној игри ријечи каже: „Љубав, кад љубљен љубит се не двоји“. О таквој међузависности и спиритуалној вези између Бранка Радичевића и Ненада Грујичића ријеч је овдје.

Ненад Грујичић има изузетну позицију, снажну институционалну потпору са које наступа и то даје посебан дигнитет његовом прегнућу и његовом пројекту. На страници која претходи насловној, уосталом, у дну стоји напомена да антологија излази: „Поводом 165.годишњице изласка прве књиге песама Бранка Радичевића у Бечу“. Знам да сам овдје отишао даље од простог проматрања објекта – ове књиге – али кратак поглед у прве двије стране још увијек није, држим, улазак у дијалог са њоме. Јесам је голицнуо, али је нисам натјерао да проговори. Грујичићева антологија, наглашавам, и даље остаје на позицији „највише зна, а најмање говори“. Да, тачно јесте да Пол Елијар мисли како је „најбољи избор

пјесама онај који се прави за самог себе“ и нема сумње да је и ова антологија израз ставова и назора њеног аутора, али она никако није само то. Одужујући дуг Бранку Радичевићу као родоначелнику стражиловске пјесничке традиције она неминовно аутора ставља у позицију служења вишој и широј идеји, те га тиме, надаље, да се тако изразимо, приморава на објективност и излагање из својега личног пјесничког круга.

Овај конструкт служење *вишој и широј идеји* ми, истом, поглед прикива за врх корице у којем стоји име аутора. Жижно мјесто. Са једне стране његово име обавезује на изистинску одговорност јер је са свога бритког и прецизног полемичарског језика задобило ауру бескомпромисног критичара бројних антологија и антологичара српске поезије. Али, јасно је: то није „инат-работа“ и овдје немамо посла са књижевним „нацак-делијом“, овдје имамо посла са аутором који брани достојанство матерњег језика и матерње поезије и са тим не чини никакве компромисе или уступке. Дало би се – можда (!) – очекивати да ће Грујичић „играти“ на сигурно, да ће калкулисати како га неко од бивших опонената не би ухватио у раскораку, али уз име овог аутора, некако, не иде приземна лукавштина. Он чини посве опозитну ствар: чини смјеле искорак (у избору аутора, њиховом броју, противећи се увријеженим судовима и устаљеним класификацијским „претинцима“), ризикује и даје повода неистомишљеницима да иступе: изазива их и зазива „на биљег“. На другој страни – он остаје досљедан оној пракси коју спроводи током свих ових година колико организује „Бранково коло“ и додјељује његове награде; он српски пјеснички простор не доживљава као србијански, у његовом видокругу остају аутори и са „ове стране Дрине“, и одавно мемлом запухнути катакомбни пјесници у Црној Гори и, напосок, српски пјесници у дијаспори; он равноправно третира оба нарјечја српског језика; он српски пјеснички простор види са метагеографске – са језичке тачке осматрања.

Довољно је погледати садржај и списак имена уврштених пјесника и догледати које су границе тог простора за Ненада Грујичића. (Поглед у садржај још увијек није, држим, улазак у дијалог са овом књигом; она и даље спокојно ћути. Нека тако и остане!) Ово нас доводи до следећег запажања које се тиче самога наслова књиге. Грујичић није својој антологији прискрбио неки звучан, ефектан или поетичан наслов („Кад будемо трава“ – Владимир Јагличић, „Бивши анђели“ – Драган Лакићевић, Жежено злато мога језика“ – Горан Бабић итд.). Он се определио за прост наслов „Антологија српске поезије“. Та једноставност и те како има смисла. Тим насловом Грујичић открива своје амбиције и супротставља своју антологију и свој концепт претходним антологијама српског пјесништва. Да се нашалим и буде уједно сликовит – то личи на онај клише из ТВ квизова:

-Особа А, представите се.
-Ја сам *Антологија српске поезије*!
-Особа Б, представите се!
-Ја сам *Антологија српске поезије*!
-Особа Ц, представите се.
-Не! Ја сам *Антологија српске поезије*!

То даље води оваквој асоцијацији: антологија је већ на први поглед габаритна и моћна као прекоокеански брод. Полазећи од Бранка и стражиловског поја, Грујичић се ослободио уза строгих, бескомпромисних и ригидних (почесто и потпуно ирационалних и неутемељених) критеријума и његова је антологија тиме пропјевала, постала инфлуентна, отворена и растресита – прозрачена. Он није ишао ка ирационалном редуковању. И то је разумљиво. Ако само гвирнемо испод прве корице, на насловној страни испод *Антологија српске поезије* унутар заграде стоји 1847 – 2000. Књига и даље ћути. То околчавање имовног грунта у потпуности оправдава обим антологије и велики број уврштених аутора. Она се, наиме, распростире на каквих сто педесет година српског појања. То је голем распон кроз који је продефиловао огроман ешалон сјајних, мање или више примијећених и слављених, али значајних и присутних, свакако, пјесника.

Књига неће проговорити ни ако је овлаш отворимо отпозади и погледамо њен садржај. Сам садржај говори толико тога. Грујичић је бацио свјетло и на оне ауторе који нису никад били интересантни ни за једног антологичара, он је равноправно третирао пјеснике са свих српских простора, он је у обзир узео и оне гласове који се не сматрају строго књижевним (Ђорђе Балашевић, Бора Ђорђевић, Арсен Дедић, Момчило Бајагић, Милан Младеновић, Бранимир Штулић и други), он је – као нико прије њега – значајан простор посветио женском поју у том двогласку, но не на помодан и испразан начин вулгарно американизовано назван „чик-лит“, а наши га превели као женско писмо, већ стављајући пјесникиње и пјеснике у исту, равноправну раван.

Када и летимично погледате попис и редосљед имена пјесника уврштених у ову антологију, а упућени сте у проблематику, врло брзо вам постаје јасно да је Грујичић низао ауторе по једноставном хронолошком принципу, полазећи од године рођења (по старини, како се у народу каже). Дакле, била би то проста линеарна пројекција да аутор није учинио два изузетка и то, ни мало случајно, на њеном почетку и њеном крају. Он, наиме, најприје врши инверзију размјењујући мјеста Бранку Радичевићу и Његошу који је више но десет година старији од Бранка. Потом на крају, нижући све млађе и млађе ауторе, долази до Бањолучанке Тање Ступар Трифуновић, млађахне Тање Ступар Трифуновић, чини један „јакобински заокрет“ и враћа се пет година унатраг, завршавајући антологију пет година старијим Дејаном Алексићем. Грујичић је јасно образложио случај Бранка Радичевића и ту нема никаквих нејасноћа, дочим случај Дејана

Алексића није уопште расвијетлио. (И ја чујем шкрипање, као и ви! Свјестан сам да сам овом тврдњом прекорачио оквире дозвољеног и чиним корак уназад.) Вјерујем да Грујичић има неки свој разлог који се не подудара са овим мојим размишљањем, али ја ту ствар видим овако: проста, права линија асоцира на једноличје и монотонију, на раван успављујући тон, а то не личи нити на Грујичића, нити на вијек и по српског пјевања које овај аутор третира. Ја видим замишљену осу у односу на коју из горње тачке, из зоне позитивних вриједности (година 1824), полази кривуља и пада у минус зону, у годину 1813, одакле се зупчасто или степенасто успиње навише до 1977. године, да би изненада пала за пет подиока ниже, у 1972. годину.

Ја, дакле, видим кривуљу, ја видим фрагмент неког континуитета, ја видим исјечак – тонску амплитуду. Узмите сада тај исјечак и са прецизношћу га уклопите са оном кривуљом која представља осамстогодишњи континуитет српског умјетничког појања које се зачиње са Светим Савом Српским и „Службом Светом Симеону“, потом ту колажирану цјелину уклопите на вишевијековну српску усмену пјесничку традицију и добићете разиграни, динамични кардиограм – черторезну, графичку пројекцију откуцаја била тог великог, снажног, живог организма који се именом и презименом зове Српско Пјесништво. Надам се да сам овом сликовитошћу јасно предочио каква је позиција и значај Грујичићеве антологије у овом тренутку и у оквирима српског пјесништва, уопште.

(Слово на промоцији у Банском двору у Бањој Луци 20. новембра 2012)

Ђорђе НЕШИЋ

ИЗ ВУКОВАРСКОГ ПЕПЕЛА

(Бранко Бубало: „*Душа у пепелу*“, Свет књиге, Београд, 2012)

1.

...свуда су људи у зноју лица свог тражили смрт,
своју и туђу, и у исто време бежали и бранили се од
ње свим средствима и свим својим снагама. Та
чудна људска игра која се зове рат хватала је све
више маха, ширила се и подвргавала својој власти
живе створове и мрвте ствари.
(Иво Андрић, „*На Дрини ћуприја*“)

Роман се састоји из два дијела – *Остати овде* и *Душа у пепелу*. Први дио романа *Остати овде* објављен је као самостално дјело 1995. године. Прерађена верзија инкорпорирана је у нови роман. Из првог, субјективног, лица наратор романа се пребацио у треће лице. Тиме је потврђено старо „толстојевско“ правило да су за књижевни опис историјских збивања, па и оних ратних, посматрачи важнији од непосредних учесника¹, односно спознаја аутора да му наратија из трећег лица даје илузију објективности, а роману додатну дозу увјерљивости. У односу на прву верзију текста *Остати овде* извршене су мање измјене – додане или изостављене поједине реченице, изостављени називи и дијеломично прекомпонована поглавља романа.

Чим смо лоцирали радњу и одредили вријеме, јасно је да се роман тематски бави ратом деведесетих на подручју Вуковара и послеријатним приликама – опет толстојевски речено ратом и миром. Ратне деведесете биле су и дуго ће бити књижевна, филмска, ликовна, телевизијска, научна тема... Каже се да у рату прво страда истина, поготово данас кад је манипулативна моћ медија безгранична. Свједоци смо да истина о рату страдава и после рата. Дневнополитичке

¹Михајло Пантић, *Нова ратна проза*, Време бр. 462, београд, 1999.

потребе увијек се стављају испред истине, манипулише се младим генерацијама, а тиме и будућношћу, тј. стварају се претпоставке за понављање истог. Субјективних приступа не либе се ни научници те смо затрпани квазинаучним тумачењима скоре прошлости. Стога није чудо што је још својевремено Енгелс рекао да је више научио о француском буржоаском друштву из Балзакових романа, него из свих научних књижурина. Чини се да ће млади нараштаји више сазнати о вуковарском рату из овог романа, него из свих фризираних документарних филмова, мемоарских записа и квазинаучних разматрања.

2.

Ако неко ко уме да пише прође рат и успе да га преживи, он мора да је лош, мизеран писац ако о томе не напише бар један пристојан роман.
(Јозеф Шкворецки)

Рат је најстрашнији облик људске дјелатности, а ми смо свикли да све мјеримо ратовима. Скоро све наше временске одреднице почињу *с прије рата, током рата, после рата, између два рата...* Не мјеримо тиме само вријеме, него и књижевност – *предратна, послјератна, међуратна*². Још док траје, а поготово кад прође, рат постаје крупна, никад потрошена књижевна тема. Шта је то у рату што фасцинира и писца и читаоца? То је отварање Пандорине кутије, пориви зла притајени у вријеме мира. Онда оно с ратом покуља, као природна катастрофа, рушећи све пред собом, мијењајући социјалну, психолошку, чак и етничку структуру друштва.³ Стварност постаје фантастичнија од фикције. Величина догађаја надилази појединачно људско искуство па се појединцу чини да је то искуство важно и за друге, да га треба пренијети другима. Стога слиједи поплава дневника, мемоара, чланака, докумената, стихова, прича, романа⁴... Али, без обзира што је рат крупна књижевна тема, и за њу важи опште правило: у литератури није важно *шта* него *како*.

Међу писцима ратне тематике два су основна типа: они који су учествовали у рату и они који нису непосредни учесници, или су чак временски и просторно далеко одмакнути од збивања о којем пишу. Ова подјела није вредносно релевантна јер је, ипак, пресудан таленат. Толстој није био ни рођен кад су Руси поразили Наполеона, а написао је Рат и мир, једну од највећих књига свјетске литратуре. С друге стране, Хемингвеј је учесник четири рата, па и шпанског грађанског рата и аутор романа с том темом (*За ким звина звоне*).

²Исто

³Јан Долежал, *Седамдест седмодневни рат у српском роману*, Сарајевске свеске, бр. 5

⁴Михајло Пантић, *Нова ратна проза*, Време бр. 462, београд, 1999

*Прави документ, пресађен у уметнички текст, постаје
уметнички знак документарности и имитација првобитног
документа.
(Јуриј Лотман)*

Роман Бранка Бубала *Душа у пепелу* избјегао је замке *лажне документарности*⁵ и представио нам умјетнички транспоновану визију вуковарских ратних и поратних година, засновану на властитом искуству. Књижевно дјело не треба и не мора да посједује историјску истину, али мора да буде књижевно истинито и естетски релевантно. Бубала је, на широком ратном фону, закупило неколико тема: односи Срба и Хрвата, пријатељство и непријатељство, љубав и мржња, истина и лаж, чојство и јунаштво, *рат и мир, злочин и казна*... Дакле, опште теме инкорпориране у Вуковар деведесетих година. У роман нас уводи врло добро дочарана предратна психоза у Вуковару, описом карактеристичних детаља с улице и дијалога који Давид води с родитељима и пријатељем, Хрватом, Томиславом Нађијем. Кроз дијалог с пријатељем разматрају се и односи Срба и Хрвата и политичка ситуација, што је припрема за будуће поступке ликова – један ће изаћи, а други остати у граду. У граду остаје и Давидова дјевојка Милиа, дијете из мјешовитог брака. Аутор је одлично представио дезоријентацију људи у смутним временима кад животи и судбине појединаца и породица овисе о једном потезу одиграном или неодиграном у правом или погрешном моменту.

Београд деведесетих отјеловљен је кроз два лика – добростојећу беневољентну Давидову тетку Софију и професора историје Атанасија Давидовића, који ће и дневнополитичка и круцијална питања посматрати кроз историјску и филозофску визуру.

Вуковарски рат представљен је кроз збивања у боровској породици Стојадиновић којој се Давид прикључује. Одлука аутора да у збивања укључи породицу важна је јер обогаћује дијапазон утицаја рата на односе оца и синова, мајке и синова, браће, пријатеља, комшија... Сliku рата употпуњује низ сцена из ровова, борби; мртви и рањени, дани испуњени зебњом и надом. Ток наратива је испресијецан је Давидовим мислима и осјећањима:

Има ли простора на ратишту за људскост, за самилост? Има ли оправдања за страх? Има ли правде? У овој крви праштају ли они нама, ил'напросто - кољу? И откуд толики јаз да се створи између нас? Куд нас то воде наши богови? Имају ли и они савести, или су сви подлегли колективном брисању кривице? Чиме ћемо се сутра поносити, хоћемо ли моћи да се смешимо деци нашој, хоћемо

⁵Јан Долежал, *Седамдест седмодневни рат у српском роману*, Сарајевске свеске, бр. 5

*ли имати децу, хоћемо ли смести да их имамо? А ја? Хоћу ли претећи?
И чему? Хоћу ли имати душу кад ово престане? Хоће ли, Боже, ово
икад престати?*⁶

Безумном разарању града и цивилним жртвама бомбардовања, у подјели кривице на обје зараћене стране, стоје насупрот хрватски злочини у опкољеном граду, стријељање комшија и људи из заједничких склоништа. Послије слика свеопште апокалипсе, нада у боље дане опредјељује Давида да с трудном супругом започне породични живот и пустом и разрушеном граду.

Тај живот тема је другог дијела романа. Романескно су јако важна три писма пријатеља Нађија која Давид накнадно налази у свом поштанском сандучету. Она освјетљавају обојицу пријатеља и град изнутра, али и сву бесмисао и лудило рата.

Даљњи ток романа прича о неизвјесности након хрватских војних акција. Ту је наратор кроз дијалог људи из Давидове чете представио глас народа, обезглављеног и нејасне перспективе који налазе разлоге и за и против сваког свог размишљања и судбоносних одлука које морају донијети. Кроз Давидову новинарску праксу шири се простор збивања романа на шире подручје, укључују се непосредни актери високе и локалне политике, представници УН и новинари хрватских медија. Ово доприноси убрзању динамике романа, уводећи га у финиш у којем се главни јунак, чије име се јавља на хрватским тајним списковима, спрема на породично исељење у Канаду, уз дискретну помоћ представника УН.

4.

*Књижевну поруку, за разлику од мемоара, прималац
не може непосредно повезати с повијесним ситуацијама.
(Гајо Пелеш)*

Посебно интригантна за читаоце је појава познатих савремених особа – политичара, новинара, књижевника... Неки од њих у роману се јављају под својим правим именима, а неким је аутор мало затамнио идентитет, али их није тешко идентификовати. Ту су, дакле, Војислав Станимировић и Милош Војновић, лидери Срба источне Славоније, Барање и западног Срема, Жак Пол Клајн, прелазни управник снага УН, Фрањо Туђман, књижевник Ђорђе Оцић и многи други.

Сви догађаји, засновани на стварним збивањима, постали су дио романескне радње. Сви ликови „преузети“ из стварног живота постали су књижевни ликови, који живе свој живот независно од реалних предложака. Имагинацијом аутора поново је оживљено вријеме протекло прије двадесетак година. Добили смо умјетнички

⁶Бранко Бубало, *Душа у пепелу*, стр. 133, Свет књиге, београд, 2012.

релевантно штиво, иманетно прозним законима, које је проникнуло у своју тему до сржи. Исписан поштено, вођен романескним стазама и богазима, овај роман се не улагује никоме, нити се труди да ишта уљепша. Добили смо један дубоко антиратни роман који показује сву накарадност, субверзивност и погубност рата, његово насиље над поједницем, породицом, градом, народима, над цивилизацијом уопште.

траг ишчитавања - Ђорђе НЕШИЋе

Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло

КОЛИКО ЗЛАТА ВИ ИМАТЕ

(Чедомир Љубичић: „Боја старог злата”, Мали Немо, Панчево 2012)

Награђен “Малим Немом”, роман Чедомира Љубичића има по правилу две публике: прва, која овог врсног писца, песника и књижевног критичара зна скоро две деценије и друга која сажима само награђена дела и у том кругу се креће. Како било, јасно је да оба пола магнета знају да је Љубичићев допринос српској књижевности значајан утолико колико стрпљиво, вредно и предано говори и пише о ствараоцима млађе и средње генерације. Са друге стране, Љубичићев поетско-романескни дискурс одавно анимира многе пажње.

За разлику од оних који роман нису читали па отуда и лака констатација да је реч о љубави остарелог професора и естете са далеко млађом песникињом, морамо и овде да нагласимо да је реч о “вишеструком” роману у коме се радње преплићу, ликови подмлађују, приче причају из нових почетака, имају различите крајеве, и остављена је дуга линија по којој читалац хода и исписује сопствене утиске. Читалац је активан субјект, учествује у радњи, разговара са ликовима, креира сопствени доживљај и тиме роман добија на квалитету. Нема код Чедомира Љубичића игре у рукавицама, хладног квазиелитизма и недоступних места, недокучивих појмовних одређења и уопште читаве палете митологије новог времена са којом ни Стеријин Ружичић не би могао да се споразуме.

Практично, од прве стране Љубичић нас хвата за руку и уводи у свет неочекиваног, горопадног, разбарушеног, пунокрвног тока: “Гледао је та лица свуда унаоколо, у пролазу, на телевизији, ишчитавао им интервјуе у новинама. Грозио се. Толика количица успешних, харизматичних, креативних и оних који померају границе није се уклапала у реалност земље, гетоизирани, разорени пљачком, сиромаштвом...”. У политички некоректним условима живота, брижни свет наше савести није могао да очекује политички коректан роман. И то је заправо подела на две Србије: оне која се копча помоћу УСБ-а или “флеша” па на то и личи јер иза себе не оставља ништа, и друга Србија која, гле чуда, не осећа разумевање за нову елиту. И

даље, ка суштини, имамо један Маркетинг за доручак, ручак и вечеру. То већ бурлескно дељење сагласно вековима и годинама у којима се живело почело је ваљда још од смрти цара Душана. Ако историју делом посматрамо на основу истраживања Терија Џонса који је рекао: "Рим нам није оставио аквадукт, украо га је од неких народа. Све што је човечанству остало од њих је – маркетинг". А у том случају, свакако.

Врлине којима тежи свет жељан слободе, мира и нормалног живота попут огледа о васколиком човечанству и микрокосмосу садржане су и у овим описима из романа "Боја старог злата":

Детињство је сарадња чуда и вероватноће.

Апотеоза сунца измицала је пред апотеозом неба.

Теорије да се не може главом кроз зид, заправо штите зид а не главу.

Не кажем да није било на овом Сењаку, и у овом Београду луђих глава од моје. Али, или су имали мање среће или више предрасуда.

Убрзо или ми се брзим учинило појављује се једна Револуција у лику Уне, која је, по свему судећи добила име по хероини Моме Капора, у то време негде. Својих педесет песама жели да угнезди у свод српске поезије. Љубичић је, намерно, у причу уводи филмски. Уна се тушира, а затим још увек мокрих леђа седа за рачунар. Има рукопис којим жели да промени све. Али, нема издавача. У њеном лику имамо Револуцију која не тече. Стоји и нема куда да крене. Револуцију у месту, у најбољим годинама. Насупрот њој је главни уредник издавачке куће. Уна има своју веру, он своје разлоге. Бриљантни дијалози иначе у целом роману увериће нас у мајсторство Чедомира Љубичића. Уживање у дијалозима и разговорима, коментарима и опортуним изговорима када сагласја нема, подсетиће нас на сцене из Торнаторијевих филмова у којима јунаци желе да загрле цео свет.

Разбокореност романа додирује пределе романа-реке. Овог пута, роман-река има неколико притока. Притоке већ какве јесу: од ужарених планинских потока до лених равничарских река. Љубичић нас у неким деловима ове слојевите приче води до самог краја, до решења, а негде ћемо уз садејство библиографије морати сами да тражимо одговоре. Главни јунаци носе свеукупност приче и тешке улоге које им је Љубичић доделио не правдају демагогијом већ суштином. За разлику од Уне, представника нове генерације („ко нема прилике ваља сам да је начини”), Нестор и Тадија расли у бројним системима и опредељењима ипак нису стасали у дијагностичаре по занимању, већ нас враћају у време разговора, дијалога. Њихова међусобна левичарска скепса и десничарско приговарање допуњују се причама о Сењаку (а, као да говоре о Београду, Југославији, Европи), сећањима на Исидору Секулић и Бранислава Нушића али и голмана Драгана Пантелића који је на Сењаку заиграо фудбал; Сењаку, насељеном више од седам хиљада година. У том временском бескрају налази се Тадијина докторска дисертација коју уме да прекине и звук тишине испред врата на која се улази или излази из историје. На овој позицији сетићемо се Евалда Васиљевича Илјенкова који је посматрајући процесе новог света рекао: „Басна лаже, али на нешто циља”.

Љубичић у „Боја старог злата” упозорава да су се многе идеје упропастиле не нерадом елита, већ зарђалим „шрафовима система” о чему нас и филозофија учи да су бројни скептици по много чему разочарани догматици и да су скептицизам и догматизам заправо два лица медаље. „Видети својим очима оно што се пред њима налази” како је рекао Гете некада је најтежа ствар на свету.

Брак између Тадије и младе Уне, њена поодмакла трудноћа, Тадијин сутрашњи докторат крећу ка свом ушћу. Брак без интереса али у интересу обоје садржава се у мисли у којој „опасност путује брже него што задовољство може да се наспава”. И зато препричати роман Чедомира Љубичића „Боја старог злата” тежак је задатак обзиром да осовину приче не чине политика, идејна скретања, маркетинг, самозвана елита, Сењак, Београд у Сењаку. Осовина романа је злато. Савршена вредност злата. Бескрајност злата попут бескрајности свемира. Најпродаванији и најпревођенији писац човечанства Сидни Шелдон понајбоље је описао жеђ за дијамантима у роману „Мајстор игре”, када у парламенту Трансвала Оом Пол Кругер каже: „Африка за беле”. Мислећи притом на Јужну Африку која је следствено расту вредности дијаманата утемељивала до бесмисла свој концепт апартејда. Слично је и са златом. Злато бивше владарске породице у нашој земљи, које је похрањено у Швајцарској мета лажних и правих трагова, читача мисли, истраживача тајни. Сва касније открића Шпанаца у Латинској Америци била су народски речено: пљачка злата. И тако редом, широм историје. Љубичић нас у сутон романа „Боја старог злата” позива да размислимо о злату:

Зато што ће централне банке држава у развоју повећавати удео злата у својим резервама бар на 10%.

Зато што аналитичари предвиђају да ће курс злата у будућем средњорочном периоду износити од три хиљаде долара до чак педесет хиљада долара за једну унцу.

Зато што јавни дуг САД износи више од девет хиљада милијарди долара и већи је 4,5 пута од укупно ископаног злата до сад.

Зато што Кина сваки месец повећава девизне резерве за количину која се у осам месеци ископа у целом свету.

Зато што свако може да инвестира у злато.

Зато што на злато не плаћате порез.

Колико злата ви имате?

Роман Чедомира Љубичић уноси значајне промене у нашу књижевност и зато ће „Боја старог злата” анимирати широку читалачку публику јер након много времена најзад имамо роман у коме су грађевине љубави, града, идеологије, политике, злата, дијалога, интуиције, историје, филозофије и социологије са пропламсјајем поетике роман који тече, мајсторство настало у старој златарској радњи.

Момчило ГОЛИЈАНИН

ИСКОРАК У ИРАЦИОНАЛНО

(Ранко Павловић, *Небесници*, „Нова реч“, Пожаревац, 2012)

Најновија књига приповиједака истакнутог српског поете, приповједача, романсијера и есејисте Ранка Павловића, са симболичним насловљењем „Небесници“, нуди нам десет наслова који дубоко понире у сфере психолошког, па не ријетко и надреалног. Аутор ће се често служити темама које код многих писаца не би обећавале вреднија остварења. Павловић, међутим, те оскудне тематске костуре обогаћује прекрасним дескрипцијама, снажном мисаоношћу, удахњује душу, понирећи често у ирационални свијет својих јунака. Прича је понекад без радње, или је дата у кратким информацијама.

Михаила Добривојевића (из приповијетке „Корице“) библиофилство је опредјелило за књиговезачки занат, за корицење старих вриједних (махом манастирских) књига. Животни замор и године одвеле су га у викендицу у коју ће пренијети доста својих књига. Вријеме је да почне и са читањем тих књига. „Руком пруженом преко десног рамена, иза потиљка, на полици од храстовог дрвета, премазаној безбојним лаком, напица књигу коју је ту оставио љетос.“ Покушава да чита, да пронађе наслов. Суочен је, нажалост, са празним страницама књиге. Нису то, у ствари, празнине; ту су исписани њему неразумљиви знакови. Оставља књигу на полицу, па је поново узима. И тако: узми-остави, узми-остави. Свако ново пружање руке „иза потиљка“ ствара му нове нејасноће: појављују се двије, потпуно исте књиге, па три, па гомила књига.

Аутор је персонифицирао ту књигу (као да све књиге нијесу живе?!), она разговара са субјектом, а преко њега и с нама.

Да ли је та тајанствена књига, која се не да прочитати, у ствари, живот Михаила Добривојевића, живот било кога од нас, који покушавамо, увијек по правилу безуспјешно, да ишчитамо књигу

сопственог живота. Нагомилавају нам се животна питања као што се нагомилавају књиге на Михаиловој полици. А морали бисмо понешто одгонетнути. *Нема одлагања.*

Тај проход кроз живот, кроз књигу(е), чија слова нијесмо успјели прочитати, покушај је свођења рачуна прије него што осјетимо бол који долази од оног Михаиловог *шљиволиког младежа* за плећком, који нас опомиње на крај.

Бројне „дигресије“, којима аутор попуњава Михаилов живот: снововско понашање „важног човјека“ према књигама, његово попуњавање библиотеке насловима и књигама пријемчивим за око, његово раније сервилно понашање према надређеним („...у клозету Среског комитета, кад су се незакључана врата нагло отворила и кад је изнад себе угледао огромну фигуру републичког партијског функционера, зграбио (је) панталоне и гаће, повукао их до кољена и гологуз истрчао на ходник, препуштајући чуваца надређеном ‘нека друг само изволи... а он ће касније, није га баш толико притисло’“), дјечије понављалице, типа *иде једна камила*, употреба књига за завијање шкије... - само су зачин у суровостима живота Павловићевог јунака.

И као да се те животне недаће стално нуде да се о њима говори. Понекад и наслов приповијетке, какав је случај са „Црном рупом“, то наговјештава. Црв који нагриза унутарње човјеково биће, производи страх, бјежање од ствараности. Та сумња, која се затићила у часу када је примијетио на челу црну тачку, не напушта га ни за тренутак. „Таман закорачи у мемљиво предворје сна, а она злокобница засврдла кроз чело, пружи леден пипак до мождане покожнице, уплете врх у први, други, трећи, затим у све неуроне редом (...), па се брзо грана кроз мождану кору, а онда нагло, ојачана и осилена, зграби прву мисао која се ту зачне, и с њом одмах у космичка пространства, у неистражене предјеле подсвијести, у нешто што би се лако могло претворити у лудило“. Изузетни описи, са језивим сликама. Та црна рупа на челу, од које бјежи погледом, претвара се у брадавицу, велику као купина, као јаје, да би мало касније доживјела метаморфозу и поново се претворила у рупу, али сада огромну, кроз коју дува. И овдје је аутор метафоричан, и овдје наслућујемо опасности, слутње, мирис смрти.

Чудне су назнаке и недоречености у Павловићевој прози. Често су у наговјештајима, наслућивањима, као што је оно наслућивање у „Празнини“. Да ли је сусрет Ивана Чабрила са Надијом стваран? Дјелује помало халуцинатан, као што се те халуцинације јављају на доста мјеста у овој збирци (умножавање књига на полици у „Корицама“, метаморфозе у „Црној рупи“, појава Римљанина и његово вођење љубави с Емилијом у „Римљанину“, разблудне слике крчмарице у „Професору и Кнезу“, водени паук који личи на сјеменку од лубенице и одједном се претвара у величину неочерупаног црног

ћурана...).

Павловић често држи читаоца у неизвјесности, често пролонгира саопштење које очекујемо. Такав је случај с краћом приповијетком „Изазов“, гдје до краја не знамо одлуку коју је непокретни Обрад чврсто донио, а од какве га намене Ана жели одвратити. Писац је оставио одшкринута врата читаоцу да он одгонетне одлуку, јер је ни на крају није саопштио. Читалац живи само са претпоставком – Обрад намјерава да пође на операцију, или слутимо да намјерава да се суноврати у празнину у коју је Ана стално загледила. „Мјесецима, годинама, вијековима, чини ми се, спремам се да закорачим према прозору, да се суочим с том празнином“, јер „постала је за мене велики изазов“.

Приповијетка „Небесници“ трагичним крајем као да нас подсјећа на епску пјесму „Смрт војводе Пријезде“. Јасно, тематска грађа је друкчија, разлози за такав крај леже највјероватније у бременитости времена, у проблемима с којима се носи савремени пословни човјек, у неуједначености погледа на летове душе (његово виђење) и птица (њено виђење). Њени погледи на живот су приземљенији, реалнији, с мање фанатизма и мистике. Пад у понор с литице није подражавање птичијег лета; то је лет у бездан незнања. „Професор и Кнез“ приказује сусрет у крчми на путу, у коју их је натјерало невријеме, двојице људи: професора, етномузиколога који трага за ријетким мелодијама, и проблематичног човјека, кога бије глас градског олоша, али који у себи носи изузетну правдољубивост и племенитост. Показао је то аутор посебно у сценама када Кнез, како је себе називао овај пуштахија, брижљиво лијечи професора од температуре. Можда ова приповијетка најживотније доказује да сваки човјек, ма колико био неваљао, има у себи зрнце племенитости. Ова авантура старог професора је срећно завршена управо добротој овог проблематичног човјека.

Срећно ће се завршити и једнодневни излет три брачна пара после „уједа“ воденог паука једног од излетника и његовог завршетка у болници (прип. „Водени паук“).

Ранко Павловић, и у овој збирци, као и у ранијим, показује приповједачко умијеће, способност да привидним „дедуктивним елементима“ обогати казивање, да често од прозаичне тематике створи истинско умјетничко дјело, да у њима направи спој наративног и лирске дескрипције. Ово прво се огледа у ауторској дугој реченици у којој слаже лирске описе, а и једне и друге проткива контеплатацијама. Повремено излети у ирационално само дјелују као разбијајући фактор евентуалне монотоније у коју прозна дјела знају често западати, излети који показују човјека као земно биће, оптерећено ванземним мислима о појавама до којих не може докучити.

Анђелко АНУШИЋ

ПОГЛЕД НА РЕКУ И СТАРЦА ХЕРАКЛИТА

(Срба Игњатовић: „Слободан пад”, Српска књижевна задруга,
Београд, 2012)

Да ли и песник никад не загази (двапут) у исту реку? Или то, можда понекад, многим, јесте случај, ако се присетимо да ништа ново нема под немим, успламтелим Сунцем, осим нових мука и мучилишних справа које је изумио *homo sapiens*. А не треба сметнути с ума ни оно одвећ познато да данас у свету нема (посве) оригиналног песника и писца, да је залудно и бесмислено (да ли баш?!) трагати за таквим апсолутом, што не значи да Оригинала нема, да га није било. (Као што нема, кажу они којима се мора веровати, ни /нове/ грађе која већ није обделавана у Уметниковој радионици). Има *Оригинала*, али они су у Прочељу Почетка, у поседу самог (оваплоћеног) Логоса, недокретни и недостижни. Невидљиви своме одразу! Изван сваког огледала и видела! Непоновљиви и неодступни, како и приличи природи Оригинала. То је и логично и прихватљиво, јер Књиге се хране Књигама, оне као воде, круже једна у другој, и уливају се увек у исту *Океан-Књигу*. Сходно нашем прослову о *Оригину*, рекло би се да су све друго и преостало (изван њега) само – копије. Успешне, или мање успешне. Или, ипак, и на срећу, није баш сасвим, и увек, тако?!

Свако истинско певање јесте, на сасвим извештан начин, „поглед на реку и старца Хераклита“, како у својој песми без наслова (*Као у капи воде*), а у књизи *Слободан пад*, пева Срба Игњатовић. То је (*мистерија тог погледа*), у основи, и најтеже поетичко (и философско) питање свакога онога ко се на уметнички начин бави речима и „шурује“ са онтологијом, а које мора сам да реши. Шта хоћу тиме да кажем? Можда то да је сваки прави песник увек усред оне реке, где лови њене нове капи. Капи које још нису отекле у неповрат! Залудног ли и тешког посла, рећи ће они који би у Нову Нојеву барку ставили све што се понети може – осим Књиге! Није зато случајно наш песник у овој књизи изабраних песама (период од 1991-2011), у први

циклус (*Судбеник*) од три (*Слепи путник*, *Чим сване и друге утопије*) колико их има, у прослову своје песмарице уврстио три сушаствене песме, на основу којих пажљив читалац већ може просудити са каквом се књигом (и песиком) сусреће, и назрети његово *поетичко верују*. (Као што, такође, није случајно, што овај избор затвара песма карактеристичног наслова *Обнова*, у којој се, након *Староновог Потопа* који је однео шта је однео – призива /пра/отац Ноје, јер му је „време да окрпи своју барку“). Те три песме (*Дедовина*, *опис*, *Равницом*, *ка Солуну*, *и она већ споменута*, *без наслова*) раскриљују унеколико Игњатовићеву поетичку мапу и грађу која је подвргнута многоструком, а плодотворном варирању, рефлексивним „вртлозима“, асоцијативним набојима и коресподеницама са литературом, историјом, митом и стварношћу, из песме у песму, из књиге у књигу. Почујмо, ухом срца и душе, прву песму у целини: „*Наследно слово/прадедовско. Тројно./ Ти си му син, јединац./ Отац је тврда реч./ Мајка, зид плача и/кремен-камен./ Ми јесмо деца/оне течне Књиге./ракова нејач./ Говори дивљи унук.*“

У ову малу кутију од песме стала је, сажета и сабијена, у три-четири поетска кристала, малтене, сва историја песмовања и песника лично, као и историја православног хришћанства, па и дуга *а кратка повесница песникових истоверника*. Од (опасне) навале опоре стварности (закрабуљени светови вечног зла!) којој се тешко одупрети, као и историје која опетује неке своје мучне ритуале (заправо, *реинкарнира* њене понављаче који је на време нису добро научили, како предбацују циници, то јест они који су силовали нашу /м/учитељицу историју!), Игњатовић се успешно брани на свој стари начин. Он телеграфски трага за алузивним поетским сиглама са највећом могућом специфичном тежином, за знаковима са далекосежним асоцијативним таласима, тако да се поједине од његових песама у овоме рукопису (и не само у овоме) доживљавају као брзописни (у временској стисци, под претњом последњег даха/ слова!) дневни рапорти/изештаји са *далеког фронта*, а који се, у ствари, догађа ту пред нама, одвајкада, само ми тога често нисмо свесни. Ево парадигматичних примера за ове наводе: „*Као у капи воде/избивам у речи отежалој./ То је мој нови поглед/ на реку и старца Хераклита./ Бацам камичак/као себе бацам/с обале на обалу/кличећи пред невиношћу/разроког детета.*“ (Као у капи воде). „Историја нас окупила,/Свирајте, још једном, њен јек и мук./ Пустиња, све пусто да нестане - / од свега остаде само танак звук“. (Враним трубадурима). „Војник на допусту/пребира по хармоници. /Инвалид скакуће на углу:/ Двиз! Двиз! /Са зида мотре/ предизборне слике./ Где су ти родитељи/ проклето дерле?! /Матори девет кука броји,/кева кризира у болници“. (По Орвелу). „Устајте, макар у подне./ Устајте, децо новог века./ Шта год чекали/и ми смо знали - /јели добро и пили,/насвирали се и наиграли./Бабарога је на вратима/крв цеди кроз сламку/док чека тв-рекламе/о новом срећном поретку./Ивица у марици спава,/Снежана на леду“. (Дечија песма за старији узраст). „Ум је пун видик./Пред вратима потоп,/јер судбина се чита/ исто из оба смера./Где је почетак

те приче./где ли невидими крај?/Старац јеси,/и отац и син./Језик вековити - /заумна песма, умство детета.“ (Хомеру). „Брег, брезик и дом са вртом./Сред врта оледало: слеђени базен./По хладном сребру лабуд клизи/изгубљен без леде. Цртеж мраза.“ (Цртеж, читајући Пастернака).

Разноврстан је, обликотворно и семиолошки разуђен и разновродан мотивски и поетски свет Игњатовићевих песама. Ретушеи, скидање скраме са старог зла на губавом лицу новог; стихотворја о трошењу трошне пролазности; песме о вишевоковној похари Исмаилћана и шиптара на Косову и Метохији, као и песнички брзојави о бомбардовању Србије; песме о Орвеловим годинама и „генетски“ модификованом земану коме се не назире крај; стихови о посувраћеним/обрнутим годишњим добрима, о „зимском љетовању“, на које нас је, *(само)одрешене, (само)рашчињене* од предака, давно још упозорио ускок Десница; песме о Хакслијевом врлом новом свету који се одавно доселио у наша станишта, на наше сокаке и улице; настано наше душе и срца. Наравно, ту су и песме-посветнице песниковим драгим пријатељима, онима који су се преселили на Другу космичку обалу, као и онима који јоште чврсто држе Творчеву сламку. Такође, та разноврсност огледа се и у жанровској и стилској разновродности и обиљу, јер осим песама у невезаној, „слободној“ форми, ту је и неколико Игњатовићевих одличних прозаида (Б. Стојановић Пантовић) по којима је овај песник и мајстор минималистичке поетске форме (али и прозни писац, уредник, књижевни и ликовни критичар, културни историчар и хроничар) добро познат у нашем литерарном свету.

Као и све Игњатовићеве књиге, и ова је његова песмарица велике семиолошке активности која подједнако сеже, како у наше духовно наслеђе, мит, легенду и завет, стварност и повесницу наших дана, светску поетску баштину, тако и у културну историју и цивилизацију, са нашег прага и ону другу.

Срба Игњатовић стамено стоји, са свим својим пртљагом, старим и новим усред оне реке, с погледом оног грчког мудраца на обе обале. Са својим капима међу прстима, пре него што Ноје окрпи своју барку! Оно што се дешава изван те древне слике, изван тог закриљујућег портрета с реком и *Хераклитом* – јесте зона (неизвесног!) слободног пада који пркоси гравитацији.

Емсура ХАМЗИЋ

МЕДИТЕРАНЕО

(Борис Јовановић Кастел: „Медитеранско просвјетљење“, Самиздат, Подгорица, 2012)

Први пут сам се осјетила очараном, и без потребе, али и начина, како да анализирам и кажем разложно коју сувислу ријеч о књизи есеја „Медитеранско просвјетљење,, Бориса Јовановића Кастела, објављеној у Подгорици, 2012. године.

Јер, како откључати отворена врата!?

И најтајновитији, и загонетни стихови, реченице и ријечи имају своје кључеве и кључиће, своје катанце и браве, и ја сам углавном интуитивни налазач и откључавалац и оних најкомпликованијих, али када се нађете пред морем загонетки и тајни протканих мирисом борја и љековитог биља са приморја, и сланом влагом коже и криком галебова, и шћумом вјечности у таласу у којем неуморни зрикавци превлаче гудалом нестрпљења по безвременим одговорима, а уз све те тајновите слике стоје растворени катанци, развезане рёзе, и златни и сребрни кључићи на пладњевима дање свјетлости, онда се осјетите или збуњено, или, чак, уплашено.

Страх да вас неко смишљено навлачи на криви траг, да вам намеће закључке, и води вас намјерно уским, споредним и мрачним улицицама, гдје додирујете слане, камене зидове и клижете се низ скалине влажне од узбуђења силе која се каткад узбурка капљицама скоро невидљивим, само да би право рјешење остало изван досега, да главну страду и не видите!

На то мени личе, на старе, руком израђене чипке, на пјену морску у конце ухваћену, и погледом укроћену, есеји Борисови.

На руке пружене, с прстима који желе да дохвате и додирну нешто - тачку сусрета времена и простора, воде и копна, влаге и

ватре, усана и погледа, културā, цивилизацијā, прамен магле, гејзир што под небо шикља, истовремено нудећи и топлоту и свјежину, наду и коначну спознају о крају, смисао, али и узалудност сваког настојања. Све јаче удара, све силније куца на врата нашег слуха, све одлучније тражи да га примимо, иште, пјени, пријети, палаца језицима од воде и соли, од мрака и сунца...

То су мени, есеји Борисови!

Љепотица, *ке бела*, красавица, *бјути*, самосвјесна која презире и комплименте и кавалјере који је њима обасипају, жустра, пуна ватре и страсти, али је рађе расипа у самодовољном ударању валова о камениту обалу, него у дијељењу са недостојнима...

Удара, и удара, вал,
пјенећ се, и не чује жал,
Док Венеција тоне,
траје, и траје карневал.
Маске на лицу младих куртизана.
по мраку, у соли, по влажној трави,
остају пале, а у младој глави
Госпа од Карневала, ено се јави.

У њима се пјесник огледа, као што се и небо у мору огледа.
Сав свијет је садржан у једној капљици, али и та капљица је незамјенљиви дио свијета.

Помилуј воду испред себе, и помиловао си Океан, и сва мора овог свијета, све ријеке од ушћа ка извору, све слатководне и морске рибе и ракове, шкољке и медузе, све рибаре на води и њихову дјецу што оскудним их уловом прехрањују, и копно и шуме, колибице и пећине подводне, и траве и алге и све демоне водене, и сирене што маме одувјек, заувјек оне што слаби су на умилне гласе и версе...
У косу уплетен сунчев зрак, плетеница везана траком дуге што диже се над водом која пјени, навуци хаљу коју не виде слијепи јасновидјелци, љубав изговори језиком који разумије и Ахилеј и Пелеј, и маслине, и горе, и пијесак Санторинија, и мелодија Сорента, Венеција, и Сицилија, и Рагуза и Троја, и Кањош и Зановић, и Тађо и Лаура, и Цвијета и Госпа од Шкрпијела, и господари и рибари, нашијенци и туђинци...

Љубав изговори према свему – и пријатељу и тату, угости вином добре воље, вечером слатких ријечи, понуди рубине, смарагде и сафире, те бисер ситни и жуте дукате лажних надања, распростри их по стази којом су сви морали проћи.

По стази, којом сви, канда, морамо проћи!!!

Јана АЛЕКСИЋ

ИЗ ОБА СВЕТА

(Александар Семакин, „Поезија Сибира“, Центар за културу
Плужине, 2012)

„У мноштву прича сопство
тражи свој идентитет на љествици
једног цјелокупног живота.“

Пол Рикер

Мада у нашој свести смештена негде на рубу свакодневице, поезија, али и свеколика књижевност, и даље задржава право да буде мост ка дубинама имагинације и да својом митотворном снагом конституише живот, слојевитији и лепши, понекад стварнији од овог нашег. У њему лирски субјект, фиктивни алтер его ствараоца или реципијента, проналази своје реално духовно станиште и, можда, успева да промишља и живи праву егзистенцију. Другом својом песничком збирком Александар Семакин сведочи овај литерарни потенцијал, јер се кристалише као песник посебне песничке визије. *Поезија Сибира* преноси духовност из прве Семакинове збирке *Калемар* (2007) јер, као и ова, стреми ка чистој поезији, која са читаоцу обраћа са метафизичким предубеђењем и искуством.

Последња Семакинова књига заправо представља својеврсно песничко и духовно путовање кроз време, историју и простор. Песнички глас, путујући, перманентно призива оне мотиве унутар историје песничке објаве који се формирају око одређених тачака или феномена тог духовно-географског поља који га интересује и у којем се нашао. Религиозна димензија је последица снажног надахнућа које песник кроз сељење из једне у другу умно-душевну сферу доживљава. Збирка зато преноси еклатантно осећање вере и артикулише интимни разговор лирског субјекта са Богом, са прецима, са собом. Путем дијалога успева да конфигурише сопствени идентитет. Међутим, у том религиозном слоју стихови задиру и у прамитске и паганске пределе сећања, чинећи тако својеврсни религиозни синкретизам,

као сведочанство које је све феномене кроз своје путовање песничка душа прешла и којима се обраћала. Песник се зато саопштава као шаман, као одуховљени коресподент између света живих и света мртвих. Његова уметничка улога је да буде преносник вести и тумач порука богова, онај који разуме тајни језик природе. Јер, уметник, по позиву и задатку, и јесте онај који обитава у оба света. Тако његов лирски субјект током певања задржава и искушава посебно мистично искуство.

Збирком, ипак, доминира меланхолично осећање човека и света, јер самосвесној и зачудној перспективи уметника приказ који затиче око себе уноси немир и тугу. Отуда боравак у свету речи; отуда, можда, и одлука да се преиспитају дестинације уметничке имажинације у којима се налазе преживели трагови хуманости. Хуманост је исконско и крајње исходиште песникове имажинативне потражње и порива за стваралаштвом. Она се, уместо његове стварности, испоставља као недостижни идеал који се може наћи тек у митским и фиктивним просторима. Песник тако инклинира ка јасном и неотуђивом доживљају света и човека – трагичној слутњи недостатка хуманости, лепоте и савршенства на овом свету. Зато Семакин, као што Николај Берђајев у откривању смисла стваралаштва промишља, попут сваког искреног уметника, кроз уметност преноси искрени доживљај туге за савршенством, туге за лепотом, туге за егзистенцијалним пољем поезије.

Песма за Семакина одаје скуп свих тренутака из историје; догађа се сада; она је свесавремени, универзални тренутак, последње исходиште живота. Песник повезује стваралаштво са метафизичким доживљајем. У његовом поступку и песничкој идеји донекле провејава искуство енглеских метафизичких песника, и код нас, трансимболистичка традиција, која се формирала током деведесетих година, а чији су носиоци Саша Радојчић, Ненад Шапоња, Војислав Карановић, Саша Јеленковић, Драган Јовановић Данилов.

Структурално, књига подржава захтев за декомпозицијом поеме. Иако свака песма или мали циклус носи наслов, а поједине имају и своје потцелине – засебне песме унутар једног циклуса које су обележене бројевима – заједно преносе јединствену и целовиту песничку визију. Постоји једна стилско-фигуративна спона, строфоид, који се у свакој песми појављује као рефрен, не на истом месту и на идентичном семантичком нивоу, али са истоврсним акцентом на глас лирског субјекта и са упечатљивим наговештајем песничке самосвести. Први стих тог рефренског дистиха, својеврсног оксиморона, увек гласи „Некад чиним све“, док други стих варира од задатог тематско-мотивског контекста песме унутар које се објављује. На пример: „Да не искажем ништа“, „Да не заборавим ништа“, „Да не зауздам ништа“. Други део, заправо, као контрапункт првом који позива на свесну акцију, пледира за пасивност, за непромењено стање, одриче настојање лирског субјекта да се подухвати те промене. Заправо, као

да субјект сугестијом првог стиха показује да чини сав напор како не би дошло до очекиване реакције. Овај рефрен у себи садржи два крајња пола људског делања или хтења за онтологизацијом делатног и мисаоног бића. Они су лингвистички, лексички и семантички уграђени и формулисани поимениченом придевском заменицом „све“ и одричном заменицом „ништа“.

Песничко-метафизички идеал који је одређен симболичким простором, као што је Хипербореја за Црњанског, у случају Александра Семакина симболизован је конкретним географском локалитетом – Сибиром. Налик Исаковичима из романа Сеобе који свој *locus amoenus* (место среће) потражују у Русији, Семакин онтолошку везу са прецима и природом проналази на овом духовном простору. Ради се заправо о инверзној миграцији. Семакин се путем поезије враћа у Сибир, у своју прапостојбину – егзистенцијалну и симболичку. То потврђује и песма „Кости“: „Некад чиним све / да не заборавим ништа // Дуг пут до куће / Праотаца својих / Из прапостојбине наше // Како смо / Старином из Сибира / Селили своје кости / Све до ове песме“. Песник је тај који оживљава сећање на митске просторе среће: „Некад чиним све / да не усмртим ништа“ („Спокој“) То је аутопоетички захтев, јер ако се веза са примарним стаништем успоставља преко поезије, онда се мора испољити ванредна свест о начину формулације тог медијума. Са друге стране, лирски субјект је прави фиктивни Хиперборејац. Продубљује значење архетипа из којег се јавља стваралачка потреба за (пра)митским локалитетом недотакнутим познатим цивилизацијским тековинама. Сибир се тако испоставља као извориште и исходиште имагинације и језгро конфигурисања његовог сопства. Семакин назначује имплицитне интертекстуалне везе са Црњанским, на тематско-мотивском и на плану атмосфере песме. На том месту проналазимо и скривени дијалог са модерним српским путописцима, који су своја писма и мисли са путовања писали у жељи и вољи да у туђини пронађу ону идеалну визију због које је наша цивилизација могућа и због чега вреди егзистирати у њој. Семакин бележи свест о духовном замирању кроз историјско искуство у циклусу од пет песама под називом „Европа“. Путујући кроз европску општу и културну историју, уочава, записује и јаким песничким сликама пројектује у садашње време неколико њему важних историјских искустава који су субјект довели у савремени цивилизацијски положај. Путовање у и кроз историју за њега има есхатолошку конотацију. Неколиким стиховима назначује скори крај, јер: „Очију више нема // Некад чине све / да не виде ништа; Ушију више нема // Некад чине све / Да не чују ништа; Језика више нема // Некад чине све / Да не кажу ништа; Њуха више нема // Некад чини све / Да не њануши ништа; Прстију више нема // Некад чине све / Да не додирују ништа.“ Европа инклинира ништавилу и бесмислу, јер је својом историјом изневерила цивилизацијска и духовна очекивања субјекта. На то стање се надовезује песма „Гулаг“, као својеврсна реминисценција на принципе функционисања тоталитарних система, о којима је најубедљивије писао Александар Солжењџин.

Лирски субјект је свестан духовног нихилизма који репресивни механизми једнообразног система проносе, а чије тековине и данас живимо. Индивидуализујући весника тог историјског принципа, он јасно потцртава разлику између живота у хармонији са природом и постулата који природно-духовне појаве жели да изобличи и преведе у ништавило: „Ти ниси логораш / Ти си испосник // Шаљемо те у шуме / Да им говориш да Бога нема // Говори гласно // Некада чине све / Да не утуве ништа // Шуме су заведене / И непросвећене // Ти ниси кажњеник / Ти си апостол атеизма.“ Каткад песник имплицитно критикује духовну лењост субјекта који дозвољава духовну празнину савременог тренутка.

У таквом поретку, у којем „Наше су Одисеје / По космосу и подморју / Завршене // Царства су нам разрушена / И анатемисана // А владаоци нејаки / Владају из сенке / Из страха и очајања // И овде никога нема“, историјски и духовно неминовни су Исаковичи, именовани симболички јунаци Сеоба Милоша Црњанског, носиоци српског колективног историјског бремена. У *Поезији Сибира* они су интертекстуално постулирани као метафора вечитих странаца, свуда и свагда, као лутајуће душе које уточиште траже на размеђи светова, као метафизички медијуми, као отелотворење слабости и жеље за слободом: „Већ негде по пустињама / По глечерима и фјордовима / По царствујушчим Вијенама / Неки Исаковичи // Некада чине све / Да не понесу ништа // Да не кажу о себи ништа / Само странци да буду / Свуда // Као да пре смрти / Живота нема“. Директну алузију на Црњансковљеву егзистенцијалну тескобу у роману Сеобе, симболички формулисану у представи бескрајног плавог круга са звездом у центру, затичемо у Семакиној песми „Ноћ копни“: „Ноћ копни / над њиховим [птице] крилима / Што опонашају сеобе // У кругу / што га описују / рубови наших снова.“ Она је овде попримила ониричку димензију, која има онтолошко порекло. Субјект је у перманентној тами склон пројекцији облика, реминисценцији на ватру као праелементу живота, освешћивању телесног чувства, али које му се као и сам сан, егзистенцијална и онтолошка самосвест, провлачи у магновењу. Песма је саткана од наизменичних слика присуства и одсуства. Стиче се утисак као да субјект проговара из регистра оба света, као да паралелно борави и овде и тамо.

Тако се и на почетку циклуса „Прогонство“, који се тематско-мотивски суочава са стваралачком свешћу о избеглишту, о унутрашњој емиграцији, јавља онтолошко колебање лирског субјекта, преиспитивање које је везано за сам песнички чин: „Обале су тежак терет речи / Насукале на реку // Јутрос смо се смејали / До уганућа // Вечерас ћемо плакати / До надахнућа [...] Некад чиним све / Да не искажем ништа.“ И овде је Сибир она тачка око које се сажима лирски космос и због које се посеже за митом: „Реци ми / Мудрост је опет бити овде / Након свих наших глупости // Писати љубавну поезију / Док се свет улива у свест // Од свести бежати у сутон / Од Сутона у Сибир бежати // Некад чиним све / Да не предвидим ништа

// Реци ми / Иди па се врати / Са неким новим митом // Поспи овај космос филозофијом / Причај причај причај.“ У трећој песми циклуса субјект доживљај повратка повезује са васкрсењем Исуса Христа, поставља га на егзистенцијални пиједестал. Али, постоји онтолошко колебање које изазива дубоку кореспонденцију лутајућег субјекта са Богом: „Некад чиним све / Да не охрабрим ништа // Реци ми / Све си покварио овим повратком // Иди па се врати након трећег дана / Као други човјек // Све ти је опроштено / осим прогонства / И нова лутања су ти дозвољена.“ Бесконачни повратак у Сибир затвориће онтолошки круг, телесно ће васкрснути време и изгубљен и заборављен идентитет са почетка књиге и обезбедиће спасење залуталој души. Отуда се цео процес унутрашњег странствовања одвија у поезији као одјеку маштенског у човеку. „Први је повратак најтежи / Ако не умеш да измишљаш.“

Субјектов природни амбијент јесу зима, лед, ноћ, густа шума. Зима задржава огледала, која су му важна за препознавање сопства. Зато се он аутопоетичком сугестијом у песми „Огледала“ неће усудити да песмом отопи лед и тако сломи места у којима се његов субјект огледа и себи обезбеђује трајну реминисценцију на прапочетак, на прапостојбину. Путовање у Сибир испоставља се као еквивалентан путу у висину – то је његов услов и његов циљ, јер: „Наша се поља / сударају са небом“. Тај пут је увек неизван, али вољан и приправан путник се на том походу не зауставља. Рефренски стихови кратког циклуса „Саонице“ тај доживљај верно илуструју: „Саонице саме / иду иду“.

Централна песничка целина Семакинових сеоба, „Поезија Сибира“, окупља сва поетичка и тематко-мотивска тежишта збирке. Дихотомија лирског субјекта је достигла тачку кулминације, како на плану језика и певања, тако и на плану осећаја прошлости и (ре) креирања идентитета. Кружно путовање душе формално је назначено истим стиховима на почетку и на крају: „Овде још мало / само ће бескрај Урала / знати наше речи.“ Географска (без)граница условљава језичке баријере. Субјект се бори са немуштим покушајем да дочара пантеистички доживљај сопства. Попут лакановске хипотезе о самоотуђењу у језику, или попут Јунговог колективно несвесног, које се, између осталог, задржава и преноси кроз језик, субјект изјављује: „Ми неми на неком језику / који сам себе збори.“ Место које је слућено као Аркадија оно је што стално измиче визији субјекта. Моћно се томе приклањају стихови из рефрена: „Некад чиним све / Да не постоји ништа [...] Некад чиним све / Да не изгубим ништа [...] Некад чиним све / да не жртвујем ништа [...] Некад чиним све / Да не напишем ништа.“ Формира се експлицитна веза са „Стражиловом“ Милоша Црњанског који повезује блиске са далеким просторима: „Треба ми једна реч / Да буде стрела // Тада бих лако / Од свега начинио лук // Једна поезија / Да буде осмишљена / Раскошна ми треба / Све између Достојевског и Јесењина / Поезија Сибира.“ Песнику је неопходна духовна снага поезије која ће бити нит између онога што је субјект

био, што је сада и што жели да буде. То је поезија Сибира; то је одговор на наслов књиге, уједно то је и најелементарнији стваралачки позив – суматраистички – хуманистички.

Међутим, у лирској и духовној путањи Александра Семакина јавља се још једна дестинација – Камчатка – која се налази на крајњем истоку Русије. Ово полуострво је у свести субјекта ониричког карактера. Тај сан „никад не бива одсањан“. Пред тим сном, који је метафизичка међа, чвор, песма показује немоћ. Она не може приволети надахнути субјект да сан преведе у јаву. О томе песник експлицитно проговара: „А ти не знаш ни име / Непролазне речи // Слова што ме се боје / Кад предосете немир / Недостојна си // Међу бајкама / Нема наше приче // Међу јатима птица / Нема тог гласа / Што твори небо // Некад чиним све / Да не осване ништа // Што би преобратило / Твој сан / У моју јаву.“ Намеће се, међутим, питање коме се обраћа субјект – песми као ноумену, као независном ентитету који га походи или, пак, некој вишој инстанци, оличеној у женском субјекту. Да ли је тај женски феномен одсутна идеална драга или, пак, Богородица? (И у песми „Алтај“, као истовремено знаном географском и духовном одредишту, станици на ходочашћу по унутрашњим пределима душе, субјект се обраћа вишој инстанци. Она је означена великим словом, али није беспочетна, већ јој је порекло у кори брезе, на извору идеје о души, и дрвосече и оног који сечу четинара је немоћан да спречи.)

У овој лирској космогинији наилазимо и на „Свадбу“, песму која проговара о ритуално-симболичком осврту на прошлост и која у себи садржи место одакле потиче лирски субјект. Сећање је опосредовано свадбом, весељем које има највише елемената паганског. Догађај формалног сједињења мушког и женског принципа је место сусрета удаљене и расуте родбине, место повратка коренима и присећања на прошлост. „Поново је музика / Свеprisутна у чулима / И пути // Нисмо ли дошли / Да будемо живи [...] Некад чинимо све / Да не умртвимо ништа // Негде иза бећутних врхова / Предано нас сања / Једна тундра [...] Пuteви упали у њиве / Сежу до прошлости / И назад // А иза нас / Неколико огромних река / Отиче“.

Интимно лирско путовање, као опуномоћено духовно занављање сопства, проширује своје подручје сећања и интересовања и захвата велику историјску и цивилизацијску причу, метанаратив, истовремено и као идеал и као странпутицу – причу о еволуцији. Отуда већа целина, циклус песама „Еволуција“, који би се могао читати као својеврсни одговор, али и аналогон циклусу „Европа“. Умножени субјект урања у историјску констелацију, преиспитујући позицију коју може да заузме. Два пута се јавља иста песничка слика која наговештава песников став, али јој се мења лице, први пут ће то бити прво лице множине, док ће се други пут субјект обратити двојнику или свечовечанском ноумену: „Проћи ћемо путевима / Који удаљавајући се од таме / У још већу таму урањају.“ Метафизичка зебња је осветљена, међутим јутро је субверзивно наметнуто као атмосфера, јер правог

сванућа не може бити. Однос према еволуцији је негативан, субјект проноси песимистичку визију човека и света који стреми илузији еволуције. Тај однос је пројектован ефектним песничким сликама и симболима затворних и мрачних простора: тамнице, катакомби, гробнице, пећине, казамата. „Но ти само тамничар / Не избиваш из казамата // Некад чиниш све / Да не закључаш ништа // Али си зато себе / У те катакомбе / Узидао [...] Све лепшим тамницама / Темеље ископаваш [...] Некад чиниш све / Да не сахраниш ништа // У своју гробницу / Већу од свега / Што си сазидао.“ Уместо једног, путеви се разливају у различитим смеровима. Семакин за такво стање криви човека и његове илузије, али и вечиту спремност да се за варљиве овоземаљске дарове и благодати одрекне душе: „Утамничио си ваздух / У себе / Па не даш // Дах да ти краду / На мало / Душу на велико // Да си стварно господар / Не би имао тамницу // Био би дах / Што је у све / Удахнуо живот.“ Човек или сопство које субјект критикује оно је које својом егзистенцијом, осуђеном на утамничени живот, што због природне онтолошке ограничености, што због гносеолошке и духовне немоћи, везује праисконе са прабудућностима – оно је које има есхатолошко очекивање. Семакинов субјект је реинкарнација Платоновог осуђеника на таму пећине који се тек поиграва сенкама правог живота смештеног негде изван ње. „Беспризори се сударају / Са призорима // Некад чиниш све / Да не осликаш ништа / На зиду твоје пећине / Све оживи / Кад замахнеш бакљом // Неволјним кораком / Излазиш из сенке“. Ту визију Семакин подржава радикалним антрополошким песимизмом о узалудности сваког покушаја за светлим исходиштем, јер је човек по својој природи предодређен за ништавило, и готово сиорановским становиштем о човековом паду у време и историју. „На површине / Што под теретом неба / Малаксавају // Ту је твој огањ / Тек трептај који гасиш.“

Међу лирским целинама које се идејно преплићу и урастају у велику Семакинову бајку или мит о персоналном Едену, тематско-мотивски усамљена стоји песма „Јабука“. Краси је исповедно-молитвени тон и искрена лирско-метафизичка снага стихова. Она је интимни дијалог лирског субјекта са Богом и преноси мисао о почетку и човековом сагрешењу. Песник као човек се уживљава у огреховљену задатост егзистенције и преиспитује њен почетак, јер је онај који о тој тузи пева: „Нисам ти пронашао тугу / да је начнеш ноћас.“ Он има потребу да бар назре тајну почетка, и то ради инверзно, мењајући место са оним коме се исповеда: „Нисам ти наменио бол / да је одбацам од себе // Ни ужитак да бих Те на ланцу / својих потреба држао // Већ сам Ти као јабуку / завештао тајну сваког почетка / Да је загризеш кад ме не буде / да се у змију преобратим.“ Субјект ће бити онај који ће на крају преузети сву кривицу за човекову гносеолошку патњу и пад у егзистенцију.

Значајну иманентно поетичку раван поеме Поезија Сибира представљају аутопоетички песнички осврти. Као што смо и на почетку истакли, они су уско повезани са основном песничком

идејом која је везана за проналажење и очување духовног упоришта лирског субјекта. Песничка самосвет искрсава у песмама „Кости“, „Огледала“, „Спокој“, „Ноћ копни“, „Прогонство“, „Поезија Сибира“, а експлицитно је назначена у песмама „За чим песници жале“ и „Писмо“. Међутим, у њима субјект изражава онтолошку сумњу у речи и позив као такав, који су, можда, и недовољни да премосте раздаљине, да прекораче време, да утисну траг, као и да је узалудна свака нада и сваки покушај да се њима дозове сећање на аркадијске пределе душе или исправи затечена реалност. „Што ветар порекне / То ћемо опевати // У стиху огрубела памет / И повест препуштена скитницама.“ Зато се песник устручава да пошаље писма (А)адресанту јер задржава свест о томе да су песници поруке „Што хучећи над жаловима / Растерују галебове / И одашиљу празнину.“

Уметник, ипак, сасвим извесно верује и Семакин, свесно потискује то сазнање, јер му је додељена и пресуђена иманентна потреба да ствара или моделира, као дар и као проклетство, као изазов и као бреме, као уздицање и као пад, као победа и као пораз. Консеквентно томе, можемо закључити да у Александру Семакину имамо младу, али већ зрелу песничку личност великог талента и укроћене имагинације, који је приправан и одлучан да пронађе исконску и праву духовну и поетичку нит у лавиринту српске књижевности.

Чедо НЕДЕЉКОВИЋ

ПЕСМА И СМРТ

(Миодраг Игњатовић: „Усправна река“ (песме), Партенон, 2012)

У уводној песми ове збирке, програмској, песник каже да песма *живи смрт / ко колевка нија / живот провалија*. Најчешће помињана реч у овој вредној књизи песама, као именица или као атрибут, је *смрт*: *Тајно дође смрт у рују... Између смрти и песме снуј... Замке запели и живот и смрт... Смрт кад буде пејзаж само... Питија за морепловце спрема смртни план... Све се свило да наздрави опелом... Слепи миши шуморе опело... У живот ко у смрт слетео*. То су само неки од стихова из овога песмопева посвећеног човековој пролазности чија је крајња тачка смрт. Ово је најновија песникова збирка, а судећи по његовој богатој песничкој продукцији, биће их још, бар две до краја ове године. То што је најновија наводи ме на логичну помисао да је човек, што му време из пешчаног сата више цури, све оптерећенији феноменом смрти па је природно да то нађе одраза и у поезији. Можемо ми да се песником не слажемо у томе што он кроз песму јауче и, још више, што каже да је *песма голи врт / она живи смрт*, но, свака је песма субјективни доживљај на који понајвише права имају песници. Од њих не треба тражити логичку доследност јер песма није стручни рад него тренутни блесак песникове душе. Већ у следећој песми (друга по реду, Усправна река) он каже: *Јер песма, ко ваздух, само је сужањ слободе... клас сунца што све нас храни хлебом*. Уверен сам да је Игњатовић у поезији толико оптерећен смрћу зато што сувише воли живот чак и овакав какав је. У прилог томе цитираћу једну мисао Иве Андроа из Знакова поред пута.

„Музика пролазности, то је глас онога што је било, што јесте, и што ће опет негде и за неког бити, оног што траје у вечитом нестајању. Само људи који воле живот могу да чују и забележе тиху мелодију пролазности. Немојте је прекидати ни порицати, ни покушавати да је надвичете. Ослухните је добро! Она је само химна животу коме не знамо ни почетка ни краја, и у који нас нико није звао, који нам нико није дао, из кога морамо изаћи пре или после, иако не знамо како

ни када, зашто ни куда.” Андрић закључује да је пролазност живот сам, најјаче и велико осећање тога живота. Зато ваља ослухнути Игњатовићеве песме, разумети да он болује од пролазности, и удубити се у њих.

То настајање и нестајање, о коме говори Андрић, њихово прожимање је основна мисао и емоција која носи ову збирку и коју је песник проживео, продубио и подигао до филозофско-пословичног нивоа.

*Ја пролазим и овај свет ме заборавља.
Ја живот пишем ко орач земљу семеном.
У мом говору давно се растиње јавља.
А историја гласи садашњим временом...
Јер једино од заорава животу нема лека.
(Ја пролазим)*

Сам назив ове песме могао би да гласи и, а да опет изражава исту суштину – Страх да не будем заборављен. Песник пролази кроз историју животног кола, кроз редове животињских врста и на себи, до бола, осећа ујед свога анималног претка. Његов глас не може више ни пустиње да буди. Он је Икар који се као откинут цвет суновратио са звезданих висина. Људе понор вреба и опстанак без вида. Људски живот је давање од узимања, празнина свег знања. Полазећи од аксиома да све мења облик а да материја остаје неуништива, Игњатовић у два стиха сажима оно о чему филозофи умују у дугим расправама: *Почетак краја потиче од сјаја / Почетак почиње од неког краја*. Маштовитом читаоцу остало је да документује ову згуснуту гному. На пример, сјај може да буде рођење бебе, а почетак краја је то што се са рођењем сваког бића рађа и смрт. И други стих (*почетак почиње од неког краја*) може се лако и логично протумачити. Из тела самртника (смрт као крај) процветаће црвена ружа или ће се њиме нахранити црви. Из смрти као краја рађа се живот као почетак. Смрт и живот су опште људско стање и човеку остаје да се на то навикне. Ту мисао да је људски крај увек нечему почетак песник варира у више песама што значи да је њоме веома оптерећен па хоће да је се опет ослободи само на други начин:

*И кад наш крај почетак буде
Неком сасавим сасвим другом стању
Можда нам живот започне у орању
А крваве булке од нас заруде.
(Земљом пуна уста)*

Кад прочитамо ове стихове, у којима је јасно кристалисана мисао о сталној променљивости овога света, морамо да посумњамо у исправност реченице Семјуела Бекета који каже да су “песници осећање, а филозофи разум човечанства”, јер у Игњатовићевој поезији, пуној суморних емоција, доста је филозофског промишљања.

Пошто болује од пролазности, песник је схвата као коб коју му је сам живот наметнуо, а потпуно оставља по страни чињеницу да пролазност даје смисао свему што на земљи постоји. Пролазност се мери вредност, јер и иза те пошасте остаје понешто, а и сам песник каже *од усуда смрти једино песма жива*. Кад би пролазност (време) брисала све што је постојало ни песник не би певао ове песме да не верује да тако иза себе оставља људски траг. Умирање као неминован исход треба примити филозофски мирно, али смрт нас не поништава ако нисмо заборављени ако иза себе оставимо нешто по чему ћемо бити упамћени. У готово митској песми Мостоградитељи немају гута неимаре (*Три је неимара Несит појео / три моме баичауш одвео*), али су они *другој страни себе унајмили / камен руке да премосте време*. Дакле, и сам песник понегде говори о премошћавању времена и пролазности.

Читаву космологију и место човека у њој песник је дао у језгровито згуснутој песми *Круг*. Све је у знаку круга – и космос, и распоред звезда у њему, а човек се креће у том затвореном апсурдном простору из кога излаза нема. И тако до краја. Подсећа на јадног Ракићевог вранца који изнемогло хода “све у истом кругу, све на истој стази”.

Сваки појединац најтеже решава, или не решава, проблеме са самим собом, јер и они други које му ствара окружење он увећава, или умањује, у својој психи. Игњатовић то осећање изражава стиховима *Ми се највише бојимо сопственог мрака, односно Ја се, у ствари, самог себе плашим... Бити и не бити вечна тема...* Он се пита: *да ли из себе могућан је бег?* Да јесте, најрадије би далеко побегао (*спас свако тражи у бекству до краја*), а пошто је то немогуће јер су гоничи и гоњени у истој личности, он би се од самога себе најрадије скрио у сан. То изражава стиховима: *Поверовах да предност има онај ко сања / сјај доживи једино из свог сна* (песма Почетак краја) или још убедљивије *Сан треба чувати да буде нада / да од јаве песма не пострада* (песма Навикавање сна).

Ове песме најчешће су писане у везаном стиху при чему је опет најчешћа укрштена рима. Римују се први и трећи и други и четврти стих, али има и песама у којима се римују два суседна стиха. Тиме и ритмичношћу, која је очигледна и у песмама слободног стиха, ова поезија је достигла и завидан мелодијски квалитет.

Ова збирка рефлексивних песама грађена је посебним изражајним средствима. Згуснутост мисли и емоција, што је њена најважнија одлика, не допушта ширу распричаност и описивање него тражи пословичку сведеност. Да би то постигао песник користи широку скалу симбола и антитеза (парадокси). Пролазност најчешће означава симболима као што су *буђ, тишина, опело, песак*; безизлазност *немањем карте и копмаса* (*Остаће пепео на длану, мало буђи / кад тишина стигне и мене и мене... Спас од своје тишине...*

Немам карту, компас покренут ка унутра). Песникови парадокси су и необични и врло функционални (пиши немушто, ћутњом кажи, почетак краја, празно бело разлог је нашој тами, свадбе на кукњаве лице, празнина свег знања, ја сањам цвет, а земљом пуна уста, оставили крила гмизавци, док је сунца да ноћ обгорева), а поетски израз чине убедљивим и сликовитим. Многе метафоре нас засене чудесном лепотом: старци воде децу у облаке, срце чује одлазеће кораке, мртви капетани по дну ходају, гиљотина сунчева секира, ја ткам од водене пређе...

Језик песников је богат, маштовит, необичан, сугестиван. Та маштовитост је толико врцава и бујна да каткад она више влада песником него он њом. Понекад у једној песми он хоће да каже све па се читаоцу учини да је ту премного материјала и за три песме. У једној има једанаест катрена, а у сваком стиху по 15, 16 слогова. Афористичност је вредна одлика ових песама, али помало засмета кад је афоризама у једној песми превише и кад нису међусобно чврсто повезани (*Шта је песма*). Та маштовитост доводи каткад и до загонетне метафорике којој и рафиниран читалац тешко налази кључ (*двонога шума...још дечји плав / мисао пара шав*). У неким песмама осећа се склоност ка егзибиционизму која не доприноси поетском исказу (*У речнику којим те зовем / постоје именице за ствари / и прилози зашто то не уmem / трпни глагол да време стари – песма Врсте речи. Глагол*).

Ове замерке не бацају сенку на велике поетске вредности Игњатовићеве песничке збирке – богату мисаоност, пословичку језгровитост, стилску разноврсност, префињено одболовану људску пролазност. Овде има песама антологијске вредности.

Миливоје Р. ЈОВАНОВИЋ

У КООРДИНАТАМА НАРОДНЕ РЕЛИГИЈЕ

(Верољуб Вукашиновић: „Изнад облака“, Просвета, Београд, 2012)

Верољуб Вукашиновић, професор југословенске и опште књижевности, ушао је у свет српске поезије сигурним кораком још 1993. године када му је изашла прва песничка књига *Чежња за вртом*, која је одмах била примећена и од критике афирмативно, чак и ласкаво оцењена. Било је то време када су се у поезији сатирали стари и нови изми, када је песничка реч запетљана у изразу и замућена у значењу одабрала ароганцију у кретању ка читаоцу, па је људска топлина Вукашиновићевих стихова била кап са источника која је својом бистрином, али и рухом и слухом одједном постала пример исконског творења поезије.

Друга Вукашиновићева књига *Повесмо* изашла је две године касније дакле, 1995. године, а затим следе *Како је тихо Господе* 1999, *Двери у липама* 2001, *Опрости јагње бело* 2002, *Шумски буквар* (песме за децу) 2003, *Цветна недеља* 2004, *Светлост у брдима* (изабране и нове песме) 2007, *Вртлар* 2008, *Лице* 2009 и најновија *Изнад облака* у августу ове године.

Посебно хоћу да истакнем да је Верољуб Вукашиновић приредио и објавио збирку *Пред дверима* која је његов избор из српске молитвене поезије. Та је књига објављена 2005. године.

За свој песнички рад Вукашиновић је добитник песничких награда: Милан Ракић, Печат вароши сремскокарловачке, Јефимијин вез, Србољуб Митић, Кондир косовке девојке, Кочићево перо, Змај Огњени Вук. Заступљен је у неколико антологија српске поезије.

Најновија песничка књига Верољуба Вукашиновића има метафоричан наслов, али нам аутор помаже да текстом са последње стране корица кренемо у поуздано разграђивање те метафоре коју је значењски уоквирио Владета Јеротић рекавши да је реч о песнику

који пише духовну поезију „на мотиве из хришћанске, православне прошлости, садашњости, али и будућности“.

Ова констатација професора Јеротића је тачна, али сматрам да је песник мање у филозофско-теолошким, а више у координатама народне религије коју обликују народна веровања, страхови и стрепње, част и чест, поштење и људскост у народском смислу речи. Све то није у спору са хришћанским православним учењем, али има снажну нијансу српске животности и емпирије из српског народног живота.

*„Из мог детињства дотиче река,
Кроз њу ја протичем према Богу,
Летица то је, предачка јека
(краткосилазни на првом слогу)
То име су јој пастири дали
Да значења се у њему плету,
Криштени беху а нису знали
За реку Јордан, Стикс и Лету,
Ал видели су, на ону летица,
Лепоту лета у лету птица.“*

Од свих појава у природи српски пастири су свој поглед хранили лепотом лета птица, а своју душу наслућиваним осећајем њихове слободе. То може да осети и каже песник који од рођења гази само земљу прадедовску.

Сви ми знамо ту, још од детињства присутну причу, да се у коначном и после свега одлеће изнад облака у царство небеско које је још Лазар изабрао и са Гази Местана своје овоземаљске ратнике превео у вечну небеску војску. И то је било по народном веровању које није далеко од учења светосавске цркве.

На земљи се живи за тај коначни узлет изнад облака, и то би била моја одгонетка метафоре у наслову ове књиге.

Песме ове збирке сведоче о поетској зрелости аутора упоредивој са његовим животним искуством. Још Рилке говорио „да песник само ради једног стиха мора видети многе градове, људе и ствари, мора познавати животиње, осећати како птице лете и познавати покрет са којим се мали цветови отварају“. Све то и мало више од тога, а што долази из породичног и националног врела, изванредним посматрачким даром одабрао је и унео у своју душу песник Верољуб Вукашиновић. Зато се у његовој поезији, у свим његовим песничким књигама одиграва „стапање субјекта са светом“ што је одувек било основно својство лирике. То стапање доноси осећај будне људскости и људске узајамности, и то је идеја која верижно спаја свих пет циклуса песама у овој књизи. Сваки циклус насловљен је по једној носећој песми па је тако први циклус Боже мили, а последњи, тј. пети, сједињује наслов *Помилуј*. Између су: *Човек и век*, *Ливада и стрн*,

Пегазова зоб.

Годинама пратим поезију Верољуба Вукашиновића и видим да њу и у овој збирци наткриљује један велики немир и неспокој пред сазнањем да смо као нација, као народ, проћердали своје историјско време у коме ништа боље нисмо смислили, а успели смо најбоље да сметнемо с ума. Вукашиновићеве стихови су у мом доживљају тиха субверзија која подрива наслаге осмишљених лажи које трају и данас. Једна од песама која је без остатка преписала живот сваког од нас управо је насловна песма првог циклуса Боже мили.

Истом корпусу и из истог резигнантног стања настале су и песме Шљива и Поглед на напуштено сеоско домаћинство.

Узнемирујући су стихови ових наслова који брује у тоналитету реквијема и што је најболније то није покренута песничка имажинација, нити фантазмагорија, нити предосећање, обе су песме реални извештаји који крваре као трагична реалност српске народне тужбалице:

*„Храстови силазе кроз пролећно вече
Да освоје воћњак бившег дрвосече.“
(Шљива)*

После овога боље разумем поруке Светозара Марковића који је говорио да су песници пробуђени делови народа, али да то могу да буду само они који су живели народним животом.

То могу они који су од детињства понели у живот мирис пшеничног зрна и плеве кад у сељачком дворишту забруји добош вршалице као у истоименој Вукашиновићевој песми.

Иако сам ову књигу најавио као зборник претежно духовне поезије, допустио сам себи да прво предочим молске тонове тзв. друштвено ангазоване поезије у светозармарковићевском смислу. Ту ангажованост у пригушеним тоновима има и духовна поезија. Из тог корпуса издвојио сам песму Помилуј. За мене је кључна последња строфа у којој песник апострофира две најбитније духовне категорије на којима је грађено етичко биће наше нације. То су грех и страх од учињеног греха. Када се једном народу деси да изгуби стид и страх од греха онда је он изопштио себе из друштва божјег народа.

Носећи у себи искрену скрушеност пред величанством духовног учења и духовног садржаја, Вукашиновић и своју молитву Творцу зове молитвицом. Молитвица је својеврсно критичко себеосећање о гресима пре свега својим, али и туђим:

*„Од сујете грешне
И од блудних жеља,
Од паука злога
Што за ме тка нити,
Од демона, беса,
Ласке пријатеља...
Господе, нек ова
Молитва ме штити.“*

На крају бих рекао неколико речи и о естетској димензији ових песама. Поетску слику коју увек уоквирује христијанизована православна истина умногоме обогаћује звук. Видљиво је да Вукашиновић води рачуна о музици стиха и ритму мисли. За искрено дивљење је та духовна смиреност и једноставност. Те се особине не уче и не позајмљују, са тим се рађа.

Павле Б. ОРБОВИЋ

ИСТОРИЈСКИ МОТИВИ У ДЕЛИМА ЈОХАНЕСА ВАЈДЕНХАЈМА

Након Другог светског рата у Немачкој се формирају завичајна удружења у оквиру којих се негује и чува сећање на време, људе и догађаје проживљене у бившој домовини. Њихова домовина била је Југославија, а завичај војвођанска равница. Крајем шесдесетих и почетком седамдесетих година широм Немачке завичајни одбори покрећу часописе¹ у којима старија популација евоцира успомене, а у исто време пишу се и штампају монографије места у којима су живели. Из сећања временом су се искристалисали прозни текстови, а појединци су се афирмисали или наставили са књижевним стваралаштвом. Многа места у Бачкој имаће своје хроничаре и приповедаче у Немачкој, Аустрији или већ неким далеким земљама широм света где су се расејали подунавски Немци након рата. Неки од њих са својим делима биће увршћени у редове савремене немачке књижевности.² Човек који се и пре рата бавио књижевним радом, пишући кратку причу и поезију, наставиће да пише у истом стилу само са већом емоцијом и израженом носталгијом за својим завичајем-Врбасом. Јоханес Вајденхајм, из велике љубави према месту у коме је провео детињство и младост, оставиће своје сопствено име и презиме забораву, а свој псеудоним у коме се крије име Врбаса преузети као лично име.³

Вајденхајмово књижевно дело не само што је везано за Врбас, него је у целости везано за земљу у којој је рођен - Југославију. Тако и наслов његовог првог романа из 1948. године није случајано

¹Врбаски немци су у оквиру свог завичајног удружења покренули периодични часопис *Werbasser Zeitung* (Врбаске новине) који излази четири пута годишње са темом Врбаса и његових предходних житеља. Јоханес Вајденхајм је био једно време уредник и стални сарадник.

²Међу многим именима можемо издвојити и Франца Хутера родом из Футога и Франца Бала.

³Право пишчево име гласи: Ладислаус Јоханес Јакоб Шмид (Бачка Топла, 1918- Бон 2002)., Weide-врба, Heim-дом.

Калемегдан. Вајденхајм је у Београду боравио и пре Другог светског рата, а након рата долазио је пословно, наравно са великом жељом да види своју домовину. Добро познавање језика, менталитета и људи омогућило му је да се бави и преводилачким радом па је тако ширио културе два народа и покушавао их зближи. Са српског на немачки преводио је Андрића, Лалића, Коша, Булатовића, Ољачу и друге. То говори о његовом интересовању за дешавањима у земљи из које потиче. Како је време пролазило његова жеља за долазак у завичај била је све израженија. То ће се осликати у његовим делима, а посебно увођењем термина *Марези*.⁴

Његова посета Врбасу, већ у позним годинама, осамдесетих година двадесетог века, пробудиће и оживети памћење које ће преточити у његов можда најбољи роман. *Повратак у Марези* за њега ће бити повратак у прошлост, детињатво и дуга шетња кроз историју. Све оно о чему пише је историја сећања. За њега је сваки поглед на кућу, предмете, сусрет са старим и ретким пријатељима поновно оживљавање прохујалог или на трен заборављеног. Тако писац постаје хроничар, казивач историје појединца, места и једног народа, а у одређеним сегментима исписује странице емоционалне историје, историје приватности и историје пријатељства.

Доживео је српско издање свог романа⁵, али не и још један сусрет са својим Марезијем као ни са његовим становницима међу којима је стекао велику популарност.⁶ Када се 1999. године појавио роман *Повратак у Марези*, а две године касније књига *Панонска новела*, Врбасом се убрзо пронео глас да постоје књиге у којим се прича о Врбасу који није познат данашњим становницима. Први читаоци ових књига препричавали су догађаје из њих, док су их други са великом пажњом слушали и жељно ишчекивали своје примерке. Колики ће утисак Вајденхајмове књиге оставити на читаоце у Врбасу сведочи то да се и дан данас многи врбашани у разговору споре око појединих личности и локација који се помињу у причама. Међу становницима Врбаса постоји подељено мишљење да ли се Врбас раније звао Марези. Овај пример говори да се Вајденхајмово дело

⁴Сама реч Марези пишчева је кованица којом он сужава простарну панонску равницу, коју неизмерно воли, на његово најдраже место- Врбас. Томислав Бекић, Приповедачко дело Јоханеса Вајденхајма, Марезијана, Врбас, 2011.355.

⁵Роман *Повратак у Марези* до сада је имао три издања, прво је било у Сремским Карловцима 1999. г. издавачка кућа *Кровови*, друга два су врбаска, 2002. и 2011. године. *Приче из Марезија*, први пут су на српском језику изашле 2001. године у издању *Кророва* из Сремскох Карловаца, а други пут у оквиру збирке приповедака *Марезијана*. У оквиру *Марезијане* први пут је штампана књига *Марези. Детињство у једном подунавском швапском селу* у издању *Музејске збирке Културног центра Врбаса*, 2011. године.

⁶Превод Вајденхајмових дела на српски језик урадио је наш познати германиста Томислав Бекић (Нови Сад, 1935-2008)

чита као историја Врбаса, а не као књижевно дело.

Вајденхајмова дела по својој садржини највише подсећају на мемоарску литературу реминисцентног типа. Роман *Повратак у Марези* је типичан пример, са причом повратка у завичај и присећањем свих догађаја, личности и грађевина, четири деценије касније када се све променило. Једном приликом писац даје свој суд реченицом да: *Марези онај кога он памти више не постоји.*⁷ Као Одисеј, лутајући стигао је до свог дома, али њега је чекало ново сећање, носталгија, бол и радост.

Свака Вајденхајмова прича је део историје и у себи садржи мотиве који су на неки начин: стуб, основна или нит његовог приповедања. Како нам је познато да је завршио учитељску школу и радио као учитељ, његово начин да појасни и приближи оно о чему говори веома је уочљив. Приметни су његови афинитети према историји и историјским догађајима које одлично познаје и са њима врло добро барата. У својим делима вешто ниже историјске чињенице и догађаје почев од општих, и на диван и неприметан начин повезује их са темама локалне историје или животима својих предака. Имена и презимена његових ликова су ставрана, ако је негде случајно замењено, учинио је то јер није могао да се сети правог имена или је забележио онако како је то чуо од пријатеља. Овакво размишљање и доводи до закључка да се за писање својих дела Вајденхајм и поред сопственог искустава консултовао са својим сународницима и пријатељима и тако успевао савку причу да забележи и употпуни.

Његово познавање историје лепо открива у својој причи *Панонска новела* коју започиње низом значајних историјских догађаја постављајући их у загонетку како би читалац открио годину рођења јунакиње Катрине Делхас. Занимљиво, он током свог приповедања не открива већ читаоцу оставља на разматрање да сам сазна: *Родила се кад је Маркони измислио бежичну телеграфију, кад је Мађарска држава свечано обележавала своју хиљадугодишњицу, када је руски цар градио манџурску железницу...*⁸

У причи *Слатки колач Светог Саве* набраја имена владара које је упамтио и на гротесан начин казује о њиховим историјским судбинама. Тако по ко зна који пут своју причу ниже од опште познатих историјских догађаја до локалне или историје појединца.

Како би нам лепо испричао о својим прецима који су у крајем осамнаестог века доселили у Бачку он један историјски термин прилагођава свом опису и својој причи термином *марезијанско-терезијанско-јозефинска колонизација*. Тиме указује на књижевну

⁷Томислав Бекић, Приповедачко дело Јоханеса Вајденхајма, Марезијана, Врбас, 2011.353-360.

⁸Ј.Вајденхајм, Марезијана, Врбас, 2011, 26.

форму која је прожета историјским чињеницама. Наравно читалац зна да се то односи на колонизације народа под Маријом Терезијом и њеним сином Јосифом Другим. Наставља причу о Улмској шалупи-лађи, којом су Немци путовали. Затим прича о њиховом боравку у Бечу и наставку путовања до Бачке, преко Сомбор до Врбаса, као и о њиховом односу са новим суседима Србима и Мађарима.

На почетку романа *Повратак у Марези* он помиње свога учитеља Јакоба Вајманана у кратким цртама у свега неколико речница као да се присећа његових предавања, излаже историју Врбаса од најсатријих времена помињући Хуне, Аваре, Келте, Франке, затим Турке и тако до његових времена. Једну приповест посвећује гимназијком професору Јаношу Севери⁹ из које се може сазнати доста о старом кову професора, знању и умећу са којим је обучавао генерације врбаских гимназијалаца. Прича о њему је уједно и сећање на једну од најстаријих Гимназија на овим просторима. У роману *Повратак у Марези* нешто детаљније говори о оснивању Гимназије и њеном оснивачу Андреасу Сколки са потпуно тачним биографским и историјским подацима.

Присећајући се свега у завичају, причу о најстаријој историји Врбаса повезује са *Аварским шанцом* на који је долазио као дечак на излет. Данас се питамо где се тај шанац налази? То је сад већ познато археолошко налазиште Чарнок, за чију историју се везују Келти, а не Авари како се то мислило до отприлике четири деценије уназад. Негде поколебан и сам се пита: *Које је заправо припадало ово парче земље? Заиста коме припада-Аварски шанац, коме је икада припадао? Како то да га нико није сравнио са земљом, ни Франци ни Турци, ни угарске велможе, ни немачки сељаци, ни српски пролетери?*¹⁰

Како би се надовезао и употпунио своју причу често поглавља и реченице започиње значајним историјским догађајима да не би сувопарно наводио годину или употребљавао класичан историјски термин. На пример, често уместо почетак Првог светског рата, он ће рећи *пуцњи у Сарајеву* или већ неку асоцијацију на повод или почетак рата.

Враћајући се у прошлост са отвореним оком на садашњост, он се присећа пролазника на улицама Марезија и тако даје опис становника и њихов спољни изглед одевање: *Кроз улицу краља Александра, коју су Швабе звале Главна: мушкарци у ципелама са копчам, у белим чарапама и панталонама до колена, жене у необичним сукњама, и то је за тих свечарских дана било важније од свега. Мушкарци нису више одједном носили своје сламне шешире, какве су носили Срби и Мађари,*

⁹Јанош Севера (Будимпешта, 1876 - Нови Врбас, 1931) професор историје и географије у врбаској Гимназији у периоду од 1900. до 1931. године

¹⁰J. Вајденхајм, *Повратак у Марези*, Врбас, 2011, 230.

већ неке црне полуцилиндрице од тешког флиџа са крутим ободом...¹¹

Колико је познавао своје прве суседе Србе забележио је и једну комичну анегдоту питајући се: *Шта је заправо Србин? Србин је човек који у месецу заради пет стотина динара, а уз то узме у зајам још стотину динара, а седам стотина динара даје келнеру напојницу...*¹²

Највећим делом у роману *Повратак у Марези* странице књиге је посветио Револуцији 1848/49. и односима Срба и Мађара као и Срба и Немаца. Од општих података, као да је писао за неки уџбеник из историје, лепо је описао догађаје и повезао их прво са Марезијем, а онда и са личностима из своје породице. Причу о Револуцији 1848/49, или како су тај период Мађари назвали Буна, започео је причама своје прабаке која је доста тога упамтила и њему испричала, а онда повезао са своја два претка учесника на различитим странама осликавајући тако неслогу у тим тешким временима. Упечатљиве сцене и детаље које хроничари догађаја нису забележили и којих нема у историји Врбаса и Србобрана, Вајденхајм је верно описао и тако употпунио слику историјских дешавања. Сачувавши бележењем приче својих предака о великим историјским догађајима од значаја за светску историју, Вајденхајм се служи усменим историјским извором и тиме његова прича прелази оквири књижевности и дотиче се историјографије. Одлично је описао освајање Марезија од старне Срба и успостављање њихове власти: *На угловима улица стајали су босоноги стражари у панталонама и кошуљама и са камом у руци. У кафани је била занемела песма о Кошуту, сељаци се нису усуђивали да изиђу напоље. Срби су на својим копљима пекли швапску сланину, играли своје коло и разуздано трошили свој барут на раскалину пуцњаву. Тако је трајало једанаест месеци.*¹³

Својом причом Вајденхајм нас упознаје са старим називима улица у Врбасу, прича о власницима кућа, о велепоседницима и значајним догађајима. Прерана смрт сликара Јожефа Пехана¹⁴, личности значајне не само за Врбас него и историји сликарстава Средње Европе, вредно је сведочење о последњим данима и поштовању које је сликар уживао међу својим суграђанима.

Значајан је опис прославе 150 година од насељавања Немаца и подизање споменика колонистичкој породици, који је уклоњен након Другог светског рата, као и посета њихових сународника из Рајха. Тиме је јасно представио немачку свест и поштовање према сопственој историји.

¹¹Исто, 62.

¹²Исто, 118-119.

¹³Исто, 227

¹⁴Јожеф Пехан, сликар (Чиб, 1875- Нови Врбас, 1922)

Посебно место у свом роману посветио је зачетнику седме уметности у Врбасу, Петеру Ерлеману и том причом оставио податке о историји боскопске делатности, као и тужној судбини једне од најлепших грађевина у месту.

Почетак Другог светског рата и драматичне догађаје, мржње и нетрпељивости међу народима реално описује. Најбољи пример за то је немачко разочарање због мађарске окупације. Крај рата, одлазак Немаца и њихову судбину на путу од Врбаса до њиховог доласка у Аустрију октобра 1944. године верно је описао у *Панонској новели* короз патње Катарине Делхас. Трагична судбина једне немице само је основа и једна од безброј сцена којом осликава судбину једног народа на крају рата.

Иза *Марежанских новина* крију се *Врбаске новине*¹⁵. Данас примерци тих новина су реткост, али једанко вредан историски извор за изучавање историје Врбаса.

Вајденхајмов осећај мултиетничности, верске и људске толеранције веома лепо је осликан у причи Слатки колач Светог Саве. У завршном делу он то отворено и каже: *....оно је једина химна радости и заједништву и Светом Сави, чије је тело одавно пошло на починак, али је његов дух живео међу нама. И он би могао да буде један мали симбол заједништва људи уопште...*¹⁶ У истој причи на почетку описује и обичај ношења Вертепа, затим обичај пилвања за богојављенски крст и бележи етнолошко наслеђе на овим просторима. Немачким читаоцима на овај начин враћа сећање на старе суседе, а млађим нарашћима приближава етнографску и историјску слику Врбаса.

Мареци. Детињство у једном подунавском швапском селу по својој форми писања највише подсећа на дневник или мемоаре. Свака прича има по неколико различитих јунака и догађаја. У причи *Ружа са Старжилова*, Врбас доводи у везу са чувеним славонским Робин Худом Јовом Станисављевићем Чаругом који се крио у делу Врбаса званом *Бикара*. У наставку даје занимљив податак да у Либри неки од Рома се изјашњавају као Египћани, што се лако може повезати са догађајима из наше скоре прошлости. Описујући детаљ да је у Врбасу између два рата постојало клизалиште, тениски терен можемо стећи утисак да је град у том времену био на високој лествици културног и привредног живота. Многа од ових сведочења забележена су по неком фотографијом, али тешко неким документом и званичном историјском белешком. Његов опис клизачког пара Хилкене-Хегел, даје на значају не смао сећајући се појединаца него и откривајући један несвакидашњи приказ из живота Врбашана. О судбини пећкара

¹⁵Werbasser Zeitung је излазио у Новом Врбасу од 1901. до октобра 1944. године.

¹⁶J. Вајденхајм, *Марецијана*, Врбас, 2011. 25

Рилкеа до дананашњих дана сведоче на једној кући у Врбасу украси направљени од каљева у облику малих пећи.

До данас на српски језик преведена су три Вајденхајмова дела, која су у размаку од десетак година доживела два или три издања. Читалачка публика обрадовала и другим његовим делима као што су: *Калемегдан*, *Турски оченаш*, *Сусрет или састајалиште с оне стране кривице*, *Човече какво време или бува у немачкој бунди*.

Након ових Вајденхајмових сведочења о Врбасу можемо само са великом жељом да ишекујемо нове преводе преосталих његових дела. Читајући их можда се и у неком од нас пробуди дух старог доброг писца и неким будућим врбашанима или марезанима остави делић прошлости у којој је живео.

Претплатите се на

ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази четири пута годишње у обиму од десет штампарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 1000 динара за физичка, а 1600 динара за правна лица.

Претплата се може уплатити на жиро рачун број 840- 98664-83 код УЈП са назнаком „за часопис Траг”.

Чим се прокњижи Ваша уплата ми ћемо Вам слати часопис на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити путем телефона на број 021-707-566.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Небојша Деветак. – 2005, бр. 1 – . – Врбас : Народна библиотека „Данило Киш”, 2005 – (Нови Сад : „Будућност”). – 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407